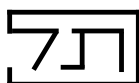

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים
מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על הוראת תלמוד ותושבע"פ

בית, חינוך ומשפחה

על פי התכנית החדשה של מבחני הבגרות
במסלול תושבע"פ

ירושלים התשע"ח

מערכת [מהדורה ראשונה תשע"ב]:

הגב' דבורה רוזנברג, הממונה על חינוך לחיים במשפחה בחמ"ד, משרד החינוך, ירושלים

כותבי היחידה [מהדורה ראשונה - תשע"ב]:

הגב' רעות ברוש, אולפנת אורות עציון, ראש צורים, גוש עציון; תכנית לב לדעת
הגב' חנה גודינגר, תיכון פלך, ירושלים; תכנית לב לדעת
הרב חן חלמיש, ר"מ בישיבת בית אורות, ירושלים; מהות, בתי מדרש למורים, ירושלים
הגב' טוני מיטלמן, בית ספר אור תורה רמות, ירושלים; מדרשיית אמי"ת קמה, ירוחם
הרב ארי שבט, מכללת אורות ישראל, אלקנה
הרב אלי שיינפלד, ישיבה תיכונית מדעית, מעלה אדומים

ייעוץ הלכתי: הרב יהושע מגנס, ר"מ בישיבת מרכז הרב, ירושלים; [לשעבר, רב אולפנית
בני עקיבא, תל אביב]

עריכה לשונית: הרב כרמיאל כהן

עיצוב גרפי: סטודיו "שחר שושנה" מקבוצת "סקורפיו 88", ירושלים

תודות

לכל המחברים וההוצאות לאור שנתנו הסכמתם לפרסום דבריהם.

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך, ירושלים, התשע"ח

תוכן העניינים

7	פתח דבר
8	הקדמה

פרק א: "טובים השנים מן האחד"

13	א. "טובים השנים" - מהות הקשר שבין איש לאישה
13	1. מהות הקשר
15	2. מציאת בן/בת זוג
17	ב. "ויקרא את שמו אדם" - זוגיות
17	1. זוגיות כהשלמה
18	2. אתגר הזוגיות
20	3. "זכר ונקבה ברא אותם" - על השוני בין גברים לנשים
22	ג. "פרו ורבו" - הולדת ילדים
22	1. תכלית הציווי
25	2. היקף החובה של הולדת ילדים
25	3. "לא תהו בראך לשת יצרה" - מצווה ליישב את העולם
26	4. אישה פטורה ממצוות פרו ורבו

פרק ב: יצר ויצירה

31	א. "ויצר ה' אלקים את האדם"
33	ב. יצרים ויצירתיות
35	ג. "ובחרת בחיים"
35	1. מבט נקי
39	2. איסור קירבה ("איסור נגיעה")
41	3. איסור ייחוד
44	4. שחייה מעורבת וריקודים מעורבים
45	5. מניעת הטרדה על רקע מיני
50	6. על הגבורה ועל התשובה

פרק ג: מתי להינשא?

57	א. נישואין ובשלות נפשית
59	ב. נישואין ולימוד תורה
60	ג. נישואין ופרנסה
62	ד. נישואין והרהורי עברה

פרק ד: קידושין ונישואין

- 67 א. שידוכין
70 ב. אירוסין ונישואין
70 1.ב אירוסין-קידושין
71 2.ב ברכת האירוסין
72 ג. "האשה נקנית"
73 ד. קידושין בטבעת
73 1.ד שווה פרוטה וטבעת
74 2.ד מתן הטבעת - אמירת "הרי את מקודשת לי"
74 ה. עדי הקידושין
75 ו. כתובה
76 ז. חופה
76 1.ז מהי החופה?
77 2.ז הנישואין וברכותיהן
79 3.ז סדר החופה
80 ח. איסורי ביאה, נישואין אזרחיים וקידושי שחוק

פרק ה: מחויבויות שבין איש לאשתו

- 85 א. מחויבויות האיש לאשתו
87 1.א מזונות
87 2.א כסות ומדור (מגורים)
87 3.א עונה
88 ב. מחויבויות אישה לבעלה
88 1.ב מלאכות הבית
89 2.ב פירות נכסיה בחייה
91 ג. הכתובה - מטרה ומבנה
92 ד. הזכות הממונית של האישה לאחר גירושין או פטירת האיש
93 ה. נוסח הכתובה

פרק ו: בניית הבית

- 99 א. אהבה וכבוד
101 ב. שלום בית
105 ג. מנהגי הבית
106 ד. "פְּנִימִים הַפְּנִימִים לַפְּנִימִים" - תקשורת טובה בין בני הזוג

- 107 1.ד חשיבותה של התקשורת
- 108 2.ד קשיים בתקשורת
- 109 3.ד השכנת שלום בין איש לאשתו
- 110 ה. אלימות בין בני זוג

פרק ז: מצוות עונה

- 118 א. מצוות עונה - חיי אישות בין בני זוג
- 119 ב. החיבור הגופני
- 121 ג. חיבור מתוך רצון משותף ובשמחה

פרק ח: טומאה וטהרה

- 125 פתיחה - שלוש מצוות ייחודיות לנשים
- 126 א. טומאת הנידה והזבה
- 129 ב. הליכות בני הזוג בימים שהם אסורים זה לזה
- 131 ג. "סוּגָה בְּשׁוֹשְׁבֵינִים" - מהותם של ימי ההרחקות
- 133 ד. הפסק טהרה ושבעה נקיים
- 134 ה. טבילה במקווה
- 135 ו. משמעות הטבילה במקווה
- 137 1. הכניסה למקווה - כעובר ברחם אמו, לידה מחדש
- 138 2. קרבת ה' בטבילה
- 139 ז. שאלת רב ואנשי מקצוע נוספים

פרק ט: כיסוי ראש

- 143 א. דת משה ודת יהודית
- 145 ב. אופן הכיסוי
- 146 ג. היכן יש חובה לכסות את הראש?
- 147 ד. כיסוי ראש - היבטים רעיוניים

פרק י: גירושין, ייבום וחליצה, עגינות

- 153 א. גירושין
- 153 1.א לא ממהרים להתגרש - שלום בית
- 154 2.א שטר כריתות - הגט
- 156 3.א מקומם של הילדים כשההורים התגרשו
- 157 4.א הסכם קדם-נישואין

- 158 ב. ייבום וחליצה
158 ג. עגונה

פרק יא: חובות ביחסי הורים וילדים

- 164 א. כיבוד ומורא הורים
166 ב. חובות הורים לילדיהם
167 1. לימוד תורה
169 2. לימוד מקצוע
170 ג. דאגה ממונית - מזונות לילדים
172 ד. חינוך למצוות ולמידות טובות
173 ה. קשרי הורים עם ילדיהם - כבוד ושיח
177 ו. דרכי חינוך

פרק יב: התנהלותה של המשפחה

- 183 א. שותפות בני הזוג בהנהגת הבית
186 ב. לימוד תורה במסגרת המשפחה
189 ג. כלכלת המשפחה
189 ג.1 עבודה ופרנסה
193 ג.2 צרכנות נבונה בכלכלת המשפחה

פרק יג: קרבה בין איש לאשתו

- 198 א. מצוות עונה
199 ב. החיבור הגופני
201 ג. חיבור מתוך רצון משותף ובשמחה

פרק יד: סוגה בשושנים - קרבה וריחוק בחיי הזוגיות

- 206 א. זמנים של קרבה וריחוק
208 ב. הליכות בני הזוג בימים שהם אסורים זה לזה
211 ג. "סוגה בשושנים" - מהותם של ימי ההרחקות
212 ד. תהליך ההיטהרות
213 ה. משמעות הטבילה במקווה
214 ו. הדרכת חתנים/הדרכת כלות; שאלת רב ואנשי מקצוע נוספים

"העמודים אשר הבית נכון עליהם" (שופטים טז, כו). חוברת זו היא מסע לימודי בעקבות העמודים והשורשים שהבית היהודי נשען עליהם. המקום האישי של כל אחד מבני הזוג, מקומם המשותף של זוג כגוף אחד, וכחורים לילדים. העיון והלמידה של הנושא, מתחיל בפסוקי המקרא, ממשיך למקורות חז"ל ולפרשנים ולפוסקים בני זמננו, שעסקו בבנין האמוני-ערכי של הבית, וההלכות הייחודיות של המשפחה.

עד סיום שנות הנערות, כל בן ובת חיים את חייהם במסגרת המשפחה הגרעינית הקרובה, במעגלים חברתיים משתנים ומתחלפים. בשלב מסוים, כשיש בשלות מתאימה, החיים הם בזוג, במשפחה עם ילדים, והגרעין המשפחתי החדש תופס מקום חשוב. יש בו מחויבויות גדולות, ואחריות לחינוך ילדים, לפרנסה, להמשך פיתוח אישי, והמשך מתמיד של עיצוב חיי המשפחה - הקהילה הקטנה שכל זוג בונה לעצמו.

בחוברת שלפנינו יש מעט מתוך עושר אדיר של מקורות ועיונים בתחום. כלים בסיסיים וראשוניים, לקראת אופי ומבנה אחר של חיים, שעדיין אינו מוכר לבנים ולבנות בגיל הנערות. הלימוד הוא חשיפה למושגים חדשים, שלא עסקו בהם עד עתה, מושגים שהם התשתית לבית ולמשפחה שמבוססים על: "מקדש עמו ישראל ע"י חופה וקידושין".

התקווה והתפילה היא שתוכני החוברת החדשה אכן יתנו מענה טוב וכלים יעילים, לקראת הקמה של בנין עדי-עד אישי של כל אחד ואחת, ולקראת בנין שלם.

בהזדמנות זו תודה רבה לצוות הנהדר שהיו שותפים לכתיבת היחידה. המחשבות המעמיקות, הלבטים המשותפים, הביאו להוצאתה של חוברת נאה ומתאימה בתכניה העשירים, היפים והממלאים.

ברכת הצלחה למורים ולמורות המלמדים יחידה זו ומשקיעים מזמנם ומניסיונם ללימוד נושא חשוב זה. המורים והמורות יהיו בוודאי כתובת לשאלות והתלבטויות, הרבה מעבר לכתוב בחוברת הזו.

בברכה רבה ובהצלחה לכל

הרב יהודה זולדן

מפמ"ר להוראת תלמוד ותושבע"פ

הקדמה

בניית המשפחה היא נושא משמעותי מאוד בחיי כל אחד ואחת מאתנו. בדורנו עוד גדלה חשיבותם של הלימוד והשיח בנושא חיי המשפחה הבריאיים וכן העיון בהדרכתה של התורה בנושא זה. מטרת הלימוד בחוברת זו היא להבין ולהעצים את הדרכתה של תורה בחשיבותן של המשפחה והזוגיות ולפתח ולהעמיק את השיח בנושא זה בין כל השותפים בלמידה: המורה, התלמידים והתלמידות.

היחידה שלפניכם מורכבת מארבעה עשר פרקים העוסקים במגוון נושאים הקשורים בבית היהודי ובבנייתו. יש ללמוד את פרקים א-יא, או את פרקים א-ו, י-יד.

להלן פירוט של תוכני הפרקים והרצף שביניהם:

- פרק א עוסק בתפקידם ובמשמעותם של הנישואים בחייו של אדם. בעקבות דברי חז"ל והפוסקים, מסורטטים בפרק שני פנים הנוצרים בחיי נישואים תקינים: הקשר הזוגי הנבנה בין איש ואישה והרצון המשותף שלהם להקים יחד משפחה ולהוליד ילדים. שני פנים אלו ילוו אותנו בפרקים נוספים בהמשך היחידה.
- פרק ב מחזיר אותנו למצב שלפני הנישואין, להתמודדויות במפגש בין המינים. תפקידו ועוצמתו של היצר בחיים, הצורך לשמור על מבט נקי, איסור נגיעה ודיני ייחוד.
- פרק ג עוסק בשאלה מתי הוא הזמן הנכון לממש את השאיפה להתחתן ולהקים בית. בפרק זה נלמד על שיקולים שונים בסוגיה מורכבת ואקטואלית זו, שיקולים שכבר הובאו בדברי חז"ל והפוסקים.
- פרק ד עוסק בצדדים ההלכתיים של הקידושין והנישואין ובהיבור הנפשי של שניים, איש ואישה, לבית אחד.
- פרק ה עוסק בשטר הכתובה, שבו מנוסחות באופן משפטי החובות ההדדיות של בני הזוג.
- פרק ו מלמד שחתונה איננה מתרחשת ברגע אחד, אלא היא מסע שלם של בנייה משותפת המחברת בין שני אנשים. נעסוק גם בכלים הדרושים לבניית זוגיות נאמנה ומשמעותית.

- פרק ז עוסק במצוות עונה: בגדרים הבסיסיים של מצווה זו ובמשמעות המתלווה לכך שהתורה מגדירה את קיום העונה כמצווה.
- פרק ח עוסק בדיני טומאה וטהרה: בנקודות הציון המשמעותיות במעגל החודשי ובהשלכות הכלליות של מעגל זה על החיים הזוגיים.
- פרק ט יעסוק בחובת האישה בכיסוי ראש ובשאלות המתלוות לחובה זו.
- פרק י עוסק במציאות הכואבת שבה זוג בוחר לפרק את הקשר ביניהם. הבחירה להתגרש והגירושין עצמם צריכים להיעשות גם הם על פי הכללים ההלכתיים.
- פרק יא יעסוק בחובות ההדדיות הקיימות בתא משפחתי הכולל הורים וילדים: מהן החובות של הילדים כלפי הוריהם ומהן החובות של ההורים כלפי ילדיהם.
- פרק יב יעסוק בהתנהלותה של משפחה. ביחס הנכון שבין השקעה בעבודה, בבניית קריירה אישית, לבין ההשקעה בבית ובגידול הילדים, וכן בלימוד תורה וערכיה במסגרת המשפחה.
- פרק יג יעסוק בקרבה שבין איש לאשתו, במצות עונה, ובמשמעות הקשר הגופני.
- פרק יד יעסוק במשמעותם ותפקידם של הימים בהם בני זוג אסורים זה לזה ובהלכות הקשורות לימים אלו.

ביוגרפיות

ביוגרפיות קצרות על המחברים שדבריהם הובאו בחוברת, מופיעות בפעם הראשונה שמחבר זה נזכר.

נספח הרחבות

באתר מפמ"ר תושבע"פ מופיע נספח הרחבות ובו מקורות נוספים להעשרה ולהעמקה.

תיק לקמיע, כסף, אוסף מוזיאון
לאמנות יהודית ע"ש וולפסון,
היכל שלמה

פרק א

"טובים השנים מן האחד"

פרק א: "טובים השנים מן האחד"

הרצון והשאיפה להתחתן, להיות אוהב ואהוב, להקים בית ומשפחה, הם טבעיים ובריאים. מעבר להבנה שכך נטע הקב"ה בטבע האדם, מה הסיבה ומה המטרה של הנישואין? מדוע בני אדם מוכנים להשקיע מאמץ רב כדי להינשא לבן או לבת זוג ולהקים ביחד בית? באיזה מובן "טובים השנים מן האחד" (קהלת ד, ט)?

בפרק שלפנינו שלושה נושאים:

- "טובים השנים": על מהות הקשר שבין איש לאישה.
- "ויקרא את שמם אדם": על זוגיות.
- "פרו ורבו": על הזכות והחובה בהולדת ילדים.

טבעת, מרוקו, המאה ה-19, מתכת, אוסף מוזיאון לאמנות יהודית ע"ש וולפסון, היכל שלמה

א. "טובים השנים" מהות הקשר שבין איש לאישה

1.א מהות הקשר

על משמעותו של החיבור בין איש לאישה ניתן ללמוד רבות מהעיון בפסוקי הבריאה ששיאם הוא בריאת האדם, נזר הבריה. בספר בראשית פרק א מתוארת בריאת האדם שנברא בצלם אלוקים. בתיאור זה האדם הוא זכר ונקבה שנבראו יחדיו.

בראשית א, כז-כח

(כז) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצֶלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם:

(כח) וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹּשְׁתָּהּ וּרְדוּ בְּדֹגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּה הָרֹמֶשֶׁת עַל הָאָרֶץ:

בספר בראשית פרק ב מתוארת בריאת האישה כתהליך של חיפוש עד למציאת הזיווג האמיתי. מאז בריאת העולם, נעים בני האדם בתנועה הזו, של שניים שבשורשם הם אחד; שניים נפרדים, זכר ונקבה, השואפים לחיבור כאחד:

בראשית ב, יח-כד

(יח) וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לֹא טוֹב הָיִית הָאָדָם לְבַדּוֹ אַעֲשֶׂה לוֹ עֶזְרָא כְּנֶגְדּוֹ:
 (יט) וַיֵּצֵר ה' אֱלֹהִים מִן הָאָדָמָה כֶּל חֵית הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם לִרְאוֹת מַה יִּקְרָא לוֹ וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ:
 (כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וְלָעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא מָצָא עֶזְרָא כְּנֶגְדּוֹ:
 (כא) וַיִּפֹּל ה' אֱלֹהִים תְּרִדְמָה עַל הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אֶחָת מִצִּלְעֹתָיו וַיִּסְגֶּר בָּשָׂר תַּחְתָּנָה:
 (כב) וַיִּבֶן ה' אֱלֹהִים אֶת הַצֶּלַע אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיִּבְרָא אֶל הָאָדָם:
 (כג) וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפֶּעַם עֵצָם מַעֲצָמִי וּבָשָׂר מִבָּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לִקְחָה זֹאת:
 (כד) עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד:

בפרק ה מופיע שוב האיחוד של הזכר והנקבה כאדם שלם.

בראשית ה, ב

זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת שְׁמֵם אָדָם כְּיוֹם הַבְּרָאָם:

הרב יוסף דב סולובייצ'ק הבחין בין שתי מטרות משלימות ליצירת זוגיות ולנישואין על בסיס הפסוקים שלעיל.

הרב יוסף דב סולובייצ'ק, אדם וביתו, עמ' 48-51

האיחוד הגופני של הזכר והנקבה בסיפור הראשון על בריאת האדם, משרת מטרה אחת בלבד: פרייה ורבייה. האיש והאשה מצטווים לאמור: "פְּרוּ וּרְבּוּ"

הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'ק

(נפטר בשנת תשנ"ג). ראש ישיבת רבנו יצחק אלחנן ("ישיבה אוניברסיטה") בניו יורק. נכדו של הרב חיים מברסקי ונינו של הרב יוסף דב סולובייצ'ק, רבה של בריסק. מנהיגה של האורתודוקסיה המודרנית בארצות הברית. לצד היותו ממשיך המסורת הלמדנית של בית בריסק, היה גם איש הגות ואמונה מעמיק, שהכיר גם את הפילוסופיה הכללית. כתביו ושיעוריו פורסמו בספרים: "שיעורים לזכר אבא מר", "על התשובה", "איש האמונה", "חמש דרשות", "אדם וביתו" ועוד.

(בראשית א, כח). המשכיות הגזע היא גרעינו המכריע, אם לא הבלעדי, של האיחוד הגופני. אבל בסיפור הבריאה השני (בפרק ב') אנו עומדים בפני סיבה שונה לחלוטין. המפגש בין אדם הראשון וחוה, בין האיש והאשה, נגרם על ידי תחושה של בדידות ועל ידי הצורך הבסיסי בידידות: "וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לֹא טוֹב הָיְתָה הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה לוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ" (בראשית ב, יח).

...בהקשר זה צריכים היו הנישואין לקנות להם משמעות חדשה... אין אנו עוסקים עוד במניעים מכאניים אלא בתכליתיות רוחנית. "איש ואשה" [בפרק ב] באים במקום "זכר ונקבה" [בפרק א], ומפגשם תובע חווית יחד נעלה יותר, שמטרתה אינה רק הישרדותו של הגזע, אלא גם יצירת קהילה קטנה וצנועה והתפשטותה...

בפרק א של ספר בראשית ההדגשה היא שיעוד החיבור של הזכר והנקבה הוא לפרות ולרבות, להמשיך את העולם. בפרק ב ההדגשה היא ביצירת קהילה קטנה - תא משפחתי, בה האיש והאשה ייצקו תוכן ומשמעות.

א.2 מציאת בן/בת זוג

התורה מורה לנו שבין בני זוג צריך ויכול להיות קשר פנימי, שמטרתו להצמיח שותפות ארוכה ועמוקה. דבר זה בא לידי ביטוי גם בדרך ליצירת הקשר.

בספר בראשית (כד, יב-כז) מסופר על אברהם ששלח את עבדו אל בית אביו כדי למצוא אישה לבנו יצחק. העבד מגיע למעיין ושם הוא מתפלל למציאת אישה המתאימה לבן אדונו.

(יב) וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם הִקְרָה נָא לִפְנֵי הַיּוֹם וְעֲשֵׂה חֶסֶד עִם אַדְנֵי אַבְרָהָם:

(יג) הִנֵּה אֲנִי נֹצֵב עַל עֵין הַמָּיִם וּבָנוֹת אֲנִשִּׁי הָעִיר יֵצְאוּ לְשָׂאֵב מַיִם:

(יד) וְהָיָה הַנֶּעֱרָה אֲשֶׁר אָמַר אֵלַיָּה חֲטִי נָא כִּדָּה וְאַשְׁתָּה וְאַמְרָה שְׁתָּה וְגַם גְּמִלָּה אֲשָׁקָה אֹתָהּ הַכֹּהֵן לְעִבְדָּהּ לִיצְחָק וּבָהּ אֲדַע כִּי עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם אַדְנִי:

העבד ערך מבחן שמטרתו לבדוק את מידותיה הטובות של הנערה שיפגוש ואת התאמתה להיות כלה ליצחק הגדל במשפחה גומלת חסדים.

אליעזר ורבקה -
גוסטב דורה

רש"י בראשית כד, יד

אַתָּה הַכֹּחֵף - ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדאי ליכנס בביתו של אברהם.

מדבריהם של בני המשפחה של רבקה "נקרא לנערה ונשאלה את פיה" (בראשית כד, נז), למד רש"י: "ונשאלה את פיה - מכאן שאין משיאין את האשה אלא מדעתה". נדרשת הסכמה של האישה לאחר שהשתכנעה שהאיש מתאים לה. רבקה הסכימה ללכת עם העבד למרות שהיא לא הכירה את יצחק. "נתנה בטחונה על אביה שבשמים" (תנא דבי אליהו, פרשה כה) שיצחק הוא האיש המתאים לה.

נישואי האבות והאמהות הם מצבים מיוחדים. על כל איש מוטל לבדוק את תכונותיה ומידותיה הטובות של בת הזוג איתה הוא מבקש להתחתן, ואת

הרב שלמה יצחקי, רש"י (המאה הי"א), ראש ישיבה בצפון צרפת. פירושו לתנ"ך ולגמרא פשטו והתקבלו בכל קהילות ישראל כספרי יסוד, ועליהם נכתבו ביאורים שונים. שימש גם פוסק, ופקדון לוקטור בספרים שונים.

התאמתה לו. ועל כל אישה מוטל לבדוק את תכונותיו ומידותיו הטובות של בן הזוג איתו היא מעוניינת להתחתן, ואת התאמתו לה.

את החשיבות שבחיפוש התכונות המשמעותיות בבחירת בת זוג הדגישה המשנה בתיאור השמחה שבט"ו באב וביום הכיפורים שנועדו לבניית בתים חדשים בעם ישראל.

משנה מסכת תענית פרק ז משנה ח

אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו, ...ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים. ומה היו אומרות? בחור, שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך. אל תתן עיניך בנוי, תן עיניך במשפחה. "שֶׁקֶר הָחַן וְהַכֵּל הַיָּפִי אִשָּׁה יִרְאַת ה' הִיא תִתְהַלֵּל" (משלי לא, ל), ואומר: "תָּנוּ לָהּ מִפְּרֵי יָדֶיהָ וְיִהְיֶה לָּהּ בְּשָׁעֶרִים מַעֲשֶׂיהָ" (שם לא, לא).

היכרות טובה ומעמיקה, איננה תלויה רק בחוויות נעימות בעת שלבי ההיכרות. נדרש בירור וליבון משמעותי על שאיפות ומטרות משותפות, ועל יכולת לקיים משפחה, לגדל ולחנך ילדים, בשותפות מלאה.

ב. "וַיִּקְרָא אֶת שְׁמֹם אָדָם" - זוגיות

1.1 זוגיות כהשלמה

הכניסה למערכת זוגית היא הזדמנות למפגש עשיר וממלא בין שני בני אדם הבוחרים לקשור את חייהם זה בזה. הקשר הזוגי הוא מקום שבו כל אחד מבני הזוג מביא את עולמו ועצמיותו, תורם מנקודות העוצמה שבאישיות שלו ונתרם מאלו של בן או בת זוגו. לצד ההעצמה והמקום שהמערכת הזוגית נותנת לכל אחד, היא גם דורשת מעצם טבעה התחשבות הכרוכה בנתינת מקום לבן

או בת הזוג. האיזונים בין צורכי כל אחד מבני הזוג הם גם הבסיס להשלמה ההדדית בחיי הזוגיות. ההשלמה המעשית והנפשית היא הבונה מערכת זוגית תקינה.

קשר תקין וטוב בין בני זוג המבוסס על נתינה הדדית, מעניק ונותן להם כזוג ולכל אחד מהם באופן אישי. עמדת הנותן היא גם עמדת המקבל. הכניסה לברית הנישואין, שעוצמתה היא דווקא במחויבות שבה, יוצרת קשר של קיימא בין שני בני הזוג. קשר זה הוא שמאפשר לשני בני הזוג ביטחון, מערכת תמיכה וצמיחה, השראה ושמחה.

הרב אליהו דסלר הסביר מדוע אדם מרגיש את השלמות הזו בעת נישואיו.

הרב אליהו דסלר, מכתב מאליוהו, חלק א, עמ' 38-39

...אהבה זו באה על ידי השלימם זה את זה. הן שם האל ברוך הוא ככה בטבעם, כאמרם: "כל שאין לו אשה... אינו אדם שלם" (בראשית רבה יז, ב). ובהיות האדם לבדו הנהו חסר, כי לא יוכל למלא את תפקידו. על כן בהיותם נותנים השלמה זה לזה, יאהבו זה את זה כאשר נתבאר, כי הנותן יאהב. וזהו אשר באהבתם, כל שאיפתם היא ליתן להשפיע נחת ועונג זה לזה...

וכן אני אומר תמיד לזוג בעת שמחת כלולותיהם: היזהרו יקרים, שתמיד תשאפו להשביע נחת זה לזה, כאשר תרגישו בכם בשעה זו. ודעו אשר ברגע שתתחילו לדרוש דרישות זה מזה, הנה כבר אושרכם מכם והלאה. ...הקשר הטוב בין איש ואשתו, יהיה כאשר שניהם יגיעו למעלת הנתינה. אז אהבתם לא תיפסק, וחיייהם ימלאו אושר ונחת, כל ימיהם אשר יחיו עלי אדמות.

מסגרת הנישואין מזכה את בני הזוג בתמיכה ובאמון הדדי ומאפשרת להם להשיג הישגים ולהגיע למחוזות שלא היו יכולים להגיע אליהם בכוחות עצמם. כל צד נותן מעצמו לבן או לבת זוגו, ודווקא מתוך אותה נתינה וקשר שנוצר מקבל כל אחד מבני הזוג כוח ועוצמה ואין הוא מתרוקן מכוחותיו.

הרב אליהו דסלר
(נפטר בשנת תשי"ד).
המשגיח הרוחני של
ישיבת פוניבז' בבני ברק.
היה מפורסם בשיחות
המוסר שנתן בישיבה.
ספרו מכתב מאליוהו
(חמישה חלקים) עוסק
בענייני מוסר ואמונה,
ונפוץ מאד גם בישיבות
הליטאיות.

2.2 אתגר הזוגיות

קשר זוגי טוב ובונה נוצר כאשר יש הרגשה הדדית של השלמה ושלמות בין בני הזוג. דרשת חכמים מצביעה על כך שלעתים ההרגשה אף יכולה להיות הפוכה.

תחריט חתונה, ב. פיקאר, הולנד, המאה ה-18. אוסף מוזיאון לאמנות יהודית ע"ש וולפסון, היכל שלמה

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ח עמוד א

במערבא, כי נסיב אינש אתתא, אמרי ליה הכי (=בארץ ישראל, כאשר אדם נושא אישה, אומרים לו כך): "מצא" או "מוצא"?

"מצא" דכתיב: "מָצָא אִשָּׁה מָצָא טוֹב וַיִּפֹּק רָצוֹן מֶה" (משלי יח, כב).

"מוצא" דכתיב: "וּמוֹצֵא אֶנִּי מֵרַמְסֵת אֶת הָאִשָּׁה" (קהלת ז, כו).

קשר זוגי הוא דבר משמעותי. דרושה בחינה מעמיקה ורצינית של היכולת לבנות משפחה ובניין משותף, עמיד ויציב, שיש בו כוחות חיוביים. לעתים יש מקום להתייעץ בנושא בחירת בן הזוג.

על הקושי וההתבוננות הנדרשת אל מול קלות הדעת בעת יצירת התא המשפחתי מסופר במדרש הבא.

ויקרא רבה, פרשה ח, א

מטרונה שאלה את ר' יוסי בן חלפתא. אמרה לו: לכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו? אמר לה: לששה ימים, דכתיב: "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וַיְבָרֶךְ הַשָּׁבִיעִי שָׁבַת וַיְנַפֵּשׁ" (שמות לא, ז). אמרה לו: מיכן ואילך מה יושב ועושה? אמר לה: יושב ומזווג זיווגים, בתו של פלוני לפלוני, אשתו של פלוני לפלוני, ממונו של פלוני לפלוני. אמרה לו: כמה עבדים וכמה שפחות יש לי, ולשעה קלה אני מזווגתן. אמר לה: אם קלה היא בעיניך, קשה היא לפני

מדרש רבה, מדרשי אגדה על חמישה חומשי התורה ועל חמש מגילות.

המקום כקריעת ים סוף, דכתיב: "אֲלֵכִים מוֹשִׁיב יַחֲידִים בְּיָתָהּ" (תהלים סח, ז). הלך לו ר' יוסי בן חלפתא לביתו. מה עשתה? שלחה והביאה אלף עבדים ואלף שפחות והעמידה אותן שורות שורות. אמרה להן: פלוני יסב פלניתא ופלנית יסב פלן. מן צפרא אתו לגבה, דין פריע ראשיה, דין סמי עייניה, ודין תבירא ידיה, ודין תבירא רגליה. דין אמר לית אנא בעי הדא, ודא אמרה לית אנא בעי הדין.

[תרגום: אמרה להם: פלוני ישא את פלונית, ופלונית תשא את פלוני. בבוקר באו לפניה, זה ראשו פרוע, זה עינו סמויה, וזה ידו שבורה, וזה רגלו שבורה. זה אומר איני רוצה את זו, וזאת אומרת איני רוצה את זה].

שלחה לו ואמרה לו: יפה תורתכם, נאה ומשובחת. אמר לה: לא כך אמרתי לך, אם קלה היא בעיניך, קשה לפני המקום כקריעת ים סוף, דכתיב: "אֲלֵכִים מוֹשִׁיב יַחֲידִים בְּיָתָהּ מוֹצִיא אֲסִיּוֹת בְּכּוֹשְׁרוֹת" (תהלים סח, ז). מהו בְּכּוֹשְׁרוֹת? בכו שירות, אלו בוכין ואלו משוררים. מה הקב"ה עושה? מביאן על כורחן, ומזוגן זה לזו.

חיבור בין שני אנשים שונים הוא אינו דבר טכני. נדרשת התאמה רוחנית ונפשית כדי ליצור אחדות בין השניים. המהר"ל מסביר מהו הדמיון בין יצירת קשר בין בני זוג לבין קריעת ים סוף.

הרב יהודה ליווא, מהר"ל, חדושי אגדות - מסכת סוטה, חלק שני עמ' כח

.... "קשה לזווגם כקריעת ים סוף", רצה לומר כשם שהוא פלא גדול לקרוע דבר שהוא אחד כמו הים שהוא אחד, וקשה הוא לחלק ולהפרידו לשנים, וכך הוא פלא גדול לחבר שני דברים שהם בעצמם מחולקים, דכתיב: "מוֹשִׁיב יַחֲידִים בְּיָתָהּ" (תהלים סח, ז). כלומר יחידים שהם מחולקים ומפורדים להושיב אותם לחבר אותם, הוא כמו קריעת ים, שהוא חילוק דבר שהוא אחד.

הרב יהודה ליווא בן בצלאל, המהר"ל מפראג (המאה ה־17), רב בפולין ובצ'כיה, פוסק הלכה ומקובל. חיבר עשרות ספרי אמונה וקבלה, ובהם: "נצח ישראל", "תפארת ישראל", "נתיבות עולם" ו"גור אריה" על פירוש רש"י לתורה.

3.3. "זכר ונקבה ברא אותם" - על השוני בין גברים לנשים

אחד האתגרים הגדולים של חיי נישואין הוא החיבור של שני בני אדם ויצירת שותפות מלאה ביניהם למשך כל ימי חייהם. הדבר מורכב במיוחד בשל העובדה שמדובר באיש ואישה השונים במבנה גופם ונפשם. אפשר להצביע על צדדים משותפים רבים בין גברים לנשים, אך גם על צדדים מבדילים ביניהם. הפרשנים שלפנינו חלוקים בשאלה אם ההבדל בין גברים לנשים הוא בעיקר פיזיולוגי, או שהוא נוגע למכלול האישיות שלהם.

"ויבן ה' אלוקים את הצלע לאישה": להיות לה צורת האיש וסגולותיו. ושתהיה נבדלת ממנו בכלים גשמיים בלבד, אשר במ יתיה הבדל ביניהם....

הרב נפתלי צבי ברלין, הנצי"ב, העמק דבר, בראשית א, כז

"זכר ונקבה ברא אותם"... ללמדנו שהמה שני בריות... ומשום שהזכר מזה המין, אינו דומה כלל בתכונותו לנקבה מזה המין ...

הרב צבי יהודה קוק, הצביע על השינויים שבין המינים בצלם אלוקים שבהם, וגם על השונות - הגוונים שבין איש ואישה:

הרב צבי יהודה קוק, שיחות לחומש במדבר, עמ' 412-413

"השוה הכתוב איש ואשה לכל הדינים שבתורה" (בבא קמא טו ע"א). ...קודם כל הודיעו לנו כלל יסודי: שוויון! זה האלף שבאלף. מעבר ליסוד זה יש כמה פרטים שאין בהם שוויון. אבל אין הענין מתחיל מהפרטים. אין זה צודק ואמיתי להתחיל מהאי שוויון. הכלל הוא השוויון, שוויון בצלם אלוקים שבאדם. "ויברא אלוקים את האדם בצלמו בצלם אלוקים ברא אותו, זכר ונקבה ברא אותם". הזכר והנקבה שייכים שניהם לצלם אלוקים שבאדם. יחד עם זה יש גוונים, אבל לא מתחילים מפירוד אלא משוויון. ...לאור העובדה הזאת, יש מקום להתבונן בהבחנה שבין שני צדדים האלה של צלם אלוקים. יש כאן שני צדדים. וכי אפשר להתחמק מחילוקים אלה? קודם כל יש חילוקים ביולוגיים בין גוף האיש לגוף האשה. ריבונו של עולם "יצר את האדם בחכמה" עם הבדלים בסדרי האיברים. האיש והאשה ביחד בונים גילוי שלם של צלם אלוקים של האדם בעולם הזה, ושניהם אחראים לקיום הדורות. צריך להבין שהאיברים הביולוגיים הגופניים והאורגניים השונים של האיש והאשה משלימים זה את זה ועושים יחד את בנין האדם. בנוסף לחילוקים הביולוגיים בצורת האיברים, קיימים גם חילוקים פסיכולוגיים, ואי אפשר להתחמק מכך.

הרב עובדיה ספורנו

(המאות ה"ו-ה"ט), חי ופעל באיטליה. היה מראשי הקהל ברומא. פירשו על התורה נדפס ב"מקראות גדולות" והתפרסם מאוד בקהילות ישראל.

הרב נפתלי צבי יהודה

ברלין, הנצי"ב מוולוז'ין (המאות ה"ט-ה"כ), ראש ישיבת וולוז'ין שבליטא. כתב ספרים רבים: פירוש לתורה, פירוש למדרשי ההלכה, לשאלות ("עמק הנצי"ב"), לתלמוד ולהגדה של פסח ("אמרי שפר"), וכן שו"ת "משיב דבר".

הרב צבי יהודה הכהן

קוק, הרצי"ה (נפטר בשנת תשמ"ב), בנו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק ועורך כתביו. ירש את אביו בתפקיד ראש ישיבת "מרכז הרב" בירושלים, והיה ממנהיגיה של הציונות הדתית. היה בקי ומעמיק בכל מקצועות התורה, ומאמריו במחשבה לוקטו בשני כרכי הספר "לנתיבות ישראל".

ג. "פרו ורבו" - הולדת ילדים

1.1 תכלית הציווי

אחת המטרות המרכזיות של הנישואין היא הקמת משפחה והולדת ילדים. הנישואין הם מסגרת שנועדה לאפשר את קיום הצו והברכה שנאמר לאדם הראשון: "פרו ורבו ומלאו את הארץ" (בראשית א, כח). חז"ל (משנה יבמות פרק ו, משנה ו) פירשו את הפסוק 'פרו ורבו' כמצוה. הצורך ללדת ילדים הוא בוודאי גם דחף אנושי בסיסי של כל אדם, אך מלבד הדחף האישי והרצון לדאוג להמשכיות הפרטית והמימוש העצמי, יש צורך וערך להיות שותף ביישובו של העולם, בהתפתחותו ובהמשכיותו.

בעולם המודרני אנו עדים למשבר דמוגרפי במדינות רבות, שבהן מאזן האוכלוסייה הוא שלילי. ייתכן שגם ההקרבה הכרוכה בהורות וההתנגשות עם רצונות אחרים הובילו את העולם למצב זה. וכך מובן הצורך במצווה לדבר שנראה טבעי. על מצווה זו אדם נשאל בסוף ימיו האם הוא עסק בפרייה ורבייה (שבת לא ע"א).

מה ייעודו של הצו "פרו ורבו"?

בראשית א, כז-כח

(כז) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם: (כח) וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֻשְׁתָּהּ וְרָדוּ בְּדֶגֶת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּה הָרֶמֶשׂת עַל הָאָרֶץ:

בפסוקים אלו בירך הקב"ה את בני האדם שיפרו וירבו ומלאו את הארץ. שוב ברכ הקב"ה בברכה זו את נח ואת בניו לאחר המבול (בראשית ט, א). הציווי לבני האדם לפרות ולרבות נאמר בהמשך: "וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ שִׁרְצוּ בְּאֶרֶץ חֲבֹבָה" (בראשית ט, ז).

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סג עמוד ב

רבי אליעזר אומר: כל מי שאין עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים, שנאמר: "שֹׁפֵךְ דָּם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּךְ" (בראשית ט, ו), וכתוב בתריה [וכתוב אחר כך]: "וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ" (שם ז).

ספר החינוך, מצוה א

מצות פרייה ורבייה

משרשי מצוה זו, כדי שיהיה העולם מיושב, שהשם ברוך הוא חפץ בישובו, כדכתיב: "לֹא תִהְיֶה בְּרָאָה לְשִׁכְתְּךָ יִצְרָה" (ישעיהו מה, יח). והיא מצוה גדולה שבסיבתה מתקיימות כל המצוות בעולם, כי לבני אדם ניתנו ולא למלאכי השרת. ונוהגת בכל מקום ובכל זמן. וחייב אדם להשתדל בה משהוא ראוי לה, והוא הזמן שנתנו חכמים זכרונם לברכה לישא אשה. ומצוה זו אינה מוטלת על הנשים. והמבטלה ביטל עשה, וענשו גדול מאוד שמראה בעצמו שאינו רוצה להשלים חפץ השם ליישב עולמו.

האדם מצוה לפרות ולרבות, ובכך הוא הופך לשותפו של הקב"ה ביישוב העולם. היצירה האנושית הגבוהה ביותר שאדם מסוגל להגיע אליה היא הולדת אדם נוסף בעל נשמה, שיש בו קדושה, מוסריות, חיים של תוכן ומשמעות, חיים של חסד ונתינה, אהבת אמת ועוד תכונות ומידות טובות. הולדת ילד יהודי היא החיבור העמוק ביותר לנצחיותו של עם ישראל.

ספר תחינות לנשים,
טריאסטי, איטליה, 1806,
כתב יד על נייר.
אוסף מוזיאון לאמנות
יהודית ע"ש וולפסון, היכל
שלמה

ספר החינוך (המאה
הי"ג). חיבור על תרי"ג
מצוות, שנכתב על סדר
פרשות השבוע ולפי
שיטת הרמב"ם במניין
המצוות. המחבר כותב
בהקדמה שהחיבור
מיועד לבנו, שנכנס לעול
מצוות, כדי שימלא את
שבתותיו בתוכן רוחני. על
כל מצווה מביא המחבר
את הגדרת המצווה
ומקורה בתורה שבכתב
ושבעל פה, וכן את עיקר
תוכנה, טעמה ("משרשי
המצווה"), עיקרי פרטי
דיניה, החייבים בה וזמן
החיוב במצווה. נהוג
לזהות את מחברו עם
הרב אהרן הלוי (הרא"ה),
שחי בספרד, אך הזיהוי
אינו ודאי.

על פי ההלכה, הולדת ילדים וקיום מצוות פרו ורבו הם במסגרת הנישואין בלבד. רבנו אשר, הרא"ש, עסק בשאלה מדוע חכמים לא תיקנו לברך על האירוסין ברכת המצוות: "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לקדש את האשה"?

רבנו אשר, הרא"ש, מסכת כתובות פרק א סימן יב

ונראה לי כי ברכה זו (=ברכת האירוסין) אינה ברכה לעשיית המצוה, כי פריה ורביה היינו קיום המצוה.

לדבריו, עיקר הנישואין הוא לשם קיום מצוות פרו ורבו. אין מצווה עצמאית לשאת אישה.

בשונה מדברי הרא"ש, הרמב"ם סבר שהמצווה לשאת אישה ומצוות פרו ורבו, הן שתי מצוות נפרדות מתוך תרי"ג המצוות (רמב"ם, ספר המצוות, מצוות עשה ריב-ריג).

הרמב"ם הסביר בספרו מורה נבוכים את ההיגיון שבבסיס הצו וההלכה שילדים צריכים להיוולד במסגרת נישואין בלבד:

רמב"ם, מורה נבוכים, חלק שלישי פרק מט

נאסרה הקדשה (=הזונה), שיש בזאת שיבוש הייחוס, והנולד ממנה זר לאנשים. לא ידועה לו משפחה, ואיש מבני משפחתו אינו מכיר אותו. וזה המצב הגרוע ביותר לו ולאביו... ולהביא תועלת כללית והיא ידיעת הייחוסים נאסרו הקדשה והקדש. לא נמצא אופן להתיר את המשגל (=חיי אישות) אלא בייחוד אשה ונשיאתה בפומבי. מפני שאילו היו מסתפקים בייחוד בלבד, היו רוב האנשים מביאים קדשה אל ביתם לזמן מה מתוך הסכמה ביניהם והוא היה אומר שזאת אשתו. לכן עליו לערוך ברית ומעשה מסוים אשר בו הוא מייחד אותה לעצמו והוא האַרְטִין, ושייתן פומבי לדבר, והוא הנישואין.

לפי הרמב"ם, החשש הוא שיווצר קשר לא מחייב בין איש ואישה, ובעקבות הקשר שנוצר ייוולדו ילדים שאולי לא ידעו כלל מי אביהם, וגם אם ידעו לא בהכרח שיהיה להם קשר משמעותי איתו כאב מחנך השותף בגידולם. הגורמים למצב זה הם בסיס הקשר בין האימא והאבא הביולוגיים שהיה מזדמן ולא מחייב, וכוונת הקשר שלא הייתה על מנת להקים משפחה. ההכוונה של התורה היא שתוקם משפחה שבה האבא והאימא אחראים יחד לגידול ילדיהם ולחינוכם.

רבנו אשר בן יחיאל, הרא"ש
(המאות הי"ג-ה"ד).
היה מתלמידי המהר"ם מרוטנברג. נאלץ לברוח מאשכנז לספרד וכך הכיר את מנהגי שני המקומות. מגדולי הפוסקים בדורו ובכלל. חיבר את פסקי הרא"ש לגמרא, וכן ספר תשובות (יצא בעריכת תלמידיו).

הרב משה בן מימון, הרמב"ם (המאה ה"ב).
נדד מספרד למצרים, ומשם לארץ ישראל וחזרה למצרים. מחבר ספרי "משנה תורה": "יד ספרי הלכה שבהם הלכות הנוגעות לכל תחומי החיים של הפרט והכלל. כתב תשובות הלכתיות רבות לכל העולם היהודי. פרשן ופילוסוף, שכתב חיבורים רבים: פירוש מקיף לששת סדרי המשנה, מורה נבוכים, מילות ההיגיון, איגרת תימן ועוד.

2.2 היקף החובה של הולדת ילדים

הקב"ה ציווה את האדם "פרו ורבו". מה היקף החובה ההלכתית של מצווה זו? התשובה לשאלה זו תלמד גם על האופי והתכלית של מצוות "פרו ורבו".

משנה מסכת יבמות פרק ו משנה ו

לא יבטל אדם מפריה ורביה, אלא אם כן יש לו בנים. בית שמאי אומרים: שני זכרים. ובית הלל אומרים: זכר ונקבה, שנאמר: "זָכָר וּנְקֵבָה יִבְרָאֵם" (בראשית ה, ב).

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סא עמוד ב

...מאי טעמייהו [מהו טעמם] דבית שמאי? ילפינן [למדו] ממשה, דכתיב: "בְּנֵי מֹשֶׁה גִּרְשָׁם וְאַלְעָזָר" (דברי הימים א כג, טו). ובית הלל ילפינן [למדו] מברייתו של עולם.

והלכה כבית הלל:

רמב"ם הלכות אישות פרק טו, הלכה ד

כמה בנים יהיו לאיש ותתקיים מצוה זו בידו? זכר ונקבה, שנאמר: "זָכָר וּנְקֵבָה יִבְרָאֵם".

3.2 "לא תהו בְּרָאָה לְשֶׁבֶת יִצְרָה" - מצווה ליישב את העולם

לחובה האישית ללדת ילדים - מצוות "פרו ורבו", מצטרפת מטרה נוספת - ליישב את העולם: "לא נברא העולם אלא לפריה ורביה, שנאמר: 'לא תהו בְּרָאָה לְשֶׁבֶת יִצְרָה' (ישעיהו מה, יח)" (משנה גיטין פרק ד משנה ה). "לא תהו בְּרָאָה" - יוצר הארץ לא על תוהו להיות ריקנית ברא אותה, כי אם לשבת, להיות בה יישוב יצרה" (רש"י גיטין מא ע"ב). הקב"ה ברא את העולם כדי שבני אדם יקיימו את המין האנושי, יישבו את העולם ויפתחו אותו בצורה ראויה מוסרית ואידאלית, ובכך יתגדל שמו של הקב"ה ויהיה העולם מקום שבו הוא יכול להשרות שכנינו. האמצעי החשוב ביותר למי שמסוגל לכך, הוא להוסיף בהולדת ילדים גם מעבר לחובה הבסיסית של מצוות פרו ורבו.

רמב"ם הלכות אישות פרק טו הלכה טז

אף על פי שקיים אדם מצות פריה ורביה, הרי הוא מצווה מדברי סופרים שלא יבטל מלפרות ולרבות כל זמן שיש בו כח, שכל המוסיף נפש אחת בישראל כאילו בנה עולם.

תלמוד בבלי, חיבור המפרש את המשנה ומוסיף עליה. נחתם בבבל בראשית המאה השישית. עורכי התלמוד הבבלי הם רבינא ורב אשי. במהלך הדורות ועד היום, רוב הלומדים עוסקים בעיקר בתלמוד הבבלי יותר מאשר בתלמוד הירושלמי. על התלמוד הבבלי נכתבו פירושים רבים, ורוב הפסיקה ההלכתית היא על פי התלמוד הבבלי.

ג.4 אישה פטורה ממצוות פרו ורבו

הרצון הבריא והטבעי של אישה להיות אם ושל איש להיות אב קיים אצל שני המינים. התנאים נחלקו בשאלה ההלכתית של חיוב האישה במצוות "פרו ורבו":

משנה מסכת יבמות פרק ו משנה ו

האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה.

רבי יוחנן בן ברוקא אומר: על שניהם הוא אומר: "וַיִּכְרְךָ אֶתְּם אֱלֹקִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹקִים פְּרוּ וּרְבוּ" (בראשית א, כח)

להלכה נפסק שאישה איננה חייבת במצוות "פרו ורבו" (רמב"ם, הלכות אישות טו, ב; שולחן ערוך, אבן העזר א, יג), אף על פי שהיא זו שנושאת בעול ההיריון והלידה ועיקר גידול הילדים. על פי חלק מהפרשנים, החובה ליישב את העולם "לא תהו בְּרָאָה לְשֹׁכֵת יִצְרָה" מוטלת גם על האישה, אך לא מצוות פרו ורבו (גיטין מא ע"ב תוספות ד"ה לא).

את הפער שבין מעורבותה של האישה בהולדת הילדים ובגידולם, לבין העובדה שהיא איננה מצוה במצוות "פרו ורבו", הסביר הרב מאיר שמחה הכהן מדוינסק בפירושו לתורה.

הרב מאיר שמחה הכהן מדוינסק, משך חכמה, בראשית ט, ז

"פרו ורבו": לא רחוק הוא לאמר הא שפטרה התורה נשים מפריה ורביה, וחייבה רק אנשים:

[א] כי משפטי ה' ודרכיו "דַּרְכֵי נֶעֱם וְכָל נְתִיבֹתֶיהָ שְׁלֹם" (משלי ג, יז), ולא עמסה על הישראלי מה שאין ביכולת הגוף לקבל... ומשום זה לא מצאנו מצווה להתענות רק יום אחד בשנה, וקודם הזהירה וחייבה לאכול... ואם כן, נשים שמסתכנות בעיבור ולידה... לא גזרה התורה לצוות לפרות ולרבות על האשה... דבאדם וחוה שבכר אותם קודם החטא שלא היה לה צער לידה, היה מצות שניהם בפריה וברביה ואמר להם: "פרו ורבו" (בראשית א, כח). אבל לאחר החטא שהיה לה צער לידה והיא רוב פעמים מסתכנת מזה... אינן בכלל מצוות פרו ורבו.

הרב מאיר שמחה הכהן, ה"אור שמח" (נפטר בשנת תרפ"ו), חי ופעל בדוינסק שברוסיה. חיבר פירוש מקורי לתורה בשם "משך חכמה". פירושו על הרמב"ם וספר התשובות שכתב נקראים "אור שמח". חידושו על הגמרא התפרסמו בסדרת ספרים בשם "חידושי הרב מאיר שמחה".

[ב] עוד יתכן לומר בטעם שפטרה התורה נשים מפריה ורביה, משום דבאמת הלא הטביעה בטבע התשוקה ובנקבה עוד יותר, כמו שאמרו: 'טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו' (קדושין מא, א) [=טוב לשבת שניים מלשבת אלמנה], ודי במה שהיא מוכרחת בטבע. ועל כן דעיקר המצוה היא...דאם נשא אשה ולא ילדה, מחויב ליקח אשה שיש לה בנים. ומדרך התורה לבלי לגדור הטבע... ולכן לגזור על האשה כי תינשא לאיש ולא יוליד, תצא מאהוב נפשה ותקח איש אחר, זה נגד הטבע לאהוב השנוא ולשנוא האהוב. ורק האיש, שיכול לישא עוד אחרת, עליו הטילה התורה מצווה.

סיבה ראשונה לפטור נשים ממצוות פרו ורבו היא שבהריון ובלידה יש צער וקושי ולעיתים גם סיכונים, והתורה אינה מצווה לקיים מצווה שיש בה צער וסכנה. סיבה שניה היא שהקב"ה הטביע בטבעה של אישה במיוחד את הרצון לזוגיות, ולכן אם אישה היתה מצווה בפרייה ורבייה, והיה מתברר שבעלה עקר - היה עליה להתגרש מבעלה האהוב ולהינשא לאדם אחר שיכול להוליד, וזהו ציווי שנוגד את הטבע האנושי, ולכן התורה לא ציוותה עליה. לעומת זאת, איש שנשא אישה שהוא אוהב והתברר שהיא עקרה, יכול לשאת אשה נוספת [לפני חרם רבנו גרשום] על מנת לקיים את המצווה.

מניעת היריון

לצד החובה והזכות הגדולה שבהולדת ילדים וגידולם, ילדים דורשים מבני הזוג משאבים רבים מסוגים שונים. ילד צריך לבוא לעולם מתוך שמחה ורצון של הוריו. שאלת מניעת היריון היא שאלה הלכתית שיש לה השלכות רבות. ראוי ונכון להתייעץ ברב הבקי בתחום ומכיר את בני הזוג.

החצות הצה

פרק ב

יצר ויצירה

פרק ב: יצר ויצירה

ההתמודדות עם היצרים מלווה את האדם כמעט כל ימי חייו: לפני הקמת בית ומשפחה ובאופן שונה גם אחרי הנישואין. התמודדות מאתגרת זו כרוכה פעמים רבות בנפילות ובעליות, והיא מותירה לא אחת את האדם תמה: מה מטרת היצרים הללו ומדוע המאבק המתמיד? ממה יש להישמר וכיצד יש לנהוג כדי להצליח לעמוד בהתמודדות? לשם מה יש כל כך הרבה איסורים, הגבלות וציוויים הקשורים במימוש היצרים? ואולי אף לשם מה חשובה כל כך ההתמודדות וההתגברות, שאיננה פשוטה ודורשת תעצומות נפש רבים?

בפרק זה נעסוק בשלושה נושאים:

- "וַיֵּצֶר ה' אֱלֹקִים אֶת הָאָדָם" - על מהותו של האדם ועל הכוחות המתגושים בתוכו.
- יצרים ויצירתיות - על אופיו ומשמעותו של יצר העריות שנטע הקב"ה באדם.
- "וַבְּחֶרֶץ בְּחַיִּים" - על סוגיות הלכתיות שההוראה וההדרכה בהן עוזרות לאדם לבחור בחיים ולנתב את יצריו ליצירה ולקדושה.

א. "וַיֵּצֶר ה' אֱלֹקִים אֶת הָאָדָם"

בפסוקי התורה שבהם מסופר על בריאת האדם מתואר תהליך היצירה המורכב שבו ברא הקב"ה את האדם. התיאור המפורט מסייע להבהיר את הכוחות הקיימים בתוך כל אחד מבני האדם.

בראשית ב, ז

(ז) וַיֵּצֶר ה' אֱלֹקִים אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפֹּחַ בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה.

"וייצר" - שתי יצירות: יצירה מן התחתונים ויצירה מן העליונים. רבי יהושע בר נחמיה בשם רבי חנינא בר יצחק, ורבנן בשם רבי אליעזר: ברא בו ד' בריות מלמעלן וד' מלמטן. מלמטה: אוכל ושותה כבהמה, פרה ורבה כבהמה, מטיל גללים כבהמה, ומת כבהמה. מלמעלה: עומד כמלאכי השרת, מדבר, ומבין, ורואה כמלאכי השרת. ובהמה אינה רואה? אתמהא! אלא זה מצדד (=האדם מסתכל ישר ורואה גם מה שבצדדים. בהמה צריכה להטות ראשה). רבי תפדוי אמר בשם רבי אחא: העליונים נבראו בצלם ובדמות ואינן פרין ורבין, והתחתונים פרין ורבין ולא נבראו בצלם ודמות. אמר הקדוש ברוך הוא: הרי אני בורא אותו בצלם ובדמות מן העליונים, פרה ורבה מן התחתונים.

הרב משה חיים לוצאטו, דרך ה', פרק ג סעיף ב

גזרה החכמה העליונה שיהיה האדם מורכב משני הפכים, דהיינו מנשמה שכלית וזכה, וגוף ארציי ועכור, שכל אחד מהם יטה בטבע לצדו. דהיינו: הגוף לחומריות והנשמה לשכליות, ותמצא ביניהם מלחמה. באופן שאם תגבר הנשמה, תתעלה היא ותעלה הגוף עמה, ויהיה אותו האדם המשתלם בשלמות המעוה. ואם יניח האדם שינצח בו החומר, הנה ישפל הגוף ותשפל נשמתו עמו, ויהיה אותו האדם בלתי הגון לשלמות, ונדחה ממנו חס ושלוה. ולאדם הזה יכולת להשפיל חומריו לפני שכלו ונשמתו, ולקנות שלמותו.

האדם אינו יצירה חומרית-גופנית בלבד, אלא גנוזים בו כוחות רוחניים ויש בו נשמה אלוקית. משמעות הדבר היא שהאדם טוב מטבעו ושפנימיותו לעולם נותרת זכה וטהורה.

מתוך תפילת הבוקר

אלוקי, נשמה שנתת בי טהורה היא. אתה בראתה. אתה יצרתה. אתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי. ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא. כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך ה' אלוקי ואלוקי אבותי, רבון כל המעשים, אדון כל הנשמות. ברוך אתה ה', המחזיר נשמות לפגרים מתים.

הרב שלמה אבינר התייחס למורכבות שבאדם ולכוחות המתנגשים בנפש האדם ובגופו. הוא גם הסביר כיצד אדם יכול לצאת מחוזק ושלם יותר מהתמודדות עם היצר.

הרב משה חיים לוצאטו, הרמח"ל (המאה ה"ח), נולד באיטליה, ועלה לארץ ישראל. עסק רבות בלימוד הקבלה, וכתב ספרים רבים. המפורסמים ביותר הם "דרך ה'", וספר המוסר "מסילת ישרים", המדריך את האדם בעבודת ה' בהדרגה תוך תיקון המידות. בארץ ישראל הוא התיישב בעכו, ושם ייסד בית כנסת הנושא את שמו: "בית כנסת הרמח"ל".

הרב שלמה אבינר,
 רב הישוב בית אל,
 וראש ישיבת 'עטרת
 כהנים' בעיר העתיקה,
 ירושלים. תלמיד הרב
 צבי יהודה קוק, והמוציא
 לאור של כתביו לאחר
 עריכה עם ביאורים.
 חיבר עשרות ספרים
 בהלכה ובאמונה,
 בשאלות הקשורות
 לחינוך, ללימוד תורה,
 לארץ ישראל ולמדינת
 ישראל, ועוד. מספריו:
 טל חרמון, עם כלביא,
 שו"ת שאילת שלמה,
 באהבה ובאמונה, בת
 מלך, ועוד.

רבי יצחק עראמה בעל ספר עקידת יצחק מדגיש: "כִּי אָדָם אֵין צָדִיק בְּאָרֶץ
 אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחָטָא" (קהלת ז, כ). מטבע ברייתו הוא עלול לחטוא, בהיותו
 בעל גוף ויצר גופני הדוחף לחטא. צדיק גמור ללא חטא בכלל, הוא מלאך
 בלבד. ...יש באדם כוחות מתנגדים, כוח השכל וכוח התאוה, יצר טוב ויצר
 רע, והוא נמצא במלחמה תמידית, בדו-קרב תמידי, "האדם בטבעו לוחם".
 אך האדם ניחן בכוח הבחירה, הוא יכול לכבוש את יצרו ולהשליט את שכלו.
 ...אם האדם נפל בחרב במלחמה הפנימית ונכשל בחטא, יש תשובה. ריבונו
 של עולם, בחסדו, שיתף את מידת הרחמים, חנן אותנו בסליחה ופתח את
 שערי התשובה. ...בעל התשובה הוא מעל צדיק גמור, הכובש הוא מעל הישר
 מטבעו... הכובש צריך להאמין בעצמו, לדעת שאף שיצר לב האדם הוא רע
 מנעוריו, זה בגלל סיבוכי המציאות. אבל בתוכיותו הפנימית, הוא טוב וישר
 כאשר עשה אותו האלוקים. "אל תהי רשע בפני עצמך" (אבות ב, יג).

ב. יצרים ויצירתיות

היה ניתן לחשוב כי כוחות היצר הם שליליים בלבד, מכיוון שהם מסיטים את
 האדם מעיסוק ברוחניות לעיסוק בגשמיות. בני אדם מתאווים לאכילה, הם
 רודפים אחרי הממון ונמשכים אחר יצר העריות. עיון מעמיק בדברי חז"ל
 ילמד אותנו גישה שונה.

בראשית רבה (וילנא) פרשה ט, ז; קהלת רבה, ג, ג,

רבי נחמן בר שמואל בר נחמן בשם רב שמואל בר נחמן אמר: "וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת
 כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד" (בראשית א, לא). "הנה טוב" - זה יצר טוב. "מאד"
 - זה יצר רע. וכי יצר הרע טוב מאד? אתמהא! אלא שאלולי יצר הרע לא בנה
 אדם בית, ולא נשא אשה, ולא הוליד, ולא נשא ונתן.

בגמרא מובאת אגדה המספרת שבתחילת בית שני הייתה עת רצון מלפני ה'
 ובוטל הכוח של יצר העבודה הזרה. בעקבות ביטול יצר העבודה זרה, הועלתה
 הצעה לבטל גם את יצר העריות.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף סט עמוד ב

אמרו הואיל ועת רצון הוא נבעי רחמי איצרא דעבירה. בעו רחמי ואמסר בידיהו. אמר להו: חזו דאי קטליתו ליה לההוא, כליא עלמא. חבשוהו תלתא יומי, ובעו ביעתא בת יומא בכל ארץ ישראל, ולא אשתכח.

[תרגום: אמרו הואיל ועת רצון היא, נבקש רחמים גם על יצר העבירה שיסתלק. ביקשו רחמים ונתן הקב"ה בידם גם את יצר העבירה. אמר להם הקב"ה: קְאוּ שאם תבטלו את היצר הזה, יחרב העולם! עָצְרוּ את יצר העבירה לשלושה ימים וביקשו ביצה בת יומה בכל ארץ ישראל ולא מצאו]

"יצרא דעבירה" – יצר העבירה בה"א הידיעה, הוא יצר התאוה בין המינים. יצר זה איננו כשאר היצרים. בזכותו נוצרים חיים חדשים, ולכן הוא החזק ביצרים. ללא יצר זה העולם עומד מלכת ואף התרנגולת לא תטיל ביצים.

מימוש נכון של כל יצר עשוי להביא לבניין, שימוש מוטעה ביצר עלול להמיט חורבן. כך גם באשר ליצר התאוה בין המינים: מימוש נכון עשוי להוליד חיים חדשים בעולם, ואילו שימוש לא נכון עלול לחולל נזקים וקלקולים גדולים.

המילה "יצר" מכילה קשת רחבה של דחפים ועוצמות אצל בני האדם: דחף לכבוד ולשלטון, להתקדמות ולצמיחה, להתמלאות פיזית וחומרית וגם למילוי תאוה מינית. חז"ל הדריכו את האדם שהוא צריך לעבוד את הקב"ה ב"שני יצרים".

משנה מסכת ברכות פרק ט משנה ה

"**וְאֶהְבֶּתְּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְכָּךְ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ**" (דברים ו, ה). "בכל לבבך" – בשני יצריך, ביצר טוב וביצר רע.

הרב ישראל ליפשיץ, תפארת ישראל על המשנה, ברכות פרק ט משנה ה

עבודה לה' בשני היצרים הוא יכול להיות באופן זה שישתמש אדרבה באש דיצר הרע כמו החמדה והתאוה והכעס והגאווה והקנאה, להתלהב עצמו לפעולת המצווה ולעשיית מעשים טובים, נמצא משתמש ביצר הרע למצוות עשה...

ובזה מובן גם כן המאמר התמוה: "יהודה בן תימא אומר הווי עז כנמר" (אבות ה, כ). דקשה (שקשה): וכי יעלה על הדעת שנאמר לאדם שנרצה לזרז

הרב ישראל ליפשיץ,
ה"תפארת ישראל"
(המאות ה"ח-ה"ט), חי
ופעל באשכנז, גרמניה.
חיבר פירוש מקיף
למשנה הנקרא "תפארת
ישראל". חלק הפשט
נקרא "יכין", וחלק העיון
נקרא "בועז". הוסיף
הקדמות וסיכומים לכמה
סדרים ומסכתות.

אותו לשלמות שיהיה כחיות רעות טורפי טרף? והלא היה טוב ונאות יותר לומר הִיָּה כאחד מהגדולים והטובים בארץ שהיו לפניך כאברהם יצחק ויעקב משה ואהרן וכדומה!

אבל הכוונה היא לגלות לנו החכמה הנפלאה איך נוכל להפוך את התאוות הרבות לסיבות אמצעיות להוציא מעשים טובים מהכוח להפועל.

ג. "וּבַחֲרַת בְּחַיִּים"

מההלכות, האיסורים והציוויים בענייני צניעות יש מי שמתרשם שמטרת התורה לצמצם את כוחות החיים של האדם. אך במובן העמוק מגמת התורה היא הפוכה לגמרי: מגמתם של האיסורים וההגבלות היא לכוון את האדם שיתמקד בדרך שתעצים את כוחותיו, גם אם במבט ראשון ולטווח קצר זה נראה אחרת.

1.1 מבט נקי

וְלֹא תִתּוּרֻּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶּם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם

הקב"ה ברא לנו עיניים בהן אנו מסתכלים ומפנימים את שקורה סביבנו. העיניים נמשכות אחר היפה, ויש אף ברכות שבהן אנו משבחים את ה' על מראות טבע יפים (משנה ברכות ט, ב). ליופי יש תפקיד בעולם, אלא שצריך לדעת איך להתמודד ולא ליפול בעקבות מראה העיניים ובמיוחד בגיל צעיר, בגיל הנערות.

הַרְאִיָּה קוֹק, עֵין אִיָּה, בְּרֻכּוֹת פֶּרֶק וְאוֹת מַה

הדרך הרגיל הוא, שאע"פ שכל רגשי היופי הם טובים ומרהיבים את הנפש... כי לא לחנם נברא הרגש הגדול הזה באדם. ולא עוד אלא, שרגשי היופי הם מפתחים כוחות השכל ומגדילים גם כן את כוחות הנפש הטובים. ...והנה למרות כל השבח שיש ביסוד היופי בכל זאת על פי הרוב יאלץ ההכרח לדחותו, בפרט בימי הבחורות, מפני ההפסד המוסרי שעלול לבוא לרגליו.

הרב אברהם יצחק הכהן קוק, הראי"ה (נפטר בשנת תרצ"ה), נולד בליטא ועלה לירושלים. מייסד הרבנות הראשית לישראל והרב הראשי הראשון, מייסד ישיבת "מרכז הרב" בירושלים, המשמשת מרכז גדול ללימוד תורה. גדול תלמידי החכמים ורבני ארץ ישראל בדורות האחרונים, גאון שעסק בכל מקצועות התורה. כתב ספרי שו"ת והלכה, ספרי אמונה ומחשבה ועוד. כתביו והגותו הם ספרי יסוד במשנת הציונות הדתית.

היופי מרומם את רוחו של כל אדם - איש ואישה. אך עם זאת טמונות סכנות רבות כשמדובר על מראה שמושך ומפתה את הלב למקומות אסורים וגורם להתנהגות לא נכונה, ובעיקר במה שקשור לאורחות חיים של צניעות. יש מצבים בחיים שסכנה זו גדולה יותר והיא בגיל הנערות. ההדרכה המעשית היא לדחות את המשיכה או כל מעשה ממשי אחר הבא בעקבות היופי, עד אשר ייבנה טוב יותר בניין האישיות הדתית והמוסרית של הנער והנערה.

במדבר טו, לט

וְלֹא תִתְּנוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶּם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זִנִּים אַחֲרֵיהֶם:

רש"י במדבר פרק טו פסוק לט

הלב והעיניים הם מרגלים לגוף, ומסרסרים לו את העבירות. העין רואה, והלב חומד, והגוף עושה את העבירות.

העבירות מתחילות בראייה בעיניים, למרות שלא נעשה כל מעשה ממשי. הלב חומד וחושק במראה, ולבסוף אפשר גם להגיע למעשה עבירה.

פסיקתא זוטרותא (לקח טוב) קהלת פרק א

"פִּלְגֵי מַיִם יִרְדּוּ עֵינֵי עַל לֹא נִשְׁמְרוּ תוֹכָתָךְ" (תהלים קיט, קלו). ההדיוטים רואים דבר אסור ודבר ערוה, ואומרים: מה בכך?

פסיקתא זוטרותא,
המכונה גם לקח טוב,
מדרש על התורה שחיבר
רבי טוביה בן אליעזר
(המאה ה"א).

רמב"ם הלכות תשובה פרק ז הלכה ז

המסתכל בעריות מעלה על דעתו שאין בכך כלום. שהוא אומר: וכי בעלתי או קרבתי אצלה? והוא אינו יודע שראיית העיניים עוון גדול שהיא גורמת לגופן של עריות, שנאמר: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם".

האיסור הוא להתבונן במקומות שצריכים להיות מכוסים. אך גם במקומות שאינם צריכים להיות מכוסים אסור להתבונן באופן כזה שההתבוננות גורמת הנאה או התעוררות מינית. בוודאי שאין להסתכל בפעולות או בתנועות גוף שגורמות הנאה או התעוררות מינית. איסורים אלו כתובים בלשון זכר, אך הם מופנים גם לנשים (רמב"ם הל' איסורי ביאה כא, ג; שולחן ערוך אבן העזר סימן כא, ג).

כאשר האדם מתבונן במקומות לא צנועים, רגשות ויצרים מתעוררים בו. הראייה לא משפיעה רק על עיניו אלא גם על שאר איברי גופו. הלב מתרגש, הגוף מתפעל, סף הגירוי עולה והתאוה מחפשת לה מפלט. כאשר הרגשת התאוה לא מגיעה לידי פורקן, האדם נעשה מתוסכל. לפעמים אדם לא משלים עם תסכולו ולכן הוא מחפש נתיבים שיוכל לממש בהם את תאוותו.

הזמינות הגבוהה והקלה להסתכל במראות אסורים באמצעות מכשירים ניידיים, אינטרנט, רשתות חברתיות וערוצי טלוויזיה רבים, וכן פרסומות ענק, התנהגות ולבוש לא צנוע ברשות הרבים, מעצימה את הבעיה ומקשה מאד מאד על ההתמודדות. אכן זה הוא קושי לא מבוטל. אך אף על פי כן, יש להשתדל לעשות מאמץ גדול שלא ליפול ברשת היצרית. להגביר את המודעות האישית לסכנות, לשלוט טוב יותר על אותם יצרים ותנועות נפשיות, לא להיכנס למקומות בהם יהיה קשה מאד לעמוד בניסיון, ואז יהיה גם ערך באותן תוכנות שחוסמות ומסננות תכנים לא ראויים למראה העיניים. הטכנולוגיה והזמינות השתנתה, אך יצרי האדם והמבנה הנפשי של בנים ושל בנות, לא השתנו. יש להיזהר אף מהתמכרות לצפייה בתכנים אסורים ולא ראויים.

ספר החינוך, מצוה קכח - שלא להתעדן באחת מכל העריות

מכל מה שהזהירו זכרונם לברכה אין אדם רשאי לזוז ממוסרם הטוב, ואף על פי שהוא מוצא עצמו חשוק התאוה קצת, לא יאמר כיון שאני מוצא עצמי כן מה איכפת לי אם אסתכל בנשים כי יודע אני בעצמי שלא יתעורר יצרי בכך, שהרבה אמרו כן ונכשלו. ועל זה רמזו זכרונם לברכה באומרם כי היצר בתחילה חלש מאוד והולך ומתחזק על האדם הרבה. ואתה בני הזהר על זה מאוד ואל יבטיחך יצרך, ו[אף] אם אלף עֲרֵבִים יתן לך. ...אין לנו לפרוץ אפילו גדר קטן בענינים אלו כלל, אלא לשמור כל ההרחקים שהודיעונו זכרונם לברכה בפרט, ובמה שלא הזכירו הם, יש על כל אחד ואחד לעשות כפי מה שימצא את גופו מוכן כמו שאמרנו, שאם הוא מוצא עצמו שצריך גדר אף על המותר יגדור עצמו, ...לפי שענין זה קשה מאד ויצר הרע חזק בו, על כן צריך כל אדם להרבות בשמירה.

הרב אלי שיינפלד, ר"מ בשיבת 'חורב' ירושלים, ורב קהילה בגבעת זאב. עוסק רבות בקשור לחינוך מתבגרים. כתב מספר ספרים הקשורים לגיל ההתבגרות: היצר, הלב והאדם; הבן שלי מתבגר.

בסוף דבריו הדגיש בעל ספר החינוך שהאיסור להתבונן במראות לא צנועים הוא על נשים וגברים:

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. שגם להן אסור להרהר אחר האנשים זולתי בבעליהן, שעליהם ראוי להן להמשיך כל חשקן וחפצן, וכן יעשו בנות ישראל הכשירות.

המשיכה להתבונן במראות לא צנועים, מרגילה את המתבונן להתייחס לאישה כאובייקט מיני, כחפץ, שאמור לספק צורך ביולוגי-פיזיולוגי לצופה בה, ולא כאל אדם יציר כפיו של הקב"ה, אישיות עם תוכן ומהות. כמו כן בצפייה זו יש בזבוז זמן, אין בה תועלת ממשית, מלבד הפקה של הנאה מדומה. יש בה פגיעה באינטימיות שעלולה להיווצר כשבחור או בחורה בונים לעצמם עולם דמיוני של איך נראית זוגיות מינית, ללא קשר למציאות, מתוך הסתכלות בשחקנים ובסרטים שנערכו באופן מגמתי. ההרגשה שאחרי, תחושת החרטה, הבדידות, והידיעה העמוקה על הנפילה, רק מקשה ומסבכת את עיצוב בניין האישיות של האדם.

המיניות של האדם - האיש והאישה, נועדה ליצור ולהמשיך חיים בעלי ערך ומשמעות, ולא לשם מילוי דחפים וסיפוקים אישיים. יש משהו אגואיסטי בתאווה לצפות בתכנים אסורים:

הרב חיים כהן, "החלבן", טללי חיים - הקיצו ורננו, עמ' רד-רה

שורש התאווה הוא קטנות הדעת, שמבקש לספק את הנאתו ותשוקת עצמו. כי עיקר היצר הוא האגואיזם, ונפילה בתאוות מלבה ומחזקת את שקיעת האדם בעצמו, ומפתחת את התמקדותו במאווי האישיים בלבד. למעשה, התאווה החומרית היא הרובד הכי פרטי ונפרד בכל ההווה, שנהנה לעצמו בלבד.

נמצא שמי ששטוף בתאוות, אינו יכול כלל לפתוח דעתו ולהרחיבה. כי מעשיו ונהירתו אחר התאווה מזינים בכל עת את האגואיזם, וכולאים אותו בצרות המבט וקניית הדעת. לכן התאווה החומרית מולידה גם את גסות המידות, ככעס ויהירות וקנאה וכיוצא בזה.

על כן, חובה גמורה על האדם לשמור עצמו מכל פגמי התאווה, ובייחוד מתאוות העריות, לשמור עיניו וקדושת מחשבתו, ולשמור פיו ולשונו מדבר רע על שום נברא... בד בבד עם עבודתו בתיקון התאווה והיצרים, יהיה מרומם עצמו בדיבורי גדלות ואורה, המעודדים את הנשמה ומחזקים את תעופתה, ויעלה הדבר גם לחיזוק כח המאבק ביצר התאווה.

הרב חיים כהן, החלבן, חי בגבעתיים. רב מקובל. עובד במחלבה בתל אביב ונקרא כך על שם מקצועו. הוציא (עם הרב ראובן ששון, ראש ישיבת רמת השרון) את סדרת הספרים "טללי חיים", המהווים מבואות ושערים לפנימיות התורה ולעבודת ה'.

ג.2 איסור קרבה ("איסור נגיעה")

על פי ההלכה, איסור קרבה בין המינים איננו חל רק על קיום חיי אישות בין איש ואישה שאסורים זה לזה, אלא גם על קרבה פיזית ביניהם. בשאלה ההלכתית האם איסור נגיעה של חיבה הוא איסור דאורייתא או איסור דרבנן, נחלקו הראשונים.

רמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פרק כא הלכה א

הבא על ערוה מן העריות דרך איברים או שחבק ונשק דרך תאוה ונהנה בקרוב בשר הרי זה לוקה מן התורה, שנאמר "לְבָלְתִּי עֲשׂוֹת מִחֻקֹּת הַתּוֹעֵבֹת" (ויקרא יח, ל), ונאמר: "לֹא תִקְרְבוּ לְגִלּוֹת עֲרֹנָה" (שם, יח, ו), כלומר לא תקרבו לדברים המביאין לידי גילוי ערוה.

הרמב"ן (השגות לספר המצוות של הרמב"ם, מצוות לא תעשה מצוה שנג), השיג על הרמב"ם ולדבריו האיסור הוא מדרבנן.

משמעות מחלוקת הראשונים איננה מתמצה רק בגדר ההלכתי, אלא מלמדת על מחלוקת עקרונית בסיבת איסור הנגיעה. לפי הרמב"ם, איסור מגע בין המינים הוא איסור מן התורה בפני עצמו, ואילו לפי הרמב"ן, איסור זה משמש סייג המונע מהאדם לחטוא באיסורים חמורים נוספים.

בין אם האיסור הוא מן התורה (רמב"ם) ובין אם האיסור הוא מדברי חכמים (רמב"ן), יש להקפיד עליו בדומה לכל איסור שבתורה ובדברי חכמים. כוחו של יצר העריות הוא עצום, וצריך להעמיד סייגים וגדרות כדי לא להיכשל.

בשולחן ערוך (אבן העזר סימן כ, א) – ספר ההלכה שהתקבל בעם ישראל, נפסק כדעת הרמב"ם.

הראי"ה קוק (שבת הארץ, קונטרס אחרון, פרק ז) הוסיף שכאשר הקירבה היא בקביעות, גם הרמב"ן מודה שהאיסור מהתורה.

בתשובה לשאלתו של זוג, נער ונערה שהיו חברים ושביקשו לברר את מהותו של איסור נגיעה, כתב הרב אלימלך בר שאול:

הרב אלימלך בר שאול, קדושים תהיו עמ' 259-260

שניכם אינכם רואים בנתינת היד רק ענין של נימוסין אלא ענין של חיבה. והרי כאן נעוץ יסוד האיסור של קירבה. לגוף חיים ומסגרת משלו, ולנפש חיים

שולחן ערוך. ספר הפסק המחייב בכל בית ישראל (יחד עם הגהות הרב משה איסרליש, הרמ"א). ספר "שולחן ערוך" נכתב על ידי הרב יוסף קארו, מרן, המחבר (המאות ה"ט-ו-ה"ז). הרב יוסף קארו נולד בספרד ובעקבות גירוש ספרד הגיע לתורכיה, ובהמשך לעיר צפת בארץ ישראל. הוא חיבר את הפירוש "בית יוסף" על ספרי הטורים של הרב יעקב בן רבנו אשר, והספר "שולחן ערוך" הוא קיצור של פירושו זה. "שולחן ערוך" בנוי במתכונת של ארבעת ספרי הטורים.

הרב אלימלך בר שאול (נפטר בשנת תשכ"ה), רבה של העיר רחובות. מכותבי האנציקלופדיה התלמודית, ומחבר ספרי אמונה רבים – "מצוה ולב", "מערכי לב", "מן הבאר" ועוד.

ומסגרת משלה. קרבת נפש פירושה אהבה, ואילו קרבת גוף פירושה תאווה. קרבת גוף ונפש פירושה מזיגה, והיא מותרת וקדושה רק בנישואין.

צעיר המכיר צעירה, טבעי שהיכרותם מעירה רגשות ורצונות גם יחד... כל פעם מתקרבים יותר ויותר... והולכת ומסתלקת גם הבושה מחמת ההרגל המקרב.

וברגע מסוים ובאורח בלתי צפוי כביכול לשניהם, קורה מה שלא יכלו להעלות על הדעת לפני כן. קורה הכל ממש. אין איש רשאי לומר: אני אעצר לפני החיץ הסופי. אין כלל חיץ כזה בשביל כאלה הנמצאים בתוך תחום חיי הגוף. הכל עלול לקרות. ועובדות לאלפים הן המעידות על סכנה ודאית זו...

כבר אמרו חז"ל "אין אפוטרופוס לעריות" (תלמוד בבלי, כתובות יג, ע"ב)... כדי להדליק אש גדולה אין צורך ביותר מגפרור אחד. כדי לכבות אש גדולה יש צורך בהרבה מים, ולא תמיד הם מצויים בו ברגע. וביחוד אצל צעירים כאלה אשר עדיין רחוקים הם מכל זה עד עתה...

דברים נוספים בענין כתב הרב יוסף צבי רימון בהתייחסות למגע בין המינים בצבא, ודבריו נכונים לכל מצב.

הרב יוסף צבי רימון, "נגיעה בין חייל לחיילת", החזית שבעורף, עמ' 401 (צבא כהלכה, עמ' 260)

המגע בין איש לאשה הוא דבר בעל משמעות עליונה וצריך להיזהר ולהשתמש בו רק לחיבור שבין איש לאשתו. שימוש במגע זה עם נשים אחרות - פרט לכך שיש בו קשר לא נכון ולא מתאים (ופעמים רבות כלול בגדרי איסור עריות) הרי שיש בכך הפסד והכתייה של דבר חשוב כל כך, דבר שמוריד את קדושת החיבור שבין איש לאשתו. דבר שמחליש וממעיט את הקדושה המיוחדת שנתן הקדוש ברוך הוא במגע זה כשהוא מנוצל לצורך שאליו הוא נועד, לצורך של "וְדַבַּק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד". דווקא העליונות של המגע היא המביאה לידי כך שהוא צריך להיות שמור היטב למטרות מסוימות (וגם הן בחדרי חדרים), כשם שעל יהלומים שומרים בצורה סגורה ומיוחדת.

כאמור לעיל המגע האסור לפי פסקי הרמב"ם הוא "מגע של חיבה". הגדרה זו הובילה את הפוסקים לדון בשאלות של מגע אקראי שאיננו מגיע מתוך חיבה ואיננו מעורר חיבה, כגון מגע בין אנשים הנוסעים יחד בתחבורה הציבורית

הרב יוסף צבי רימון,
רב שכונת אלון שבות
דרום, רב המרכז להלכה
והוראה וראש הכולל
בישיבת מכון לב.
מתלמידי הרב אהרן
ליכטנשטיין. חיבר ספרי
הלכה רבים בשיטת
הלימוד "מן המקורות
אל ההלכה למעשה" -
הלכות צבא, שמיטה,
שבת, ערב פסח שחל
בשבת, תפילין, פורים,
ספירת העומר ועוד.

(רכבת, אוטובוס וכד'). אם אין כל כוונה של תאוה וחביבה, והמגע הוא בשל הדוחק והצפיפות, אזי אין איסור בדבר. כך נימק וסיכם הרב משה פיינשטיין:

הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה חלק אבן העזר ב סימן יד

הנגיעה בלא מתכוין מחמת שאי אפשר לו ליהרר אין זה דרך תאוה וחבה... אבל אם יודע שהוא יבוא לידי הרהור, יש לו למנוע [=להימנע] מללכת אז אם אין נחוץ לו, ואם מוכרח לילך אז גם כן לעבודתו אין לאסור לו אף בכי האי גוונא [=אף במצב כזה], ויתחזק להסיח דעתו מהן ולהרהר בדברי תורה.

ג. 3 איסור ייחוד

ייחוד הוא איסור על איש ואישה שאינם נשואים זה לזה להיות במקום שבו אנשים אחרים אינם באים אליו ואינם יכולים לראותם, כגון בבית נעול או בלילה במקום חשוך. איסור זה חל על כל איש ואישה בין אם הם רווקים, גרושים, אלמנים או נשואים לאחרים.

רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק כב הלכות יט-כ

אמרו חכמים: "גזל ועריות נפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן" (חגיגה יא ע"ב), ואין אתה מוצא קהל בכל זמן וזמן שאין בהן פרוצים בעריות... לפיכך... ירגיל את עצמו בקדושה יתירה ובמחשבה טהורה ובדעה נכונה כדי להינצל מהן. יזהר מן הייחוד שהוא הגורם הגדול.

ספר החינוך מצוה קפח - שלא להתעדן באחת מכל העריות

ועוד אמרו רבותינו זכרונם לברכה במצוה זו שאסור להתייחד עם כל העריות, רצוני לומר עם כל העריות דבר תורה, בין זקנה בין ילדה. שהייחוד, לגלות ערוה הוא גורם, חוץ מן האם עם בנה והאב עם בתו והבעל עם אשתו נדה שמתרין...

על פי ספר החינוך, ייחוד של איש עם אישה שאסורים זה לזה באיסור עריות הוא איסור תורה ללא קשר לשאלה האם יקרה משהו ביניהם. עצם הייחוד הוא איסור תורה. כך סברו כמה פוסקים. אך הרמב"ם כתב אחרת:

הרב משה פיינשטיין
(נפטר בשנת תשמ"ו),
גדול הפוסקים בארצות
הברית וממנהיגי
היהדות האמריקאית.
אלפי תשובותיו לכל
העולם היהודי במגוון
נושאים התפרסמו
בשו"ת "אגרות משה".
היה ראש ישיבת
"תפארת ירושלים" בניו
יורק. את חידושיו על
הש"ס פירסם בספרים
"דברות משה".

יש מחלוקת בין מפרשי הרמב"ם אם כוונתו שאיסור ייחוד הוא מדרבנן, או מהלכה למשה מסיני.

גם אם מדובר על איסור דרבנן, זהו איסור שצריך לשמור ולהיזהר שלא לעבור עליו כמו כל איסורי חכמים.

בזיקה למציאות החיים בימינו, כתב הרב יוסף צבי רימון סיכום של הלכות ייחוד, ובו הגדרות מתי חל איסור ייחוד ומתי הוא איננו חל:

הרב יוסף צבי רימון, קיצור הלכות ייחוד, "צבא כהלכה", עמ' 236-246

הגדרת ייחוד - באופן כללי, מדובר בהימצאות במקום שבו אין אנשים שרואים אותם או שעשויים להפתיע אותם, ולכן מצב זה מאפשר לבצע עבירה. הימצאות במקום כזה אוסרת אפילו אם ההימצאות קצרה ביותר.

א. ייחוד של איש ואשה מעל גיל שתיים עשרה - אסור מן התורה.

ב. ייחוד של איש וילדה עד גיל שתיים עשרה - אסור מדרבנן.

ג. ייחוד של איש אחד ושתי נשים - אסור מדרבנן.

היתרים בייחוד:

1. פתח פתוח: אם הדלת פתוחה לרשות הרבים אין איסור ייחוד. כאשר מדובר על דלת סגורה אך לא נעולה - אם מדובר בקומה אחרונה וכד', שאין שום סיכוי שייכנס לשם אדם, יש בכך איסור ייחוד. אולם, אם מדובר במציאות שבה אמנם לא סביר שייכנס לשם אדם, אך יש סיכוי מועט שייכנס ואדם היה חושש לעשות מעשה עבירה מבלי לנעול את הדלת - נחלקו הפוסקים האם יש בכך היתר, למעשה ראוי להחמיר בכך ודי להשאיר מעט מן הדלת פתוחה, ההיתר של פתח פתוח קיים גם בחלון, אבל במקרה זה, צריכים להיות במקום שניתן לראותם דרך החלון.

2. בעלה בעיר: נחלקו הפרשנים על הגמרא האם יש היתר ייחוד כשבעלה בעיר, כלומר כאשר בן הזוג של אשה נשואה נמצא באזור. היתר זה מבוסס על ההנחה שהבעל יכול להגיע בכל רגע ואזי האשה תחשוש להגיע למצב עבירה. רוב הפוסקים פסקו להתיר ייחוד במקרה זה.

3. שומר: מותר להתייחד עם אשה כשיש שם ילד או ילדה מעל גיל חמש. היתר זה מבוסס על ההנחה כי הילד לא שומר סוד והאיש והאשה יתביישו ממנו. בלילה, בשעה שרגילים לישון צריך שני שומרים, אך במקרה זה ניתן להקל גם כששניהם ישנים כיוון שתמיד יש חשש שאחד יתעורר לפתע. ניתן להתיר ייחוד עם אשה, כאשר נמצאות שם גם אמו, בתו או אחותו של המתייחד.

4. מכונית: איסור ייחוד קיים גם במכונית, כי יש חשש שמא יעצור...לכן הנסיעה מותרת רק כשניתן לראות מה שקורה במכונית (אור יום או פנסי רחוב) וכאשר מידי כמה דקות עוברת מכונית. אם עוברות מכוניות אך יש חושך, ניתן להקל ע"י הדלקת אור במכונית...בשעת הדחק או במקום של סכנה, ניתן לקחת טרמפיסט גם כאשר לא קיימים התנאים הנ"ל (ומ"מ ראוי להדליק אור במכונית), כיוון שבשעת הנסיעה לא קיים חשש למעשה עבירה, וכאשר יעצרו יש בדרך כלל מכוניות נוספות (או מחסומים צבאיים עם אנשים נוספים), ואם יעצרו באמצע הדרך יחששו שיעצרו לידם מכוניות. ובפרט יש מקום להקל במקרה זה בכביש שאי אפשר לעצור בו (או שמסוכן לעצור בו). ומכל מקום כל זה הוא בשעת הדחק. אך באופן נורמאלי צריך להקפיד על התנאים הנ"ל גם בנסיעה במכונית.

5. בן ובת שהולכים לטיול: אם נמצאים בתוך בית צריכים להקפיד על התנאים הנ"ל. אם נמצאים בחוץ, צריכים להיות במקום שיש בו תאורה ושמדי פעם עוברים שם אנשים. אין זה צריך להיות מקום המוני, אך בהחלט לא מבודד. דווקא במקרים כאלו, צריך להקפיד יותר על דיני ייחוד, ובעיקר בכך ובת שיש להם כבר קשר ארוך או אחר אירוסין. כמובן, שגם לאחר דיני ייחוד צריך להקפיד על דיני צניעות, ודיני ייחוד כשלעצמם אינם ערובה להתנהגות באופן צנוע.

אחד המצבים שבהם אנשים נוטים להקל באיסור ייחוד הוא כשבני זוג נפגשים כדי להכיר, ויותר מכך לאחר שהחליטו לקשור את חייהם זה בזה ("זוג מאורס"). מצב ביניים זה, שבו החתונה כבר נמצאת באופק, הוא אתגר לא קל לזוגות רבים, אבל אין שום הקלה באיסור ייחוד או באיסור נגיעה זה בזה. גם "זוג מאורס" אסורים זה לזה לחלוטין עד חתונתם.

איסור ייחוד חל לא רק בנוגע לבחור ובחורה אלא אף בנוגע לאיש ואישה בוגרים יותר שבטוחים בוודאות שלא ייכשלו בשום איסור. ההימצאות במקום מבודד או בחדר סגור שאין איש יכול להיכנס אליו, יוצרת **קירבה אינטימית** שהיא בעייתית בפני עצמה. הקביעה של חז"ל "אין אפטרופוס לעריות", מלמדת שאין לאדם לבטוח בעצמו במצבים כאלה, והוא לא יכול לדעת בוודאות לאן יגיעו הדברים. התבודדות של איש ואישה שאינם נשואים זה לזה היא מצב שיכול להתדרדר למקרים שאין אחר כך דרך חזרה מהם, החל מהטרדות מיניות, מגע פיזי שלא מתוך רצון ושליטה, ועוד. גם אנשים גדולים "נפלו" בכך, ויש להימנע מלהגיע למצבים בעייתיים.

האתגר שבבניית חיים טהורים, הרצון לשמר את מימושם של הכוחות המיניים באדם לעת מתאימה והקושי שבהתגברות פעם אחר פעם - כל אלה אינם פשוטים כלל ועיקר. ובכל זאת, השמחה שבהצלחה והסיפוק העמוק שמלווה חיים של גבורה, מעניקים כבר בהווה משמעות ותוכן לסייגים ולהתגברות. בע"ה כשתבוא העת להשתמש ביצר בקדושה, כחלק מיחסים מלאים שבין איש ואשתו, משמעות זו רק תלך ותגבר, תלך ותעמיק.

4.ג שחייה מעורבת וריקודים מעורבים

במסגרת השמירה על צניעות וקדושה, אסורה רחצה מעורבת של בנים ובנות בים או בברכה, או בכל מאגר מים אחר. העובדה שבמקומות אלו הלבוש איננו צנוע, די בה כדי לאסור את הרחצה המשותפת ואת השהות המשותפת ליד מקור המים.

הרב צבי יהודה הכהן קוק, "צניעות", גן נעול, עמ' 16-17

איך יעלה על הדעת להתרחץ עם נשים שאינן לבושות?... אנשים משיבים ומסבירים: "כך התרגלנו". זו תשובה שטחית... אין על רחצה מעורבת שום תירוץ, חוץ מן היצר. אבל האם צריך לפייס את היצר הזה?... כנגד היצר, חונן האדם בדעת.

כיום יש מקומות רבים שבהם יש ברכות שחיה וחופים נפרדים (זמנים שונים, מחיצה בחוף הים ובים), ואפשר למצוא את המקומות והזמנים המתאימים והנוחים להנות מרחצה בצניעות מלאה. במקום בו אין הפרדה, והבנים והבנות מתרחצים במקומות מרוחקים אלו מאלו, ולא ניתן לראות אלו את אלו - אין בכך איסור.

כך גם כאשר לריקודים מעורבים. ריקוד כביטוי לשמחה הוא דבר מבורך וטוב, אך ריקודים מעורבים אסורים. ריקודים אלה אסורים גם אם אין מגע פיזי בין הרוקדים והרוקדות. המבטים גוררים אחריהם הרהורים והם גם פוגעים במעמדן של הבנות, בשל הפיכתן למוצג, לחפץ, שמתפעלים מהחיצוניות שלו ולא מהתוכן הפנימי.

שני כיוונים אלו – שמירת כבוד האישה והחשש מהרהורים, מובאים במקורות הבאים כבסיס לאיסור ריקודים מעורבים גם כשאינם כוללים מגע.

הרב יוסף חיים, בן איש חי, שנה א, פרשת שופטים, סימן יח

ואפילו ריקוד נשים לבדם בפני האנשים אסור, כי תגרה יצר הרע באנשים הרואים, וצווחו כמה רבני האחרונים בדברים כאלה, שאין להם היתר משום שמחת חתן וכלה.

הראי"ה קוק, שו"ת עזרת נהן, סימן ל

על דבר הריקודים (המעורבים), חס מלהזכיר פריצת גדרי תורה הקדושה ודרכי הצניעות והטהרה... הרגש החברתי וכבוד הבנות בישראל מתחזק ומתפאר הוא דווקא עם יסוד חיי הקודש.

5.5 מניעת הטרדה על רקע מיני

א. החוק למניעת הטרדה מינית

כאמור לעיל, במצבים שבהם חל איסור ייחוד עלולים להתפתח קשרים שאינם ראויים בין איש ואישה. אבל גם במצב רגיל יש להקפיד על ניהול מכובד וצנוע של השיח שבין נשים לגברים.

במדינת ישראל חוקק חוק למניעת הטרדה מינית (התשנ"ח-1998), ובו הוגדר מה מותר ומה אסור בקשרים החברתיים בין איש לאישה. נסכם בקצרה את עיקרי החוק, ולאחר מכן נעיין במקורות הלכה העוסקים בענין זה.

על פי החוק, ההטרדה המינית פוגעת בכבוד האדם, בחירותו, בפרטיותו ובשוויון בין המינים.

למי מתייחס החוק? ההטרדה וההתנכלות יכולות להתבצע על ידי גברים ונשים כאחד ולהיות מופנים לבני שני המינים.

הרב יוסף חיים, ה"בן איש חי" (המאות הי"ט-הכ'). פוסק, מקובל, דרשן ומנהיג בבגדד שבעיראק. חיבר למעלה משמונים ספרים בכל מקצועות התורה. ספרו המפורסם הוא "בן איש חי", ובו פסקי הלכות המבוססים על הקבלה, לפי סדר פרשות השבוע. בספרו שו"ת "רב פעלים" תשובות לשואלים ממקומות רבים בעולם. ספרו "בן יהודע" הוא ביאור לאגדות התלמוד.

המעשים האסורים: הצעות או התייחסות מינית אל אדם שלא מעוניין בכך או תוך ניצול מרות, וכן ביזוי והשפלה על רקע מינו או מיניותו של אדם עלולים להוות הטרדה מינית.

המעשים הבאים אסורים גם אם נעשו באופן חד פעמי: סחיטה באיומים, מעשה מגונה, התייחסות משפילה או מבזה המופנית לאדם ביחס למינו או מיניותו או לנטייתו המינית.

המעשים הבאים אסורים רק כאשר מתקיימות כל הנסיבות הבאות: התייחסויות המתמקדות במיניות או הצעות חוזרות בעלות אופי מיני. האדם המוטריד הראה למטריד במילים או בהתנהגות שהוא אינו מעוניין, המטריד ממשיך בהתייחסות או בהצעות גם לאחר שאותו אדם הראה שאינו מעוניין. מה לא ייחשב הטרדה מינית? כל סוג של אינטראקציה שאינה מינית, וחיזורים הנעשים ברוח טובה, מתוך הסכמה הדדית ורצון חופשי. פניות לסיוע: מי שהוטריד או הטרדה יכול לפנות לממונה במקום העבודה על התחום, או להגיש תלונה במשטרה ולתבוע פיצויים.

ב. האיסור להטריד לבייש ולהביך

כל הנאמר בחוק ובתקנון, תקף ונכון גם על פי ההלכה. אלא שעל פי ההלכה אסור להטריד, לבייש ולהביך אדם אחר ולגרום לו אי נוחות, אף שלא בהקשר המיני:

ספר החינוך, מצוה רמ

שהבושת צער גדול לבריות, אין גדול ממנו, ועל כן מנענו האל מלצער בריותיו כל כך.

רבי יהודה החסיד, ספר חסידים [מרגליות] סימן נד

איזו היא רציחה שאינה ניכרת לעינים והעונש גדול מאוד והעבירה קלה וחמורה היא למעלה? הוא הבושה. המבייש פני חבירו ברבים או מצערו בפני מי שמתבייש ומצטער.

על פי ההלכה יש להימנע לחלוטין מהטרדות מיניות, לא רק מפני ההטרדה של האחר או האחרת והפגיעה הנפשית בו או בה, אלא מפני שנדרש מכל איש ומכל אישה להתנהג בכבוד ובצניעות - בסגנון הדיבור, בלבוש, ובכל

הרב יהודה החסיד (המאה ה"ב), חי ופעל בגרמניה. ספרו המפורסם הוא 'ספר חסידים', הכולל מוסר, מנהג והלכה, ביאורי תפילה ופירושים שונים. הספר מוזכר פעמים רבות אצל ראשוני אשכנז המאוחרים.

ההקשרים שביניהם, ואסור לאיש או לאישה לעשות פעולה שיש בה ביטוי או התגרות מינית כלפי בן המין האחר, גם אם האחר אינו מרגיש מוטרד ואף מביע הסכמה:

רמב"ם הלכות איסורי ביאה כא, ב; שולחן ערוך, אבן העזר סימן כא, א

אסור לאדם לקרוץ בידיו וברגליו או לרמוז בעיניו לאחת מן העריות, או לשחוק עמה או להקל ראש ואפילו להריח בשמים שעליה, או להביט ביופיה אסור.

בספר החינוך הוסיף שכבר הנביא ירמיהו הוכיח את העם על מעשים מעין אלו:

ספר החינוך מצוה קכח (שלא להתעדן באחת מכל העריות)

ובענין זה היה מוכיח הנביא אנשי דורו באמרו להם: "אִישׁ אֶל אִשְׁתּוֹ יִצְהָלוּ" (ירמיהו ה, ח), כלומר לפי דרכם, שנראה כאילו אינם מתכוונים לכך, ירמזו לנשי רעיהם רמיזות של ניאוף ומגביהין קולם בענין שישמעו אותן הנשים ויתעורר יצרן אל אהבת הנואף.

הקריאה היא להתרחק ממעשים ומפעולות שיש בהם ביטויים מיניים באופנים רבים ושונים:

ספר החינוך שם [המשך]

ואין באפשר להגיד פרטי הענינים שידע האדם לעשות לקרב אליו דעת האשה. ולכן הזכירו זכרונם לברכה מהם קצת, ובשאר יזהר כל אחד ואחד לשמור עצמו לפי מה שימצא את גופו, כי ה' יראה ללבב.

הרב יצחק בר ששת, הריב"ש, דן במקרה שבו אישה התלוננה ששכן הטריד אותה. לאישה לא היו הוכחות או עדים, והאיש הכחיש את טענותיה לחלוטין. הריב"ש פסק שלא ניתן להעניש את האיש רק על סמך טענות האישה. ובכל זאת על מנת למנוע הטרדות עתידיות, וגם על מנת להרתיע אחרים, הוא הורה לשואלים את ההלכה הבאה:

הרב יצחק בר ששת, שו"ת הריב"ש סימן רסה

אבל כדי להפרישם מאיסור, ראוי לצוות עליו בכח נידוי, לכל ידבר עמה מטוב ועד רע, וכן שלא ידורו בשכונה אחת. וכן אם מוחזק בעיניכם בחשוד על

רבי יצחק בר ששת

פרפת, הריב"ש (המאה י"ד), נולד בברצלונה ונאלץ לברוח לאלגיר בעקבות פרעות שהיו כנגד היהודים. שימש כרב וכאב בית דין בעיר אלגיר. מאות מפסקיו משמשים מקור לפסקי השולחן ערוך של רבי יוסף קארו.

הערייות, אף אם אין עדים בדבר ראוי לגעור בו בנזיפה, ולאיים עליו שאם לא יתנהג כשורה, שתבדילוהו מכם לרעה ושתדחוהו בשתי ידים [יחרימו אותו].

ג. שיח נקי ומכבד בין אנשים לנשים

השיח בין בני אדם, ובאופן ממוקד יותר בין אנשים לנשים, צריך להיות נקי וענייני, חיובי ומכבד, וללא רמיזות או הצקות בתחום המיני. באמצעות הדיבור, וכך גם באמצעות הכתיבה (ברשתות החברתיות וכד') או באמצעות תנועות גוף אחרות, אנו מגלים וחושפים את מה שבתוכנו: את ההרגשות, המחשבות, המקום הרוחני והתרבותי שבו אנו נמצאים, את שיעור הקומה האישי שלנו. דרך העולם הוא שבני אדם רוצים בקשר חברתי עם אחרים, ועל כן הקשר בין כולם צריך להיות טוב ואיכותי ולא משפיל ופוגעני. אשר על כן הזהירה התורה שלא לקלל, שלא להעליב, שלא לרכל ושלא לדבר לשון הרע ועוד פעולות הקשורות לפה. אסור לנבל את הפה, יש לשמור על "דיבור נקי". האזהרה בתורה על "דיבור נקי" נאמרה בהקשר של שירות צבאי:

ויקרא רבה פרשה כד, ז

"כִּי תֵצֵא מִחֶנֶה עַל אִיבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכָּל דְּבָר רָע... כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מְתִלֶּךָ בְּקֶרֶב מִחֶנֶךָ לְהַצִּילֶךָ וְלִתֵּת אִיבֶיךָ לִפְנֶיךָ וְהָיָה מִחֶנֶךָ קְדוֹשׁ וְלֹא יֵרָאֶה בְּךָ עֲרֹת דְּבָר וְשָׁב מֵאֲחֶרֶךָ" (דברים כג, י-טו).

"וְהָיָה מִחֶנֶךָ קְדוֹשׁ וְלֹא יֵרָאֶה בְּךָ עֲרֹת דְּבָר" - ערות דיבור. רב שמואל בר נחמן אמר: זה ניבול פה.

בעת מלחמה יש יותר חשש להתרופפות מוסרית וערכית, ועל כן האזהרה המיוחדת נאמרה בהקשר זה. אך האזהרות הללו נכונות ותקפות בכל מצב שהוא, גם בחיי שגרה: במקומות עבודה, מסגרות לימודיות, צבא, שירות לאומי, תנועת נוער וכדומה, וגם כשאין היכרות מוקדמת בין הצדדים. "והיה מחניך קדוש" היא קריאה לכל מקום שבו נמצאים אנשים רבים ביחד - מאותו מין ובפרט בין שני המינים, ששם הנושא עדין ורגיש יותר, והמדרון חלקלק. ניבול פה הוא רדידות אישית, פגיעה במהותו של האדם - כח הדיבור שלו.

הרב יהודה ליוואי, מהר"ל, חידושי אגדות, שבת לג ע"א

כי חטא נבול פה הוא שחוטא בדבר אשר הוא צורת האדם, במה שהאדם חי מדבר, והוא מנבל פה אשר נחשב צורת האדם.

ד. התנהלות ראווה במסגרת מעורבת - נשים וגברים

כשמציבים גדרות ומחיצות ברורים להתנהלות של נשים וגברים, מקבלים אורחות חיים תוכן ומשמעות אחרת, ערכית וגבוהה יותר. כדי שלא יהיה מתח מיני בין נשים וגברים, ובמיוחד כאלה שנמצאים ביחד במשך שעות רבות (מסגרות לימודיות, מקומות עבודה, ועוד), יש לקיים את ההלכות הבאות: דיבור מכובד וענייני (וכן כתיבה); הימנעות מצחוק וקלות ראש משותפת; הימנעות מתנועות גוף שיש בהן רמיזה מינית; הימנעות מחיבוק ונישוק וכל נגיעה גופנית אחרת, כולל נתינת יד; הימנעות מהסתכלות באיברי גוף חשופים או בולטים לשם הנאה; לכבד את האחר, לא לפגוע בו, לא להשפיל ולא להטריד אותו. ההטרדה היא לא בהכרח בדיבורים, הטרדה יכולה להיות במבט, וגם במעשה. חמור עוד יותר אם אדם מנצל את מעמדו בהיותו בדרגה ובמשרה גבוהה יותר, על מנת להטריד ולפגוע במי שתחת מרותו. זו היא התנהגות שפלה, אגואיסטית וגסה.

הרב יעקב אריאל עסק בהתנהלות במקומות עבודה ובהימנעות מקלות ראש משותפת, וכך הורה:

הרב יעקב אריאל, שו"ת באהלה של תורה, חלק ה סימן ט

צריך להקפיד אפוא מלבד על צניעות הלבוש, שהיחסים בין גברים לנשים במקומות אלו יהיו ענייניים ולא יתפתחו ליחסים אישיים. ...פעמים רבות מטעם מקומות העבודה יוצאים לבילוי בצורה משותפת, ובמקרים כאלו הגבולות הם מאד דקים (בלי להתייחס לתוכן של הבילוי שהוא לפעמים בעייתי ביותר). כל עוד מדובר על בילוי או נופש עם בני הזוג הדבר מותר, כיון שכל אחד ואחת נמצאת עם בן/ת זוגה. אך כאשר מדובר ביציאה לטיול ולמסעדה וכדומה, והעובדים נפגשים שם בגפם ללא בן זוגם הדבר בעייתי ביותר, כיון שבמצבים אלו קרוב לוודאי שתיווצר אווירה שאינה מתאימה ליחסים שבין גברים לנשים. המלצתי לעובדים הרוצים להתרחק מהכיעור והדומה לו להימנע מלהשתתף באירועים אלו אלא אם כן יש הכרח לכך, כגון פרידה מעובד, קבלת פנים נחוצה וכד'.

מטרת ההלכות הללו היא לקיים אורחות חיים בין נשים לגברים ברמה איכותית גבוהה ורצינית, ולהכניס בהם ממד של קדושה:

מדרש רבה, ויקרא, פרק כד, ו

שכל מקום שאתה מוצא בו גדר ערווה, אתה מוצא קדושה.

הרב יעקב אריאל,
לשעבר רב העיר
רמת גן. נשיא הישיבה
הגבוהה ברמת גן.
תלמידים של הרב
"הנזיר" והרב אברהם
שפירא. שימש בעבר
רב המושב כפר מימון
וראש ישיבת ימית
(לצד אחיו הרב ישראל
אריאל, מייסד הישיבה)
ובהמשך בנווה דקלים
(לאחר פינוי סיני).
ממנהיגי הציונות
הדתית. חיבר סדרת
ספרי שו"ת "באהלה של
תורה" (שישה כרכים),
ופרסם מאמרים רבים.

ג.6 על גבורה ועל התשובה

ההתמודדות עם מראות אסורים ועם כל האיסורים הכרוכים בקשרים שבין אנשים לנשים היא קשה ומאתגרת מאד. הרמב"ם סיים את הלכות איסורי ביאה בתיאור הקשיים הגדולים הללו ובדרכים להתמודד עמם:

רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק כב, הלכות יח-כב

אין לך דבר בכל התורה כולה שהוא קשה לרוב העם לפרוש אלא מן העריות והביאות האסורות. ...ואמרו חכמים: גזל ועריות נפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן, ואין אתה מוצא קהל בכל זמן וזמן שאין בהן פרוצין בעריות וביאות אסורות.

...לפיכך ראוי לו לאדם לכופף יצרו בדבר זה ולהרגיל עצמו בקדושה יתירה ובמחשבה טהורה ובדעה נכונה כדי להנצל מהן, ויזהר מן הייחוד שהוא הגורם הגדול. גדולי החכמים היו אומרים לתלמידיהם: הזהרו בי מפני בתי הזהרו בי מפני כלתי, כדי ללמד לתלמידיהם שלא יתביישו מדבר זה ויתרחקו מן הייחוד. וכן ינהוג להתרחק מן השחוק ומן השכרות ומדברי עגבים שאלו גורמין גדולים והם מעלות של עריות, ולא ישב בלא אשה שמנהג זה גורם לטהרה יתירה. גדולה מכל זאת אמרו: יפנה עצמו ומחשבתו לדברי תורה וירחיב דעתו בחכמה, שאין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה, ובחכמה הוא אומר "אֵילַת אֲהָבִים וַיַּעֲלֶתָ חֵן דִּדְיָהּ יִרְאֶה כָּכָל עֵת בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגֶּה תַּמִּיד" (משלי ה, יט).

נדרשים כוחות גדולים והשקעה גדולה על מנת להתמודד עם איסורי עריות. כשהמחשבות והאנגריות מופנות לעשייה חיובית, לחיים ערכיים מוסריים ולשאיפות רוחניות אזי אפשר להתגבר. על פי הראי"ה קוק, זו משמעותה של הברכה "אוזר ישראל בגבורה" שאנו אומרים בברכות השחר:

הראי"ה קוק, "אוזר ישראל בגבורה", עולת ראייה, עמ' עה

גבורה מיוחדת היא גבורתם של ישראל. גבורה המצטיינת לא בכיבושים שמכבשים את אחרים, מכניעים אותם או מאבדים אותם, אלא גבורה שבעיקרה היא קשורה בכיבוש שהאדם כובש את עצמו, גבורת הנשמה האלוקית, הרוח האצילי של האדם, שמכבש את הגוף הבהמי ואת תאוותיו הגסות והסוערות, גבורת ארך אפיים הטוב מגיבור, ומושל ברוחו מלוכד עיר.

זאת היא הגבורה האזורה לישראל, הנאותה ליסוד המוסר הטהור והרמת ערכו של האדם ביתרוננו מן הבהמה... שיהיו הכוחות המטים את האדם לצדו הבהמי מושפעים להיות טהורים ומשועבדים לגבורת הלב המתמלא עוז טוהר ורגש מלא קודש בשאיפה עליונה לגבורה של מעלה.

אמנם לעתים יש כישלונות, אבל אסור ליפול ולהיכנע.

הרב נחמן מברסלב, משיבת נפש, מהדורא בתרא אות צה

בתחילה היצר הרע מחטיא את האדם על ידי שְקרו שמטעה אותו בכמה מיני הטעות, ואחר כך שבא על דעתו לשוב הוא מחליש דעתו, ומכניס בליבו שכבר נסתלק ה' יתברך ממנו והוא רחוק כל כך עד שכבר אי אפשר לשוב. ובאמת היא להפך, כי מלכותו בכל משלה... השוכן איתם בכל טומאתם... וזה עיקר דרך התשובה לידע שה' יתברך עדיין עם כל אחד ואחד... וכל זמן שאדם מכניס זאת בליבו באמת אזי באמת יש לו תקווה כל ימי חייו לזכות לדרך התשובה באמת... ואפילו אם נפל כמו שנפל רחמנא ליצלן, אף על פי כן ה' איתו ועמו ואצלו וסמוך לו.

היצרים מושכים את האדם למטה. המאבק הוא קשה ומתמיד, ולפעמים מתקשים לנצח. אך לכוח חזק זה יש גם כוח מתנגד, שיכול למשוך את האדם חזרה למעלה בעוצמות חזקות פי כמה - התשובה.

יש מצווה לחזור בתשובה. להכיר בעובדה שהייתה נפילה ולהתמודד עמה. להתחרט בלב שלם על מה שהיה, ולהתאמץ להתגבר. לאסוף עוד כוחות ולהפוך לברייה חדשה נקייה וטהורה.

הרב יצחק הוטנר, פחד יצחק, אגרות וכתבים עמ' ריז-ריט

...רעה חולה היא אצלנו, שכאשר מתעסקים אנו בצדדי השלימות של גדולינו, הננו מטפלים בסיכום האחרון של מעלתם. מספרים אנו על דרכי השלימות שלהם, בשעה שאנו מדלגים על המאבק הפנימי שהתחולל בנפשם. הרושם של שיחתנו על הגדולים מתקבל כאילו יצאו מתחת יד היוצר בקומתם ובצביונם. הכל משוחחים, מתפעלים ומרימים על נס את טהרת הלשון של החפץ-חיים זצ"ל, אבל מי יודע מן כל המלחמות, המאבקים, המכשולים, הנפילות, והנסיגות לאחר שמצא החפץ חיים בדרך המלחמה שלו עם יצרו הרע, משל אחד מני אלף. ודי לנבון שכמותך לדון מן הפרט אל הכלל.

הרב נחמן מברסלב,

רבי נחמן

(המאות הי"ח-ה"ט),

מייסד חסידות

ברסלב. הדגיש את

הערך של התפילה,

ההתבודדות, האמונה

התמימה והפשטה,

השמחה וההתנגדות

לייאוש ולעצב.

מספריו (שנכתבו על

ידי תלמידו): "ליקוטי

מוהר"ן", "סיפורי

מעשיות" ו"ליקוטי

עצות". אף שבזמנו רבים

התנגדו לשיטתו, היום

היא נפוצה ביותר ורבים

לומדים מכתביו.

הרב יצחק הוטנר

(נפטר בשנת תשמ"א),

ראש ישיבת 'רבנו

חיים ברלין', בברוקלין;

באחרית ימיו, התגורר

בירושלים. כתב סדרת

ספרים בשם "פחד יצחק",

דרשות ורעיונות בהגות

ואמונה.

התוצאה מזה היא כשנער בעל רוח, בעל שאיפה, בעל תסיסה מוצא בעצמו מכשולים, נפילות, ירידות, הרי הוא דומה בעיניו כבלתי "שתול בבית השם" (ע"פ תהילים צב, יד). שלפי דמיונות של נער זה להיות שתול בבית השם, פירושו הוא לשבת בשלות הנפש על נאות דשא של מי מנוחות וליהנות מיצרו הטוב כדרך שצדיקים נהנים מזיו השכינה שעטרותיהם בראשיהם במסיבת גן-עדן. ולאידך גיסא (ולצד שני), לא להיות מורגז מסערת היצר.

אבל דע לך, חביבי, ששורש נשמתך הוא לא השלוח של היצר-הטוב, אלא דוקא מלחמתו של היצר-הטוב. ומכתבך היקר הנלבב מעיד כמאה עדים כי אכן לוחם נאמן אתה בצבאותיו של היצר-הטוב. כמו שאומרים: 'הפסד את הקרב, אבל תנצח המלחמה'. בודאי שהנך נכשל ועומד להיות נכשל (אין בזה משום פתיחת פה לשטן) ובכמה מערכות תפול שדוד. אבל אני מבטיח לך שלאחר הפסד כל המערכות תצא מן המלחמה כשיזר הנצחון על ראשך, והטרף החד מפרפר בין שיניך. החכם מכל אדם אמר "כִּי שָׁבַע יִפּוֹל צַדִּיק וְקָם" (משלי כד, טז), והטפשים חושבים כי כונתו בדרך רבותא: אף על פי ששבע יפול צדיק מכל מקום הוא קם. אבל החכמים יודעים היטב שהכונה היא שמהות הקימה של הצדיק היא דרך ה"שבע נפילות" שלו. "וירא אלוקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" (בראשית א, לא). "טוב" זה יצר טוב. "מאד" זה יצר הרע. אהובי, הנני לוחץ אותך אל לבבי, ולוחש באזניך, כי אילו היה מכתבך מספר לי אודות המצוות ומעשים טובים שלך הייתי אומר כי זהו מכתב טוב. עכשו שמכתבך מספר על דבר ירידות ונפילות ומכשולים, הנני אומר שקבלתי מכתב טוב מאד. רוחך סוערת לקראת השאיפה להיות גדול. בבקשה ממך אל תצייר לעצמך גדולים שהם ויצרם הטוב בבחינת חד הוא. לעומת זאת צייר בנפשך גדלותם של גדולי עולם באותיות של מלחמה נוראה על כל הנטיות השפלות והנמוכות. ובזמן שהנך מרגיש בקרבך סערת היצר, דע לך שבזה הנך מתדמה אל הגדולים הרבה יותר מאשר בשעה שאתה נמצא במנוחה שלימה שאתה רוצה בה. דוקא באותם המקומות שהנך מוצא בעצמך הירידות הכי מרובות, דוקא באותם המקומות עומד הנך להיות כלי להצטיינות של כבוד שמים...

בהשתתפות בסבלך,

בבטחון בנצחונך,

בתפלה להצלחתך,

יצחק הוטנר

הרב אלישע אבינר,
ראש הכולל ביישוב
ההסדר 'ברכת משה'
במעלה אדומים, ורב
קהילה בשכונת מצפה
נבו. למד ביישיבת מרכז
הרב. מנהל "לב אבות"
אתר וקו טלפון שנועד
לייעץ להורים ולנערים
ונערות בעניני חינוך.
כתב מאמרים רבים וכן
ספרים בנושאי חינוך.

שאלה: נכשלתי. נפלתי בחטא ואינני מצליח לצאת ממנו. כל מאמצי לחזור לעצמי עולים בתוהו. אני מנסה, משתדל, מתאמץ, ושוב נופל. אין מוצא. אני מיואש. למה ה' אינו עוזר לי, מה הוא רוצה ממני?! מאז שהחטא התלבש עלי, אינני מכיר את עצמי ואינני יודע מי אני - דתי או חילוני, מאמין או כופר? אני מסובך עם עצמי. אני בונה אידיאולוגיות שלמות כדי לתרץ את עצמי, ואחר כך מתבייש מהמחשבות הרעות הללו. כיצד יוצאים מזה?

תשובה: המלחמה עם היצר היא קשה. לא תמיד אנו יוצאים ממנה מנצחים, לא תמיד ידינו על העליונה. "אֵין צְדִיק בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחָטָא". אבל, איננו מרימים ידיים. אנחנו מתייחסים לנפילות כתבוסות זמניות וממשיכים להיאבק עם היצר ללא הפוגה. כל עוד אדם מתייסר על נפילותיו, כואב ומתבייש, סימן הוא שנפשו לא לקתה לגמרי. נותרה בה בריאות ומקוננות בה אמונה גדולה בה' ושאיפה לטהרה לקדושה. חז"ל (יומא פו, ב) אומרים: "כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה, נעשית לו כהיתר". אשריך שהעבירה לא נעשתה אצלך כהיתר אלא נותרה בעיניך 'עבירה' הגורמת לך בושה פנימית ורצון להסתלק ממנה.

אתה שואף לטוב אבל עדיין אוחז ברע. טבעי הוא שמצב זה יוצר אצלך בלבול, בלבול בזהות. קרע פנימי. אין שלוה לנפש אלא כאשר קיימת הרמוניה בין כל חלקיה וכוחותיה. כאשר הטוב והרע נאבקים בתוך האדם, הוא חש שכל עולמו מתנוודד.

יש המבקשים להימלט מהמתח הפנימי הזה על ידי שקיעה גמורה ברע, ובלבד שיזכו ל"השלמה פנימית" בין חלקי אישיותם. כך נהגו עמים רבים במהלך תולדות האנושות, שהשתיקו את קולות המוסר והמצפון שבקעו מתוך נפשם על ידי התמכרות לטומאה, על ידי כניעה מלאה לרשעות וצלילה לעומק החטא (אורות, עמ' קמא). כך גם קורה שנערים אשר נכשלו בעבירה ואינם מסוגלים לשאת בתוכם את הקרע הפנימי שבאישיותם, בוחרים בבת אחת להשליך מעליהם את כל התורה כדי להיות "עקביים" וכדי להרגיש אחידות נפשית. הסתירה הפנימית מטריפה את דעתם, לכן הם צוללים בעובי החטא, מחליפים זהות, מאמצים מראה חיצוני שונה (לבוש, שער), על מנת לסלק את עצמם מהמאבקים הפנימיים. הם סבורים שהם פתרו בכך את הבעיה והשתחררו מהעומת הפנימי הטרדני. אבל הם טועים. השאיפה לקדושה המקוננת בנפשם לא נמחקה כליל, היא עתידה להתעורר. היא לא תיתן להם

מנוח ותאלץ אותם לשוב לשדה המאבק ולשנות את דרכם פעם נוספת. אבל, הפעם, לא בכיוון של ירידה אלא בכיוון של עלייה.

הבט סביבך, כמה וכמה נערים ונערות שנפלו לתחתית הסולם, ושוב טיפסו בחזרה למעלה למעלה!

...קשה להימצא באמצע התהליך, בעת הטיפוס על ההר הגבוה. מטפסים ועולים קדימה, ולפתע מחליקים ונופלים אחורה. אל ייאוש. אל תתייאש מעצמך ואל תתייאש מהשגת היעד. שבע ייפול צדיק וקם. אל תתייחס אל עצמך כרשע או ככופר, חס וחלילה, אלא כצדיק שנפל ומנסה לקום.

בכל הקשור לנסיגות, אין שוויון בין בני אדם. יש מי שנופלים בחלקו יותר נסיגות, יש אפילו מי שעליו נאמר: "כל הגדול מחבירו, יצרו גדול הימנו" (סוכה נב, א). יש מי שהוטלו עליו משימות קשות במיוחד, יש מי שאין נותנים לו לנוח רגע אחד בחייו אלא יצרו "מתגבר עליו בכל יום" (שם), ויש מי שנאלץ להתמודד עם הרבה נפילות אישיות.

"סֵיִה אֶל ה' הַזֶּקֶן וַיֵּאֱמָץ לִבָּהּ וְסֵיִה אֶל ה'" (תהילים כז יד). קברניט איננו נוטש את ספינתו בעת שהגלים סוערים. הוא חותר בהתמדה אל החוף. "קוה אל ה'... וקוה אל ה'". הוא מנסה ושוב מנסה.

"אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה - יחזור ויתפלל, שנאמר: 'סֵיִה אֶל ה' הַזֶּקֶן וַיֵּאֱמָץ לִבָּהּ וְסֵיִה אֶל ה'" (ברכות לב, ב).

"הוי מתפלל וחוזר ומתפלל, ויש שעה שיתנו לך". "סֵיִה אֶל ה' הַזֶּקֶן וַיֵּאֱמָץ לִבָּהּ וְסֵיִה אֶל ה'" (דברים רבה, ב).

טבעת, האמן: איליה שור, ארה"ב, המאה
העשרים, זהב. אוסף מוזיאון לאמנות יהודית
ע"ש וולפסון, היכל שלמה.

פרק ג

מתי להינשא?

מהי זמנה להינשא?

פרק ג: מתי להינשא?

השאלה מהו הזמן הראוי לנישואין מטרידה זוגות רבים. על שאלה מורכבת זו אין תשובה פשוטה המסתכמת בעיקרון מנחה אחד כזה או אחר. חז"ל ציינו גיל לנישואין.

משנה מסכת אבות פרק ה משנה כא

...בן שמונה עשרה לחופה.

כיום לא מקובל להינשא בגיל שמונה עשרה, וכבר הרב משה איסרליש (הרמ"א) כתב על מי שעבר את גיל עשרים ולא נישא: "ובזמן הזה נהגו שלא לכופף על זה" (שולחן ערוך אבן העזר, סימן א סעיף ג). בפרק זה, נלבן את השיקולים השונים הצריכים להנחות אותנו בשאלת גיל הנישואין.

בשאלה זו נדון מארבעה היבטים:

- נישואין ובשלות נפשית: בשלות ליצירת קשר ולכניסה למחויבות.
- נישואין ולימוד תורה: הצורך בבניין עולם רוחני ומצוות לימוד תורה עם ולקראת חיי נישואין.
- נישואין ופרנסה: הצורך בפרנסה ואחריות כלכלית בבניית בית.
- נישואין והרהורי עבירה: התמודדות עם הרהורי עברה בשל איחור גיל הנישואין.

א. נישואין ובשלות נפשית

אחד הגורמים המשמעותיים ביותר לקראת נישואין הוא בשלות רגשית ליצירת קשר, לכניסה למחויבות ולבחירה מודעת של בן הזוג. תהליך הבחירה מחייב בגרות רגשית ובשלות נפשית של בני הזוג. חז"ל דרשו שההחלטה של איש או אישה להינשא תהיה של בני הזוג עצמם, ולאחר שכל אחד מהם בדק את ההתאמה לכן או לבת הזוג:

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מא עמוד א

אמר רב יהודה אמר רב: אסור לאדם שיקדש את האשה עד שיראנה, שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו, ורחמנא אמר: "וְאִתְּהִי לְרַעָה קָמוּף" (ויקרא יט, יח).

אמר רב יהודה אמר רב, ואיתימא רבי אלעזר: אסור לאדם שיקדש את בתו כשהיא קטנה, עד שתגדל ותאמר בפלוני אני רוצה.

רמב"ם הלכות אישות פרק ג הלכה יט

...מצות חכמים שלא יקדש אדם את בתו כשהיא קטנה עד שתגדיל ותאמר בפלוני אני רוצה. וכן האיש אין ראוי לו שיקדש קטנה ולא יקדש אשה עד שיראנה ותהיה כשרה בעיניו, שמא לא תמצא חן בעיניו ונמצא מגרשה.

"שתגדל ותאמר בפלוני אני רוצה" "שיראנה ותהיה כשרה בעיניו" הכוונה לבדיקה הדדית את התאמתם ורצונם של בחור ובחורה להתחתן ולהקים משפחה. אין מדובר על הסתכלות חיצונית לשם הנאה:

רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק כא הלכה ג

מותר להסתכל בפני הפנויה... כדי שיראה אם היא נאה בעיניו ישאנה, ואין בזה צד איסור, ולא עוד אלא שראוי לעשות כן, אבל לא יסתכל דרך זנות.

הרב אלישע אבינר עסק בהתאמת הוראת המשנה "בן שמונה עשרה לחופה" לזמננו:

הרב אלישע אבינר, "נישואין מוקדמים (ה)", גליון באהבה ובאמונה, מכון מאיר, פרשת ויגש תשס"ט

יתכן שחז"ל סברו שנער בן י"ח ואף צעיר מזה, בוגר מספיק להקים משפחה איתנה. הוא כשיר לנישואין. זה איננו המצב בימינו. מרבית הנערים אינם כשירים לנישואין בגיל י"ח. חסרות להם בגרות רגשית וגם אחריות לנהל משפחה. זוהי תוצאה של שינויים נפשיים ותרבותיים. בימי קדם, נערים בגילאי העשרה, כבר היו שותפים מלאים בכלכלת הבית ונטלו על עצמם אחריות חלקית בניהולו, לכן תהליכי ההתבגרות הנפשית היו מואצים. בהגיעם לגיל י"ח מרביתם כבר היו בשלים לבנות בית. מה שאין כן בימינו.

הבדל נוסף קשור לשינויים במבנה המשפחה וברמת הציפיות של כל אחד

מבני הזוג מבן זוגו. בימינו, רמת הציפיות הרגשיות הדדיות של בני הזוג היא הרבה יותר גבוהה מבעבר. לכן, בגרות רגשית מאוד מפותחת היא תנאי לנישואין מוצלחים.

ב. נישואין ולימוד תורה

אחד השיקולים העיקריים בבחירת מועד הנישואין הוא יכולתם של בני הזוג לבסס את עולמם הרוחני ויכולתו של האיש לקיים את מצוות תלמוד תורה. עולם רוחני עשיר משפיע על אופיו ותוכנו של הבית העומד להיבנות.

הגמרא (קידושין כט ע"ב) עוסקת בשאלה מה קודם למה - לימוד תורה או נשיאת אישה. תשובת הגמרא היא שהדבר תלוי בגורמים משתנים. הרמב"ם פסק להלכה:

רמב"ם הלכות אישות פרק טו הלכות ב-ג

ב. ואם היה עוסק בתורה וטרוד בה, והיה מתיירא מלישא אשה כדי שלא יטרח במזונות ויבטל מן התורה הרי זה מותר להתאחר, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, וכל שכן בתלמוד תורה.

ג. מי שחשקה נפשו בתורה תמיד ושגה בה כבן עזאי ונדבק בה כל ימיו ולא נשא אשה אין בידו עוון והוא שלא יהיה יצרו מתגבר עליו. אבל אם היה יצרו מתגבר עליו חייב לישא אשה ואפילו היו לו בנים, שמא יבוא לידי הרהור.

הרמב"ם הזכיר בדבריו את בן עזאי שלא נשא אישה מפני שנפשו חשקה בתורה (יבמות סג ע"ב). על בן עזאי נאמר: "משמת בן עזאי - בטלו השקדנים" (סוטה מט ע"ב). בן עזאי היה חריג, אך רוב בני אדם אינם במדרגה זו. ניתן לאחר מעט את הנישואין על מנת ללמוד תורה, אך לא לאחר יותר מדי.

חכמים מייחסים חשיבות רבה לנישואין ובמידה רבה גם לנישואין בגיל צעיר. עם זאת, אין זה מומלץ להיכנס למערכת הנישואין ללא עולם רוחני בסיסי, וכמו כן לאחר הנישואין אין הנישואין פוטרים את הזוג מלימוד תורה ופיתוח עולמם הרוחני.

כוס ברכה, גרמניה, המאה ה-20, חרסינה לבנה עם עיטורים. אוסף מוזיאון לאמנות יהודית ע"ש וולפסון, היכל שלמה

מן הצד השני יש לזכור כי בכוחם של הנישואין לקדם את לימוד התורה, והחיים הזוגיים והמשפחתיים יכולים להשפיע לטובה על פיתוח העולם הרוחני של בני הזוג.

ג. נישואין ופרנסה

אחד הגורמים המשפיעים ביותר על חייו של זוג צעיר הוא מצבם הכלכלי. הגמרא עוסקת בשאלה מהו הסדר הראוי: מצב כלכלי יציב ואחר כך נישואין או להפך. הדיון בדבר הוא על בסיס עיון בפסוקים שנאמרו לפני היציאה למלחמת הרשות.

דברים כ, ה-ז

(ה) וְדָבְרוּ הַשְּׂטָרִים אֶל הָעָם לֵאמֹר:

מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בֵּית חֶדֶשׁ וְלֹא חֲנָכּוֹ יָלַף וַיָּשֶׁב לְבֵיתוֹ פֶּן יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִחְנַכֶּנּוּ.

(ו) וּמִי הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כָּרֶם וְלֹא חֲלָלּוֹ יָלַף וַיָּשֶׁב לְבֵיתוֹ פֶּן יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִחְלָלֶנּוּ.

(ז) וּמִי הָאִישׁ אֲשֶׁר אָרַשׁ אִשָּׁה וְלֹא לָקַחָהּ יָלַף וַיָּשֶׁב לְבֵיתוֹ פֶּן יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִקְחָנָהּ.

חכמים למדו על המסלול ועל סדר החיים של כל אדם העומד לפני נישואין מסדר ההופעה של הפטורים ממלחמת רשות בפסוקים.

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מד עמוד א

תנו רבנן: "אשר בנה... אשר נטע... אשר ארש..." לימדה תורה דרך ארץ. שיבנה אדם בית, ויטע כרם, ואחר כך ישא אשה. ואף שלמה אמר בחכמתו:

"הֵכֵן בַּחוּץ מְלֶאכֶתָּהּ וְעִתְדָה בַּשָּׂדֶה לָךְ אַחֵר וּבְנִיתָ בֵּיתָךְ" (משלי כד, כז). "הֵכֵן בַּחוּץ מְלֶאכֶתָּהּ" זה בית, "וְעִתְדָה בַּשָּׂדֶה לָךְ" זה כרם, "אַחֵר וּבְנִיתָ בֵּיתָךְ" זו אשה.

סדר אחר מופיע בפסוקי התוכחות והקללות, בהם מתוארת הפורענות שתבוא על עם ישראל אם לא ילך בדרך ה'.

דברים כה, טו, ל

וְהָיָה אִם לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל מִצְוֹתַי וְחֻקֹּתַי אֲשֶׁר אֶנֶכִּי מִצְוֶה הַיּוֹם וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל חֲקָלֹת הָאֵלֶּה וְהַשִּׁיגוּךָ. ...אִשָּׁה תֹאָרֶשׁ וְאִישׁ אַחֵר יִשְׁכְּבֶנָּה בֵּית תִּבְנֶנָּה וְלֹא תֵּשֵׁב בּוֹ כָּרֶם תִּטַּע וְלֹא תַחֲלֶלְנָה.

הרמב"ם הסביר את ההבדל בין הסדרים השונים הללו [הרמב"ם הקדים מלאכה לבניית בית והפך את סדר הפסוקים, ודנו בכך נושאי כלי הרמב"ם. במסגרת זו נתייחס רק למיקומה של נשיאת אישה לעומת שתי הפעולות האחרות].

רמב"ם הלכות דעות פרק ה הלכה יא

דרך בעלי דעה שיקבע לו אדם מלאכה המפרנסת אותו תחילה, ואחר כך יקנה בית דירה, ואחר כך ישא אשה, שנאמר: "מי האיש אשר נטע כרם ולא חללו", "מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו", "מי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה". אבל הטפשיין מתחילין לישא אשה, ואחר כך אם תמצא ידו יקנה בית, ואחר כך בסוף ימיו יחזור לבקש אומנות או יתפרנס מן הצדקה. וכן הוא אומר בקללות: "אשה תארש... בית תבנה... כרם תטע", כלומר יהיו מעשיך הפוכין כדי שלא תצליח את דרכיך, ובברכה הוא אומר: "וְיִהְיֶה זֶדֶד לְכָל דָּרְכְּךָ מִשְׁכִּיל וְה' עִמּוֹ" (שמואל א יח, יד).

חכמים למדו מן הפסוקים והורו לנו מהי הדרך הטובה ביותר לאדם שמקים את ביתו. מטרתו של סדר זה היא לאפשר לבני הזוג להתחיל את חייהם המשותפים מתוך מנוחת הנפש ולהתרכז בהקמת המשפחה. אמנם כיום, הדברים מורכבים יותר כי עוברות שנים רבות עד שאדם מגיע לבשלות מקצועית בשל הזמן הארוך שמושקע בלימודים, בשירות הצבאי והלאומי ועוד. בכל אופן יש ללמוד מכאן שכל זוג חייב להביא בחשבון לפני החתונה את יכולתו להתפרנס כדי שיוכל לכונן את ביתו כראוי. יש להתחתן מתוך אחריות

גם בתחום הכלכלי, אך עם זאת לא כדאי לאחר יותר מדי. פעמים רבות בכוחה של מסגרת הנישואין לשמר את רמתם הרוחנית של בני הזוג, תוך כדי הסתפקות במועט בשנים הראשונות, שילוב של עבודה חלקית עם לימודים, קצת תמיכה מההורים, וכדומה.

ד. נישואין והרהורי עבירה

איחור בגיל הנישואין עלול להביא להתמודדויות הקשורות במתח בין שני המינים, מה שנקרא בפי חז"ל "הרהורי עבירה". לכאורה, הרהורי עבירה קלים יחסית לעבירה עצמה. אולם חז"ל קבעו אחרת: "הרהורי עבירה קשין מעבירה" (יומא כט ע"א). רבינו בחיי הסביר קביעה זו.

רבינו בחיי, דברים כט, יח

...הרהורי עבירה קשין מעבירה, כי רגילות המחשבה מביא האדם לידי עבירה. ועוד פירשו, כי הרהורי עבירה קשין על הנפש מעבירה עצמה, לפי שהרהור תלוי בלב והנפש משכנה בלב, ועל כן כשהוא מטמא אותה במחשבה רעה קשה יותר מן העבירה עצמה, כי העושה עבירה עצמה אין מחשבתו כל כך טרודה.

בגמרא יש המלצה ברורה להתחתן בגיל צעיר כדי להתגבר על קושי זה.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף כט עמוד ב

משתבח ליה רב חסדא לרב הונא בדרב המנונא דאדם גדול הוא. אמר ליה: כשיבא לידך הביאהו לידך. כי אתא חזייה דלא פריס סודרא. אמר ליה: מאי טעמא לא פריסת סודרא? אמר ליה: דלא נסיבנא אהדרינאו לאפיה מיניה. אמר ליה: חזי דלא חזית להו לאפי עד דנסבת. רב הונא לטעמיה דאמר: בן עשרים שנה ולא נשא אשה כל ימיו בעבירה. בעבירה סלקא דעתך? אלא אימא: כל ימיו בהרהור עבירה.

[תרגום: רב חסדא שבח את רב המנונא בפני רב הונא שהוא אדם גדול.

אמר לו (רב הונא): כשיבוא לידך הביאהו לידך.

כשבא (רב המנונא), ראה (רב הונא) שאינו חובש כיסוי לראשו (באותה עת היה זה סימן לנישואין).

אמר לו (רב הונא): מה הסיבה שבגללה ראשך אינו מכוסה?
אמר לו: שלא נישאתי.

הפנה את פניו ממנו, ואמר לו (רב הונא): תראה שלא תראה פני, עד שתתחתן.
רב הונא מתנהג בהתאם לשיטתו, שאמר: בן עשרים שנה ולא נשא אשה - כל ימיו בעבירה. היתכן שהוא כעובר עבירה?!, אלא נאמר שכל ימיו בהרהור עבירה].

אמר רבא וכן תנא דבי ר' ישמעאל: עד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה, כיון שהגיע עשרים ולא נשא, אומר: תיפח עצמותיו.

רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק כא הלכה כה

מצות חכמים שישא אדם בניו ובנותיו סמוך לפרקן, שאם יניחן, יבואו לידי זנות או לידי הרהור. ועל זה נאמר: "וּפְסָדָתָּן בְּנֵיךָ וְלֹא תִחַטָּא" (איוב ה, כד).

יש יתרון גדול לנישואין בגיל צעיר אם הכוונה לחיות חיים של קדושה. אולם לא נכון ולא טוב שסיבת הקשר בין בני זוג תהיה רק כדי להתמודד עם העולם היצרי שבחוץ. יתר על כן, תחבולותיו של היצר הרע אינן נוגעות רק ליחסים בין בחור ובחורה בגיל צעיר. עלינו להיזהר לא לשגות באשליה שנישואין הם תחליף או מגן מפני ההתמודדות עם היצר.

הרב אליקים לבנון השיב תשובה לשאלה של בחורה השוקלת להינשא בגיל שבע עשרה וחצי כדי לא להיכשל בעבירה. בתשובתו הוא העמיד את העקרונות הקשורים ברצון להינשא בגיל צעיר כדי להתגבר על יצר הרע, והסביר שיש צורך לפתח את האישיות של כל אחד ואחת באופן עצמאי.

הרב אליקים לבנון, עלון "קוממיות", גיליון 36, פרשת בא תשס"ז

הדרך הנכונה היא, לגדול כמו שני אילנות, הגדלים במרחק איש מרעהו, כדי שלא יפריעו שורשיו וענפיו של זה לשורשיו וענפיו של רעהו. לאחר שכל אילן משלים שיעור קומה מסוים, אפשר לקטוף מכל אחד את הפרי

הרב אליקים לבנון,
הרב האזורי של
השומרון, רב הישוב
אלון מורה, וראש ישיבת
'ברכת יוסף' במקום.
תלמידו של הרב צבי
יהודה קוק. עוסק
רבות בענייני משפחה,
והדרכת חתנים וכלות,
ממנהיגיהם הבולטים
של רבני יש"ע.

הבשל ולעשות מרקחת מלאת טעם וריח. כך גם בהתפתחות בחור ובחורה.
הדרך הנכונה היא, להקים בית מתוך מוכנות ובשלות...

היצר המיני דורש מאיתנו התמודדות כבר מגיל צעיר. לדעת חז"ל נישואין בגיל
צעיר מסייעים להתמודדות עם מתח זה. זוג המתחתן בגיל צעיר מתוך בשלות
והתאמה אכן יזכו לרווח גם בתחום זה. אולם, עלינו להיזהר מהמחשבה שזו
סיבה מספקת לנישואין בגיל צעיר. גם זוגות נשואים ובוגרים מתמודדים עם
מצבים שונים, ועל כן נישואין כשלעצמם אינם יכולים להוות "פתרון".

צלחת עיטורית, גרמניה, סוף המאה
ה-19, בדיל, ע"פ ציורו של מוריץ
אופנהיים "חתונה יהודית" (1861).
אוסף מקס גרונד, מוזיאון לאמנות
יהודית ע"ש וולפסון, היכל שלמה

פרק ד

קידושין ונישואין

קידושין ונישואין

פרק ד: קידושין ונישואין

מעמד החתונה בו קושרים איש ואישה את חייהם כדת משה וישראל הוא מעמד מרגש ומשמעותי ביותר בחייו של כל אדם. מעמד זה מורכב מפרטי הלכות רבים היוצרים ומעניקים את התוקף המחייב לקשר הזוגי.

בפרק זה נכיר את המרכיבים ההלכתיים של מעמד הקידושין והנישואין ונתעמק במשמעות הרוחנית של כל אחד מהם.

בפרק שלפנינו שבעה נושאים:

- שידוכין: על התקופה שבין ההכרעה של בני הזוג להינשא לבין נישואיהם בפועל ועל המנהגים שנהגו ושנוהגים בתקופה מיוחדת זו.
- אירוסין ונישואין: על שני החלקים המרכזיים המרכיבים את מעמד החופה.
- "האשה נקנית": על אופיו ומהותו של המהפך המתרחש בחיי האיש והאישה משעה שנישא.
- קידושין בטבעת: על מנהג ישראל לקדש אישה דווקא בטבעת ולא בכל שווה פרוטה אחר.
- עדי הקידושין: על תפקידם של שני העדים הנוכחים במעמד הקידושין.
- הכתובה: על סיבת ההקראה של שטר הכתובה בעת מעמד החופה (למהות הכתובה ייוחד הפרק הבא, פרק ה).
- חופה: על החופה וייעודה ביצירת הקשר המחייב בין איש לאישה נשואים.

א. שידוכין

אל החיים הזוגיים מגיעים איש ואישה לאחר תהליך משמעותי, שכל שלב בו מעמיד נדבך נוסף בקשר הזוגי: היכרות הדדית, בדיקת התאמה בין הצדדים מבחינות שונות, התרקמות קשר רגשי ומקרב בין בני הזוג.

האמורא רב אסר להינשא ללא שידוך ונקט אמצעי ענישה למי שנשא אישה ללא היכרות מוקדמת.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף יב עמוד ב

רב מנגיד על דמקדש בשוקא, ועל דמקדש בביאה, ועל דמקדש בלא שידוכי.
[תרגום: רב היה מלקה את המקדש אישה בשוק, ואת המקדש בביאה, ואת
המקדש בלא שידוכי]

חכמים ראו ערך מכונן בהליך מוקדם של היכרות בין האיש לאישה. חיוב "מכת
מרדות" הוא עונש למי שמרד בגזרת חכמים.
הרמב"ם נימק את הצורך בהליך ההיכרות בין איש לאישה.

רמב"ם הלכות אישות פרק ג, הלכה כב

המקדש בלא שידוך או המקדש בשוק אע"פ שקידושיו קידושין גמורין, מכין
אותו מכת מרדות כדי שלא יהא דבר זה הרגל לזנות וידמה לקדשה שהיתה
קודם מתן תורה.

על אף שחובת השידוכין אינה נזכרת במפורש בתורה, היא הפכה למחייבת
כדי למנוע קידושין שנערכו בבלי דעת, בפזיזות ומתוך קלות ראש וכדי למנוע
פריצות וזנות.

השידוכין הם שלב מקדים לקידושין ולנישואין. השידוכין יוצרים נאמנות
ומחויבות הדדית ותורמים לכך שבני הזוג שקולים ובטוחים יותר ברצונם
לקשור את חייהם זה בזה. השידוכין הם ביטוי להסכמה ההדדית להינשא, אך
אין הם משנים את מעמדם של בני הזוג. הם עדיין אסורים זה לזה, ואם יפרו
את ההסכמה להינשא, יוכל כל אחד מהם להינשא לאחר ללא עיכוב. מקובל
לבקש מחילה זה מזו ולהפך.

כיום, בחור ובחורה שהודיעו ברבים על רצונם להינשא נקראים "זוג מאורס".
רבים מכנים את פרק הזמן שבין ההסכמה ההדדית להינשא עד החתונה עצמה
בשם "אירוסין". הביטוי "אירוסין" בהקשר זה הוא ביטוי מושאל (כפי שנראה
להלן, אירוסין הנזכרים במקרא ובהלכה הם הליך שמקובל כיום לקיימו תחת
החופה במהלך החתונה. בלשון חז"ל מכונה שלב ההסכמה ההדדית להינשא
בשם שידוכין).

במהלך הדורות קיבל מעמד השידוכין, בחלק מהקהילות, את הכינוי "תנאים".
בעת עריכת התנאים, קובעים הצדדים (ההורים, החתן והכלה) מתי תיערך
החתונה, מה הן המחויבויות של כל צד ומה גובה הפיצוי הכספי שישלם

המבטל ח"ו את השידוך. בחלק מן הקהילות נוהגים לכתוב "שטר תנאים" ולחתום עליו במהלך מה שנקרא היום "מסיבת אירוסין".

שטר תנאים

המגיד מראשית אחרית [הקדוש ברוך הוא] הוא יתן שם טוב ושארית
לדברי הכרית והתנאים שנדברו והותנו [את ההסכם הזה שסכמו] בין שני הצדדים

היינו מצד האחד ר' _____ [כאן ממלאים את שם אבי החתן]

העומד מצד בנו החתן _____ [כאן ממלאים את שם החתן]

ומצד השני ר' _____ [כאן ממלאים את שם אבי הכלה]

העומד מצד בתו הכלה הבתולה מרת _____ [כאן ממלאים את שם הכלה]

אשר כבר נתקיימו כל החיובים מצד החתן להכלה וכן נתקיימו כל החיובים מצד
הכלה להחתן ואין להם זה על זה שום טענות ותביעות אבל נשאר עוד להתקיים מה
שהחתן הנ"ל ישא את הכלה הנ"ל בחופה וקידושין כדת משה וישראל

ביום _____ בשבת _____ [כאן ממלאים את התאריך העברי]

לחדש _____ שנת חמשת אלפים ושבע מאות _____

ואל יבריחו ואל יעלימו לא זה מזו ולא זו מזה שום הברחת ממון בעולם אלא ישלמו
בנכסיהן (בנכסים שביניהם) שווה בשווה ובשלום ושלוח כדרך בני תורה ויראי
הש"ת.

כל זה נעשה ברעה שלימה ומיושבת וקנינא [וקנינו] מן שני הצדדים
על כל מה דכתוב ומפורש לעיל ועשו קנין על כל מה שכתוב למעלה
במנא דכשר למקנא ביה בכלי הכשר לעשות קנין בו

והכל שריר וקיים

נאום _____ עד [כאן מחתימים שני העדים]

נאום _____ עד _____

ב. אירוסין ונישואין

1.2 אירוסין-קידושין

השלב הראשון שיש לו משמעות הלכתית מחייבת בקשר שבין החתן והכלה הוא השלב המכונה אירוסין או קידושין (מכאן ואילך נכנה שלב זה בשם קידושין בלבד).

רמב"ם, הלכות אישות פרק א, הלכות א-ג

- א. קודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק, אם רצה הוא והיא לישא אותה מכניסה לביתו ובועלה בינו לבין עצמו ותהיה לו לאשה. כיון שנתנה תורה נצטוו ישראל שאם ירצה האיש לישא אשה יקנה אותה תחלה בפני עדים ואחר כך תהיה לו לאשה שנאמר: "כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וְצָא אֵלֶיהָ" (דברים כב, ג).
- ב. וליקוחין אלו מצות עשה של תורה הם. ובאחד משלשה דברים האשה נקנית: בכסף או בשטר או בביאה. בביאה ובשטר מן התורה, ובכסף מדברי סופרים. וליקוחין אלו הן הנקראין קידושין או אירוסין בכל מקום. ואשה שנקנית באחד משלשה דברים אלו היא הנקראת מקודשת או מאורסת.
- ג. וכיון שנקנית האשה ונעשית מקודשת אע"פ שלא נבעלה ולא נכנסה לבית בעלה, הרי היא אשת איש, והבא עליה חוץ מבעלה חייב מיתת בית דין, [=בזמן שהיתה סנהדרין ונהגו עונשי מיתה] ואם רצה לגרש צריכה גט.

בתקופות מוקדמות ארכה תקופת הקידושין עד שנה שלמה. הייתה זו תקופה של הכנות לחתונה - הכנת החתונה והבית והכנות רוחניות לבניית הקשר (חכמים קבעו כי אף בתקופה זו שבין הקידושין לנישואין האיש והאישה אסורים בחיי אישות). מתקופת הגאונים לערך הצטמצם פער הזמן בין מעשה הקידושין לבין מעשה הנישואין עד לדקות אחדות, כשהכול נעשה במעמד אחד מתחת לחופה. כך אנו נוהגים היום, כשקריאת הכתובה משמשת הפסקה בין מעשה הקידושין לבין ברכות הנישואין. צירוף מעמד הקידושין והנישואין לזמן אחד איננו משנה את העובדה ששני מרכיבים אלו הם שני שלבים נפרדים בעלי אופי שונה ביצירת המחויבות והקשר בין איש לאישה.

הכיננו שניתן לחתן ולכלה בשלב האירוסין/קידושין הוא "ארוס" ו"ארוסה":
 אותיות המילים האלה זהות לאותיות המילים אסור ואסורה. למילה "אסור"
 שתי משמעויות הפוכות: אם זוג אסור זה לזו, משמע שהוא חייב להיות מרוחק
 ואיננו מותר עדיין זה בזה. אבל להיות אסור זה לזו פירושו גם שבני הזוג קשורים
 זה לזו. מה שיכול לקשור ולאסור את בני הזוג זה לזו, ואף לאסור אותם זה
 בזה מן ההיבט הפיזי, הוא הקשר הרוחני החדש שמתחיל להתרקם ביניהם
 משעת הקידושין. רק מה שמעבר ל"כאן" ו"לעכשיו" יכול לקיים קשר נצחי.
 הידיעה כי זוג מתעתד להקים בית נאמן, בית של קדושה וטהרה שבו יתקיימו
 אהבה ואחוה, שלום ורעות, נותנת פשר ומשמעות לקשר הנרקם בין בני הזוג.
 לעומת זאת, אם הקשר בנוי רק על המותר, רק על הרגעים והתקופות שבהם
 בני הזוג מותרים זה בזה, קשה לדעת מה יתפתח בימים שהמותר כבר לא כל
 כך זוהר... ובמילים אחרות: זהו הסוד של כל חיי המשפחה וזמני טהרתה. גם
 במהלך הנישואין יש איסור והיתר, כשכל העת זוכרים מה באמת אסור ומקשר
 את בני הזוג זה לזו. הזיכרון התמידי הזה מביא קדושה וברכה לייחוד הפיזי
 בין אישה ואיש.

2.2 ברכת האירוסין

כאמור, כיום הקידושין והנישואין נעשים תחת החופה. על פי ההלכה, רק
 הבקי בטיב גיטין וקידושין מוסמך לערוך חופה וקידושין. בעקבות כך תיקנה
 הרבנות הראשית לישראל כי את מעמד החופה יסדר אך ורק רב שהוסמך
 לכך מטעמם ובאישורם.

החופה נפתחת בברכה הנקראת "ברכת האירוסין":

ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על העריות,
 ואסר לנו את הארוסות, והתיר לנו את הנשואות לנו על ידי חופה וקידושין.
 ברוך אתה ה', מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקידושין.

ברכת האירוסין מורכבת משלושה חלקים: איסור עריות, איסור קשרי אישות
 בין המאורסים, היתר קשרי אישות לאחר חופה וקידושין. הסימנת של הברכה
 באה לבטא את קדושת עם ישראל הבאה לידי ביטוי בבניית הקשר הזוגי על
 ידי חופה וקידושין.

את ברכת האירוסין יש לברך לכתחילה בנוכחות עשרה אנשים בוגרים. במהלך הדורות הקפידו שהחופה והקידושין יהיו בנוכחות רבים גם כדי למנוע "קידושי סתר" ורמאות. מעיקר הדין חתן יכול לברך בעצמו את ברכת האירוסין, אך ברוב קהילות ישראל הרב הוא המברך את ברכות האירוסין, כדי לא לבייש את מי שאינו יודע לברך, וכן מחשש שבשל טרדת החתן הוא לא יתכוון כראוי.

ג. "האשה נקנית"

אחת הדרכים לקדש אישה היא באמצעות מתן כסף: הבעל נותן לאישה כסף או חפץ ששוויו פרוטה.

משנה מסכת בבא מציעא פרק ד משנה ז

והאשה מתקדשת בשווה פרוטה.

וכך במשנה נוספת:

משנה מסכת עדויות פרק ד משנה ז

האשה מתקדשת... בפרוטה ובשוה פרוטה.

באופן דומה מציגה זאת המשנה הפותחת את מסכת קידושין.

משנה מסכת קידושין פרק א משנה א

האשה נקנית בשלש דרכים, וקונה את עצמה בשתי דרכים. נקנית בכסף בשטר ובביאה. בכסף - בית שמאי אומרים: בדינר ובשוה דינר. ובית הלל אומרים: בפרוטה ובשוה פרוטה... וקונה את עצמה בגט ובמיתת הבעל.

בכל אחת משלוש המשניות נוסח שונה לתיאור פעולה זהה: "האשה מתקדשת" ו"האשה נקנית". נוסח המשנה בבבא מציעא ובעדויות נראה כתואם את המעמד: "האשה מתקדשת". גם הפרק השני במסכת קידושין נפתח במילים: "האיש מקדש". לעומת זאת, הנוסח של המשנה הראשונה במסכת קידושין "האשה נקנית", נראה כהליך שבו האיש קונה את האישה. מה משמעות הדבר? השורש ק.נ.ה מתפרש בשני מובנים: קניית חפץ, יצירת מעמד חדש. "האשה

נקנית" - בעקבות הקידושין יש לה מעמד חדש. מעתה היא אישה נשואה. גם בהמשך המשנה במסכת קידושין השורש ק.ג.ה איננו מתפרש בהקשר של משא ומתן כמקובל בעולם המסחר, אלא במשמעות של יצירת מעמד חדש: "וקונה את עצמה בגט ובמיתת הבעל". מעתה היא גרושה או אלמנה. האישה לא שילמה דבר כדי לרכוש את מעמדה החדש. במשנה במסכת בבא מציעא ובמשנה במסכת עדויות מודגש ממד התוכן של הקידושין, ואילו במשנה הפותחת את מסכת קידושין מודגש הממד המשפטי של מעמד זה.

מעמדם החדש של זוג נשוי בא לידי ביטוי גם ביכולת ובחובה לחיות חיי אישות, דבר שהיה אסור עליהם בהיותם פנויים (אמנם חכמים קבעו שגם לאחר הקידושין האיש והאישה אסורים בחיי אישות עד הנישואין). העובדה שהאיש נותן לאישה מטבע או חפץ ששווי פרוטה בלבד, מלמדת שאין מדובר על קניין רכושני. מטרת נתינה זו היא ביטוי לרצינות כוונותיו של האיש המקדש את האישה בכך שהוא מעניק משהו משלו לאישה המתקדשת. גופה ורצונותיה של האישה, אינם רכוש של האיש, ואף פעם לא היו ולא יהיו שלו. הם שלה. לעולם.

ד. קידושין בטבעת

1.7 שווה פרוטה וטבעת

אף שהמשנה בקידושין קבעה כי איש יכול להעניק לאשתו מטבע או חפץ שווה פרוטה, כבר בתקופות מוקדמות מאוד החלו לקדש דווקא באמצעות טבעת של כסף ויש אומרים דווקא טבעת של זהב. יש רמזים כי כבר בתקופת התלמוד קידשו בטבעת.

ספר החינוך מצוה תקנב

נהגו ישראל לקדש בטבעת להיות בידה תמיד למזכרת, ואף על פי שבשוה פרוטה לבד אפשר לקדש מן הדין.

בנושא זה הוסיף הרב יצחק יוסף טעם מיוחד מהזוהר:

הרב יצחק יוסף, ילקוט יוסף, שובע שמחות כרך א, עמ' קפג

לכתחילה יש לקדש בטבעת ולא בכסף...לפי שהטבעת היא עגולה ואין לה קץ וסוף, כך הברית בין האיש לאשה היא ברית עולם ואין לה סוף.

הרב יצחק יוסף,
הרב הראשי לישראל.
בנו של הרב עובדיה
יוסף, וממשיך דרכו על
כיסא הראשון לציון
(משנת תשע"ג). הוציא
את סדרת ספרי ההלכה
"ילקוט יוסף", ובה למעלה
מארבעים כרכים.

2.7 מתן הטבעת - אמירת "הרי את מקודשת לי"

בשעת הקידושין עונד החתן טבעת על אצבעה של הכלה ואומר: "הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל".

בעלי התוספות מסבירים את משמעותה של אמירה זו.

תוספות קידושין דף ב עמוד ב ד"ה אסר לה

הרי את מקודשת לי, כלומר: להיות לי, מקודשת לעולם בשבילי. כמו 'הרי הן מקודשין לשמים', להיות לשמים. ופשטא דמילתא [ופשט הדבר] מקודשת לי - מיוחדת לי, ומזומנת לי. ...דגבי אשה במה דמתיחדת להיות לו, היא נאסרת לכל.

ה. עדי הקידושין

בשונה מעדות רגילה שבה העדים מעידים בפני בית דין על מעשה שראו, במעמד הקידושין משמשים העדים חלק מהותי בקיום ובחלות של הקידושין. בלי עדים אין לקידושין תוקף. על העדים להיות כשרים לעדות ולא קרובים (לא ביניהם, ולא לחתן או לכלה). מייחדים עדים לתפקיד עדי הקידושין, ואין להסתפק בנוכחותם של הקרואים במעמד החופה שצופים במעשה הקידושין. העדים המיוחדים צריכים להתבונן היטב במתן הטבעת ולשמוע את החתן אומר לכלה: "הרי את מקודשת לי...". נוכחות העדים ברגע זה היא הנותנת את התוקף ההלכתי והמחייב למעשה ומגדירה את האישה כמקודשת לאיש.

הרב משה בן ישראל
איסרליש, הרמ"א

(המאה ה־17), חי ופעל
בקרקוב שבפולין. שימש
אב בית דין, ראש ישיבה
ורב בקרקוב. הוסיף
הגהות המכונות "מפה"
על ספר שולחן ערוך
שחיבר הרב יוסף קארו.

פסיקותיו של הרמ"א
הן ההלכות הפסוקות
בקהילות אשכנז. ספרים
נוספים שחיבר הרמ"א:
דרכי משה על הטור,
ספר שו"ת, תורת העולה,
תורת חטאת, ועוד.

הרב משה ב"ר יצחק
הלוי מינץ, המהר"ם

(המאה ה־18),
מינץ (המאה ה־18),
נולד בצפון איטליה.
שימש ברבנות בכמה
קהילות בגרמניה,
ונחשב בין גדולי דורו.
בסוף ימיו עבר לפולין
והתכוון לעלות לארץ
ישראל אך לא זכה.

שולחן ערוך אבן העזר סימן כז סעיף א

בכסף כיצד? נותן לה בפני שנים, פרוטה או שוה פרוטה, ואומר לה: 'הרי את
מקודשת לי בזה'.

הגהת הרמ"א (שם):

ויש אומרים שיש לומר לה: 'כדת משה וישראל' וכן נוהגין לכתחלה.

הרב משה מינץ, שו"ת מהר"ם מינץ סימן קט

ומראה הטבעת לאותן [ה]עדים שהוא שוה פרוטה, ויזהיר העדים שיראו נתינת
הטבעת לאצבע הכלה. וישמעו דברי [החתן] שאמר הרי את מקודשת לי, וכן
מקריא המברך את החתן: 'הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל'.
ויזהר מאוד המקריא שלא יאמר "לי" בפירוש, דהוי כאילו הוא מקדש הכלה.
ואז כשנתקדשה יאמרו כל העומדים [שם] מזל טוב.

ו. כתובה

את הכתובה נהוג לקרוא בין שלב הקידושין לבין שלב הנישואין, מיד לאחר
שאמר החתן בלשון הקידושין: "הרי את מקודשת לי...". קריאת הכתובה
נועדה ליצור הפרדה בין השלב שזה עתה הסתיים - שלב הקידושין, לבין שלב
הנישואין שיערך מיד. הפרדה זו היא תזכורת לאופיים המיוחד של כל אחד
משלבי הנישואין, הגם שמזה דורות רבים הם מתבצעים בסמיכות. מן ההיבט
ההלכתי מאפשרת הפרדה זו לברך שנית על כוס יין את ברכת "בורא פרי
הגפן" לפני שאר ברכות הנישואין.

על כל ההתחייבויות המפורטות בשטר הכתובה עושה החתן קניין, ועל כך
מעידים עדי הכתובה החותמים על הכתובה (היום נהוג כי עדי הכתובה הם
עדי הקידושין. בקהילות שנהוג בהן להיכנס לחדר ייחוד, עדים אלו הם גם עדי
הייחוד לאחר החופה).

הרב בנימין אדלר, הנישואין כהלכתם, כרך א עמ' שמז

החתן מוסר את שטר הכתובה לידי הכלה בפני שני עדים, כדי לצאת ידי דעות הסוברים שאין תוקף לשטר עד שנמסר לידי הקונה... שטר הכתובה ישאר ברשות הכלה, או ברשות אחד מקרוביה שישמור עליו עבור הכלה. ויש להיזהר שלא תאבד הכתובה עקב טרדת החתונה. אין להניח את שטר הכתובה בידי הבעל... ובהרבה מקומות נהגו שכותבים וחותמים שטר הכתובה בשני טפסים. טופס אחד נמסר לידי הכלה וטופס השני מפקידים במשרדי הרבנות, וזאת שאם במקרה יאבד שטר הכתובה מידי הכלה - יוכלו להסתמך על שטר המופקד בידי הרבנים. בקהילות ספרדיות נהגו שהכתובה נמצאת ביד אֵם הכלה, ובקהילות אשכנז בביתם של בני הזוג.

העובדה שברגעי השיא של מעמד הנישואין יושבים ועוסקים במסמך משפטי, מלמדת את השיעור הראשון בזוגיות - אחריות. אהבה אמיתית אינה רומנטיקה בלבד, אלא יש בה אחריות רבה והתחייבות גדולה. (בתוכן הכתובה נעסוק בפירוט בפרק "מחויבויות שבין איש לאשתו").

הרב בנימין אדלר, חבר הבד"ץ של אגודת ישראל, ספרו "הנישואין כהלכתם" מרכז את כל ההלכות הקשורות לנישואין. חיבר גם הלכות והליכות בר מצווה.

כתובה, כתב יד על נייר, איספהאן, פרס, המאה ה-19. אוסף מוזיאון לאמנות יהודית ע"ש וולפסון, היכל שלמה

ז. חופה

1. מהי החופה?

החופה היא חלק עיקרי ביצירת הנישואין, כפי שניסחו חז"ל בחתימת ברכת האירוסין: "מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקידושין". המילה "חופה" מבטאת כיסוי, חסות והגנה, כפי שאומרת רות לבועז: "וַאֲפָרְשֶׁתְּ כִנְפֶךָ עַל אֲמָתְךָ" (רות ג, ט). מרגע כניסת הזוג לחופה, החתן והכלה הופכים לזוג לכל דבר ועניין.

הראשונים נחלקו מה הוא המעשה הנקרא "חופה". יש שאמרו כי חופה היא החדר המיועד לחתן ולכלה (כתובות ז ע"ב, רש"י וריטב"א). יש שאמרו כי זוהי ההינומה: "משיצתה בהינומא הוי חופה שלה" (יומא יג ע"ב, תוספות), ומשום כך נוהגים שהחתן מכסה את כלתו בהינומה.

דעות נוספות נאמרו בראשונים. כך סיכם הרמ"א את הדברים.

הרב משה איסרליש, רמ"א, שולחן ערוך אבן העזר הלכות קידושין סימן נה

ויש אומרים שחופה אינה יחוד, אלא כל שהביאה החתן לביתו לשם נישואין.

ויש אומרים שהחופה היא שפורסין סודר על ראשם בשעת הברכה.

ויש אומרים שחופת בתולה משיצאה בהינומא, ואלמנה משנתייחדו.

מנהג קהילות יוצאי ספרד הוא אחר. כך סיכם זאת הרב יצחק יוסף:

הרב יצחק יוסף, ילקוט יוסף, שובע שמחות חלק א, עמ' רמח

המנהג פשוט אצל הספרדים ועדות המזרח שאין החתן והכלה מתייחדים אחר החופה, אלא רק לאחר סיום הסעודה בביתם... כי כך נהגו כל גדולי התורה וארזי לבנון הספרדים ויוצאי עדות המזרח מדורי דורות, ומנהג רבותינו בידינו... ועיקר היחוד על פי מנהג הוא פריסת הטלית מעל החתן והכלה.

2.2 הנישואין וברכותיהן

מתחת לחופה, מברכים שוב ברכה אחת על היין, ובנוסף מברכים את שש ברכות הנישואין, שהן ברכות השבת. בסיום מעמד הברכות מתחת לחופה נחשבים בני הזוג לזוג נשוי.

ברכות הנישואין

בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. שֶׁהַכֹּל בָּרָא לְכָבוֹד:

בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. יוֹצֵר הָאָדָם:

בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ, בְּצֶלֶם דְּמוּת מַבְנִיתוֹ, וְהִתְקִין לוֹ מִמֶּנּוּ בִּנְיָן עַד־עַד. בָּרוּךְ אַתָּה ה' יוֹצֵר הָאָדָם:

שׁוֹשׁ תְּשִׁישׁ וְתִגַּל הָעֵקָרָה, בְּקִבּוּץ בְּנִיָּה לְתוֹכָהּ בְּשִׂמְחָה. בָּרוּךְ אַתָּה ה' מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבִנְיָה:

שִׂמַּח תְּשִׂימֵחַ רַעִים הָאֲהוּבִים, כְּשִׂמְחָה יִצְרָךְ בְּגִן

עֵדֶן מְקֻדָּם. בָּרוּךְ אַתָּה ה' מְשַׂמֵּחַ חֲתָן וְכֻלָּה:

בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. אֲשֶׁר בָּרָא
שָׁשׂוֹן וְשִׂמְחָה, חֵתָן וְכֵלָה, גִּילָה רִנָּה, דִּיצָה וְחֻדָּה,
אַהֲבָה וְאַחֻזָּה, וְשָׁלוֹם וְרַעוּת. מִהֲרָה ה' אֱלֹהֵינוּ
יִשְׁמַע בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלַיִם, קוֹל שָׁשׂוֹן
וְקוֹל שִׂמְחָה, קוֹל חֵתָן וְקוֹל כֵּלָה, קוֹל מִצְהָלוֹת
חַתָּנִים מִחֻפָּתָם וּבָעָרִים מִמִּשְׁתֵּה נְגִינָתָם. בְּרוּךְ
אַתָּה ה' מְשַׁמֵּחַ חֵתָן עִם הַכֵּלָה:

הכנת הכלה לקראת
חתונתה, קרקוב, פולין,
1902. אוסף מוזיאון
לאמנות יהודית ע"ש
וולפסון, היכל שלמה

כדי לזכור את ירושלים בשעת החופה נהגו מספר מנהגים:
פני החתן והכלה בכיוון ירושלים.

יש הנותנים אפר מקלה על ראש החתן על מקום תפילין של ראש, על פי הפסוק
(ישעיהו סא, ג): "לָשׁוֹם לְאַבְלֵי צִיּוֹן לְתֵת לָהֶם פָּאֵר מִחַת אֲפֹר" – "מכלל שהיו רגילין
ליתן אפר במקום פאר דהיינו תפילין..." (בבא בתרא ס ע"ב ורשב"ם שם).

שבירת כוס: עם סיום החופה נוהגים לשבור כוס כדי להעלות את ירושלים
על ראש שמחתנו. בצד שמחת הזוג שזה עתה נישא, מעלים את זכרם של
ירושלים ושל מקום המקדש החרב. נהוג שהחתן אומר בעת שבירת הכוס את
הפסוקים האלה (תהילים קלז, ה-ו).

אִם אֲשַׁכַּחֲךָ יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח יְמִינִי:
תִּדְבַק לְשׁוֹנֵי לְחֻבֵּי אִם לֹא אֲזַכְּרֶכִּי אִם לֹא אֶעֱלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ
שִׁמְחָתִי:

חדר ייחוד

בקהילות אשכנז נהוג שעם גמר סדר החופה הולכים החתן והכלה לחדר
ייחוד. זאת על פי הפוסקים הגורסים שהנישואין נשלמים כשהחתן והכלה
מתייחדים לבדם בחדר נעול למשך מספר דקות.

יש מבנות אשכנז שנוהגות לכסות את ראשן כיסוי מלא לאחר חדר הייחוד, אך
נהגו זה דורות כי כלה יכולה להסתפק בהינמא כל זמן החתונה. יש הנוהגות
שלא לכסות את ראשן כלל במהלך החתונה מאחר שהליך הייחוד טרם הושלם
(הרב חיים דוד הלוי, שו"ת עשה לך רב חלק ד סימן נה). בקהילות ספרד נהגו שהייחוד

מתקיים לאחר סעודת הנישואין, בבית שאליו הזוג ילך לאחר החתונה, ועל כן אינן חייבות לכסות את ראשן במהלך החתונה.

לאחר החופה פונים לשמחת החתונה שעליה נאמר:

שולחן ערוך אבן העזר סימן סה סעיף א

מצוה לשמח חתן וכלה ולרקד לפניו, ולומר שהיא נאה וחסודה (פירוש מן "ותשא חן וחסד לפניו" [אסתר ב, יז]) אפילו אינה נאה.

הגהות רמ"א (שם):

ומצינו שרבי יהודה בר אילעי היה מרקד לפני הכלה; ומבטלין תלמוד תורה להכנסת כלה לחופה.

ימי שבע הברכות

את שבע הברכות הללו חוזרים ומברכים בכל סעודה שנערכת עם החתן והכלה במשך שבעת ימי המשתה, בתנאי שיהיה מניין אנשים ובתוכם "פנים חדשות" – נוכחות של אדם שלא השתתף בחתונה או בסעודת "שבע ברכות" קודמת של אותו זוג.

שולחן ערוך אבן העזר סימן סד סעיף א

הנושא בתולה צריך לשמוח עמה ז' ימים, שלא יעשה מלאכה, ולא ישא ויתן בשוק, אלא אוכל ושותה ושמח עמה, בין אם הוא בחור בין אם הוא אלמון. וחתן אסור בעשיית מלאכה, ואסור לצאת יחידי בשוק.

3.2 סדר החופה (סיכום קצר)

להלן סדר החופה:

ההורים מוליכים את החתן לעבר הכלה, שם יכסה החתן את הכלה בהינומה לעיני העדים. האבות מוליכים את החתן והאמהות את הכלה. יש הנוהגים שהורי החתן מוליכים את החתן והורי הכלה את הכלה. החתן נכנס תחת החופה ואחר כך מגיעה הכלה. בקהילות אשכנז נהגו שהכלה עם אמה ועם אִם החתן סובבות סביב החתן שבעה סיבובים.

החתן והכלה עומדים כשפניהם לכיוון ירושלים.

הרב מברך את ברכת האירוסין על היין, ולאחר שהחתן והכלה טועמים מן היין, החתן מקדש את הכלה באמירת: "הרי את מקודשת לי..." החתן עונד את הטבעת לכלה לעיני העדים.

בקהילות ספרד, החתן מתעטף בטלית חדשה ומברך עליה ברכת "שהחיינו". יש הנוהגים לפרוס טלית מעל החתן והכלה.

יש הנוהגים שבשלב זה החתן שובר את הכוס לזכר חורבן ירושלים.

לאחר מכן קוראים את הכתובה, כדי ליצור הפסק בין הקידושין לנישואין. עם סיום קריאת הכתובה, החתן מוסר את הכתובה לכלה לעיני העדים. יש העושים מעשה קניין וחותמים על הכתובה מתחת לחופה, ויש שעושים זאת לפני החופה.

מברכים את שבע ברכות הנישואין.

החתן שובר את הכוס לזכר חורבן ירושלים (מי שלא עשה זאת קודם).

חדר ייחוד - על פי מנהג קהילות אשכנז, החתן והכלה נכנסים לחדר ייחוד ונועלים אותו כשעדים ממתינים מספר דקות סמוך לדלת. לפי מנהג קהילות ספרד, החתן והכלה אינם נכנסים לחדר ייחוד.

ח. איסורי ביאה, נישואין אזרחיים וקידושי שחוק

א. איסורי ביאה

בפרשת אחרי מות (ויקרא יח) יש רשימה של עריות - אנשים שזיווגם אסור, בהם קרובי משפחה מדרגות שונות, וכן ניאוף עם אשת איש ועוד. העובר על איסור זה עובר על דין חמור של גילוי עריות ועונשו כרת. אם עדים העידו נגדו, חייב מיתה בזמן שיש סנהדרין ונוהגים עונשי מיתה. הוולד הנולד מזיווג שהוא בכלל איסורי הביאה נקרא ממזר (חוץ מילד הנולד מזיווג עם אישה נידה). על

הממזר/ת נאסר להינשא כדת משה וישראל ליהודי/יהודייה בן/ת חורין.
פסולי חיתון הם איש ואישה שאסור להם להינשא זה לזה אם מחמת איסור
ביאה שקיים עליהם בגלל היותם עריות (מן הרשימה המופיעה בויקרא יח), או
מחמת הייחוס, כגון כהן שאסור בנישואין לגרושה או גיורת (ובמקרה זה הולד
מזיווג אסור זה אינו ממזר).

ב. נישואין אזרחיים

נישואין אזרחיים הם נישואין שלא נעשו כדת משה וישראל והם חסרים את
המרכיבים הבסיסיים של מעשה קידושין ונישואין על פי ההלכה, אף שנעשה
טקס כזה או אחר. בדרך כלל מדובר על רישום פקידותי במשרד הפנים של
ארצות זרות, המכירות בכל זוג כבעל ואישה על פי הבעת נכונותו לחיות
כזוג. בנישואין אזרחיים המדינה היא שיוצרת את הקשר המחייב בין האיש
והאישה, והפקיד הוא נציגה לעניין זה (בעוד שבנישואין כדין, הרב הוא שדואג
שהמעשה ייעשה כהלכה). במדינת ישראל אין אפשרות חוקית להינשא
בנישואין אזרחיים, אך חוק המדינה מכיר במי שנישאו בנישואין כאלה בחוץ
לארץ כבעל ואישה.

על פי ההלכה אסור להינשא בנישואין אזרחיים, ויש אומרים שיש בזה אף
איסור לאו מן התורה, שנאמר: "לא תהיה קִדְּשָׁה מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל" (דברים כג, יח).
נוסף לכך, בנישואין כדת משה וישראל נבנה בניין הקדושה והטהרה בישראל,
וכל זה נמנע מהנישא בנישואין אזרחיים.

מן ההיבט ההלכתי יש שאלה בסיסית על נישואין אלו, וממנה מסתעפות
שאלות נוספות: האם הזוג נחשב כזוג נשוי? מתוך כך עולות השאלות הבאות:
האם האישה זקוקה לגט לשם פירוד החבילה? אם האישה נישאה לאדם
אחר לאחר פירודיה מנישואין אזרחיים, האם הילדים שתלד ממנו נחשבים
לממזרים? האם האישה זקוקה לחליצה במקרה שבעלה נפטר ללא ילדים?
הפוסקים נחלקים בין שתי תפיסות עיקריות.

יש הסוברים שהקשר בין בני הזוג תקף לחומרה מבחינה הלכתית מכמה
טעמים: האיש נתן לה טבעת והאישה הסכימה להתקדש - קידושי כסף
(כמובן, בתנאי שהיו עדי קידושין כשרים). סיבה נוספת היא שהם חיים כזוג
לכל דבר - קידושי ביאה. ההנחה היא ש"אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות,

וגמר ובעל לשם קידושין" (גיטין פא ע"א).

ויש הסוברים שנישואין אזרחיים אינם תקפים כלל: מתן הטבעת הוא מעשה סמלי, ואין בכוונתם להתחתן מבחינה הלכתית. העובדה שהם חיים כזוג גם היא אינה מקנה תוקף הלכתי כזוג, שכן אין אנו מחשיבים כל איש ואישה המקיימים חיי אישות כזוג נשוי. הכלל ההלכתי "אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות" נאמר על אדם המקפיד בשמירת מצוות ולא על מי שבחר במודע לקיים זוגיות שלא כדת משה וישראל.

הלכה למעשה, בתי הדין דנים בכל מקרה לגופו. העיקרון הוא שאם האיש והאישה חיו כזוג לכל דבר, אזי במצב שבו הקשר ביניהם מתפרק והאישה רוצה להינשא לאחר, מחייבים את האיש לתת לה גט לחומרה.

במצבים שבהם הפסק לתת גט יסב נזק משמעותי לאישה או לילדיה (למשל כשהבעל מסרב לתת לה גט, או כשקיים חשש ממזרות) ינקוט בית הדין על פי הדעות שאינן מכירות בנישואין אזרחיים כנישואין.

ג. קידושי שחוק

קידושי שחוק מתרחשים כאשר איש נותן טבעת לאישה בנוכחות שני עדים, תוך צחוק ומשחק, ואומר "הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל". על אף הצחוק, יש חשש שהקידושין תקפים ומחמת הספק תצטרך האישה לקבל גט. כדי למנוע תסבוכת במקרה של קידושי שחוק, על האישה להביע באופן ברור את התנגדותה למעשה. כך או אחרת, יש לברר את הנושא עם רב. כמובן, מלכתחילה יש להימנע ממשחק בתחום רציני זה.

תליון, האמן: איליה שור, ארה"ב, המאה ה-20, זהב וכסף. אוסף מוזיאון לאמנות יהודית ע"ש וולפסון, היכל שלמה

פרק ה

מחויבויות שבין איש לאשתו

פרק ה: מחויבויות שבין איש לאשתו

כמו בכל התקשרות בחיים, ועל אחת כמה וכמה בדבר חשוב כנישואין, יש צורך להעניק מסגרת משפטית המסדירה את מערכת הקשרים המשפטיים ואת חובותיו וזכויותיו של כל צד. אכן, זוג המקיים מערכת יחסים טובה יזדקק פחות לעיין בטופס החובות והזכויות שבין השניים, אולם על כל זוג לדעת את תוכן המחויבויות ומהו המסד שעליו נבנה הקשר הזוגי והמשפחתי.

בפרק זה נעסוק בחמישה נושאים:

- מחויבות האיש לאשתו: עיון בכתובה בחלק שבו מפורטות חובות האיש כלפי אשתו.
- מחויבות האישה לבעלה: מה הן חובות האישה כלפי בעלה.
- הסדרת מצבה הכלכלי של האישה עם פירוק התא המשפחתי: עיון בכתובה בחלק שבו מפורט הביטחון הממוני שצריך האיש לתת לאשתו במקרה שבו חיי הזוגיות שלהם יגיעו אל סופם עקב גירושין או עקב פטירת האיש.
- נדוניה: עיון במעמד הרכוש שמביאה האישה מבית הוריה אל חיי הנישואין.

בסיכום הפרק נעיין בטופס הכתובה ונלמד כיצד מנוסחים המשפטים המכילים את העקרונות שפגשנו במהלך הפרק.

א. מחויבויות האיש לאשתו

עד שאדם נושא אישה, הוא דואג רק לצרכיו האישיים - אוכל, שתייה ולבוש. מיום שנושא אישה הוא חייב לדאוג לאשתו כמו שהוא דואג לעצמו: "אשתו כגופו" (ברכות כד ע"א).

תלמוד בבלי מסכת חולין דף פד עמוד ב

דרש רב עזירא... מאי דכתיב: "טוב איש חנון ומלך, יכלכל דבריו בְּמִשְׁפָּט" (תהילים קיב, ה)? לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו, וילבש ויתכסה במה שיש לו, ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו. שהן תלויין בו והוא תלוי במי שאמר והיה העולם.

הרב שמואל אליעזר איידלס, מהרש"א, חידושי אגדות מסכת חולין דף פד עמוד ב

"טוב איש חנון" לבניו ולאשתו לכבדם מלבושים נאים יותר ממה שיש לו. דהיינו אם אין לו, שיהא מלוה בשבילם. אבל דברים הצריכים לו יכלכל במשפט שכלו, דהיינו אכילה ושתייה פחות ממה שיש לו, ומלבושיו במה שיש לו.

מערכת היחסים הממונית בין בני הזוג מעניקה למסגרת הנישואין הגדרה חדשה: מעתה אין כאן שניים אלא אחד. על עיקרון זה נוכל לעמוד מתוך המילים שבכתובה: "ואני אפרנס ואכלכל... ואוקיר (=ואכבד)". התחייבות לכבד אינה חובה ממונית אלא נפשית. זו חובה המצריכה רגישות והתחשבות "אוהבה כגופו ומכבדה יותר מגופו" (יבמות סב ע"ב). נישואין שאין בהם רצון לתת ולהעניק ושאינן בהם יחס הדדי של כבוד וחובה - יהיה קשה לקיימם.

הסדרת המחויבות של האיש לאשתו במסמך משפטי איננה באה לומר כי החובה המוטלת על האיש היא שצריכה להדריך אותו בדאגה לצורכי אשתו. ברור כי האהבה, הרצון והקשר הם שצריכים להניע את האיש להיות ער לצורכי אשתו ולדאוג להם. סידור החובות במסמך בא להבהיר שהכניסה לתוך מערכת הנישואין מלווה באחריות ומחויבות שהאיש מקבל על עצמו.

רמב"ם הלכות אישות פרק יב הלכות א-ב, ה

א. כשנושא אדם אשה בין בתולה בין בעולה בין גדולה בין קטנה אחת בת ישראל ואחת הגיורת או המשוחררת יתחייב לה בעשרה דברים...

ב. והעשרה, שלשה מהן מן התורה ואלו הן: "שְׂאֵרָה כְּסוּתָהּ וְעֲנֻתָה" (שמות כא, י). שארה אלו מזונותיה, כסותה כמשמעה, עונתה לבא עליה כדרך כל הארץ. והשבעה מדברי סופרים וכולן תנאי בית דין הם. האחד מהם עיקר כתובה. והשאר הם הנקראין תנאי כתובה, ואלו הן: לרפאותה אם חלתה, ולפדותה אם נשבת, ולקברה כשתמות, ולהיות נזונת מנכסיו ויושבת בביתו אחר מותו כל

הרב שמואל אליעזר
הלוי איידלס, המהרש"א
(המאות ה"ז-ה"ח),
חי ופעל בפולין.
מגדולי האחרונים.
פירשו לתלמוד
הכולל ענייני הלכה
וענייני אגדה מודפס
בש"ס וילנא לצד
פירושיהם של המהר"ם
והמהרש"ל.

זמן אלמנותה, ולהיות בנותיה ממנו ניזונות מנכסיו אחרי מותו עד שיתארסו, ולהיות בניה הזכרים ממנו יורשין כתובתה יתר על חלקם בירושה שעם אחיהם. ה. כל הדברים האלו אע"פ שלא נכתבו בשטר הכתובה, ואפילו לא כתבו כתובה, אלא נשא סתם, כיון שנשאה... זכת(ה) האשה בעשרה דברים שלה ואינן צריכין לפרש.

להלן פרטים קצרים על חלק מהחובות הללו (הפרטים רבים מאוד, וכל נושא מצריך עיון הלכתי נרחב):

א.1 מזונות

במובן המצומצם, מזונות הם צורכי הכלכלה השוטפים של האישה. האיש חייב לספק לאישתו את מזונותיה לפי המינימום הדרוש לה, בהתאם למנהג המקום והחברה שהם חיים בה. יש שני כללי יסוד המסדירים את זכות המזונות: האישה זכאית לרמת המזונות שהאיש מרשה לעצמו. האישה זכאית לחיות ברמת החיים שהורגלה בה לפני נישואיה.

א.2 כסות ומדור (מגורים)

חובה על האיש לדאוג שלאשתו יהיו בגדים הראויים לה, תכשיטים וכן כלי בית ומקום מגורים ראוי ונוח, וכמו הנורמה הנהוגה בתקופתו ובמקום מגוריו של הזוג ובהתאמה לרמתו הכלכלית של האיש.

א.3 עונה

האיש מחויב לחיות חיי אישות עם אשתו (נרחיב בפרטי חובה זו להלן בפרק העוסק במצוות עונה).

ב. מחויבויות אישה לבעלה

במערכת הזוגית של האיש והאישה מוטלות מחויבויות הדדיות: של האיש כלפי אשתו ושל האישה כלפי בעלה. אמנם מחויבויות האישה לבעלה לא נכתבו בכתובה, אך חכמים חייבו נשים בחובות מסוימות, המקבילות לחלק מחיובי האיש כלפיה. זאת, כדי ליצור שותפות ואיזון במבנה הבית ובתפעולו. כך יימנע מצב בו יחוש האיש כי רק הוא נושא בנטל החובות בבית, ויבואו לידי איבה (כתובות נח ע"ב).

רמב"ם הלכות אישות פרק יב הלכות א, ג-ה

א. כשנושא אדם אשה בין בתולה בין בעולה בין גדולה בין קטנה אחת בת ישראל ואחת הגירות או המשוחררת יתחייב לה בעשרה דברים ויזכה בארבעה דברים.

ב. והארבעה שזוכה בהן כולם מדברי סופרים, ואלו הן: להיות מעשה ידיה שלו, ולהיות מציאתה שלו, ושיהיה אוכל כל פירות נכסיה בחייה, ואם מתה בחייו יירשנה, והוא קודם לכל אדם בירושה.

ג. ועוד תקנו חכמים שיהיו מעשה ידי האשה כנגד מזונותיה, ופדיונה כנגד אכילת פירות נכסיה, וקבורתה כנגד ירושתו לכתובתה.

ד. כל הדברים האלו אע"פ שלא נכתבו בשטר הכתובה ואפילו לא כתבו כתובה אלא נשא סתם כיון שנשאה זכה בארבעה דברים שלו... ואינן צריכין לפרש.

1.1 מלאכות הבית

משנה מסכת כתובות פרק ה משנה ה

ואלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה: טוחנת, ואופה, ומכבסת, מבשלת, ומניקה את בנה, מצעת לו המטה ועושה בצמר.

על פי המשנה, החובה לדאוג לאמצעי הקיום של המשפחה מוטלת על האיש, ואילו החובה לנהל את הבית מוטלת על האישה. מעשי ידיה של האישה, הכנסותיה, שייכים אף הם לאיש לשם ההדדיות של ניהול הבית וכלכלתו.

חובת מזונות קודמת לחובת מעשה ידיה, על כן אם האישה אינה מסוגלת לעבוד - חובת האיש במזונותיה אינה מתבטלת.

כיצד ניתן לנהל יחד מבנה של משפחה במציאות ימינו? הרב יעקב אריאל הסביר זאת בהרחבה.

הרב יעקב אריאל, "מבנה חדש במשפחה המודרנית", מסכת משפחה, 2 (תש"ס), עמ' 34-38

החיים המודרניים שינו את המערך הבין זוגי. מבנה המשפחה השתנה. ההלכה קבעה מסגרת לחיים המשותפים. אולם בהשתנות הנסיבות השתנו גם הדרישות ההלכתיות.

למשל, הבעל חייב במזונות אשתו. בתמורה האשה חייבת לבעל את הכנסותיה, אם יש כאלו. במקביל היא חייבת לשאת בעול הבית, אפיה ובישול, כביסה וניקוי, הנקה ואריגה, או סריגה, וכדו'. הלכה זו מבוססת על מציאות חברתית שהייתה נהוגה בעולם מאות שנים. עם המהפכה התעשייתית השתנו התנאים. האשה יוצאת לעבוד מחוץ לבית, ואת מקומה בבית תפסו מוצרים מתועשים ומכשירים מתאימים.... ההלכה כבר הציעה פתרונות לבעיות אלו: כגון יכולה אשה לומר לבעלה "איני ניזונת ואיני עושה" ... ניתן אפוא לשנות את תנאי הנישואין כרצון איש ואשה.

בתחומים אחרים של האחריות למשק הבית אין להטיל כיום על אשה עובדת את אותה אחריות שהוטלה עליה בעבר. וכבר המשנה קבעה שאשה שהכניסה ארבע שפחות פטורה מכל עבודות הבית ויושבת בקתדרה... ובימינו, כשאשה מכניסה את משכורתה לקופה המשפחתית והמכשירים עושים את מלאכות הבית, כגון מכונת כביסה ומעבד מזון, ומצרכי מזון ואביזרי לבוש נקנים כיום ולא נעשים ביד, אין האשה חייבת באותן מלאכות שסבתה וזקנתה היו נוהגות לעשות.

יתירה מזאת, אשה העובדת מחוץ לביתה במשרה מלאה, זכאית לצפות מבעלה שיהיה שותף לה במלאכות הבית, ובגידול הילדים. העול צריך להיות מוטל על כתפי שני בני הזוג, לפי יכולתו של כל אחד מהם.

2.2 פירות נכסיה בחייה

"הנדוניה" - הרכוש שהאישה מביאה לבית בעלה, הן רכוש שהיה לה לפני הנישואין הן הרכוש שהיא רוכשת בימי הנישואין, כגון כסף ירושה, נשאר של

האישה, אולם יש לאיש זכות בפירות נכסיה. דוגמה: אישה שירשה דירה, הדירה נחשבת ל"קרן" ודמי השכירות שמקבלים מן הדירה הם "פירות". הבעל מקבל את פירות הדירה, דהיינו את שכר הדירה לפרנסת המשפחה (עם פירוק הנישואין, האישה תקבל חזרה את הדירה).

הזכויות של האיש בפירות נכסי האישה אינם לתועלתו האישית, אלא לרווחת הבית. ייעודם להקל את עול הוצאות משק הבית ולתרום לרווחת המשפחה כולה שיהיו שניהם מתפרנסים בכבוד יחד מן הפירות: "לא התקינו פירות לאיש אלא כדי להרוויח בהוצאות הבית" (רמב"ם הלכות אישות כב, כ).

בהלכה יש הבחנה בין שני סוגי נכסים שהביאה אתה האישה בעת נישואיה: נכסי צאן ברזל ונכסי מלוג.

נכסי צאן ברזל: נכסים אלה נרשמים בכתובה, הם ברשותו וקניינו של האיש והוא מקבל עליהם אחריות ועושה בהם כרצונו. עם פקיעת הנישואין כתוצאה מגירושין או ממיתת האיש, מקבלת האישה את שווי הנכסים לפי מה שנרשם בשטר הכתובה. אם ערכם עלה, הרווח שלו. אם ערכם פחת, על הבעל להשלים את ההפרש מכיסו. במה שנוגע לאישה, נכסים אלה הם יציבים כברזל, ומכאן שמם: "נכסי צאן ברזל".

נכסי מלוג: נכסים אלה לא נרשמים בכתובה. המטרה היא שהקרן תישאר בבעלות האישה, ושהאיש יהיה זכאי ליהנות מן הפירות (מלוג - תלוש. כשם שהפירות תלושים מן הקרקע כך הכסף שממנו נהנה האיש איננו פוגע בקרן עצמה. הבעל אוכל פירות, אך הקרן איננה שלו). עם פקיעת הנישואין כתוצאה מגירושין או ממיתת האיש, האישה מקבלת את הנכסים לפי שוויים בעת פירוק המשפחה. אם ערכם עלה - הרוויחה. אם ערכם ירד, או שהם אבדו מן העולם - הפסידה.

ג. הכתובה - מבנה ומטרה

הכתובה היא שטר שבו רשומות ההתחייבות של האיש לאשתו בזמן היותם נשואים וכן התחייבויות למצב שבו הנישואין יסתיימו עקב מיתת האיש או גירושין. לאישה מובטח סכום ראשוני שיעזור לה במצבה החדש כאלמנה או כגרופה. חכמים תיקנו סכום זה כדי שלא תהא האישה קלה בעיני בעלה לגרשה בשעת כעס או מכל סיבה אחרת.

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף פט עמוד א

רבי מאיר היא, דאמר: אסור לו לאדם שישהא את אשתו אפילו שעה אחת בלא כתובה. וטעמא מאי? [=מה הטעם?] כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה.

הרב אברהם ישעיהו קרליץ, חזון איש אבן העזר סימן סה סעיף קטן ח

שטר הכתובה הוא תקנת השלום בין הבעל ואשתו והוא בטחון ושלווה האישות ביניהם.

בכוחה של ההתחייבות הממונית לעצור את האיש מלקבל החלטות פזיזות ובלתי שקולות. אמנם גם אם האיש לא כתב כתובה, הוא יהיה חייב בסכום זה

בגלל תקנת חכמים (מה שמכונה "תנאי בית דין"). במהלך הדורות השתכללה התקנה גם במה שנוגע ליכולת מימושה, ונקבע שהאיש משעבד את חפציו לשם מימוש ההתחייבות שלו: "עד שבא שמעון בן שטח ותיקן, שיהא כותב לה כל נכסי אחראין לכתובתה" (כתובות פב ע"ב). בתקופת הגאונים הוסיפו שלא רק קרקעות הבעל (נדל"ן - נכסי דלא ניידי) יהיו משועבדים לפרעון הכתובה, אלא גם המטלטלין (נכסי דניידי).

הרב אברהם ישעיהו קרליץ, החזון אי"ש (נפטר בשנת תשי"ד), מגדולי הפוסקים בליטא ובארץ ישראל. מביתו בבני ברק השפיע מאוד על הציבור החרדי בארץ ישראל. סדרת ספריו בהלכה ובתלמוד נקראת "חזון אי"ש" (ראשי תיבות של שמו: אברהם ישעיהו). כתב גם את הספר "אמונה ובטחון" ואגרות רבות בענייני חינוך ומחשבה.

כתובה, מרוקו, תש"ג, כתב יד על נייר. אוסף מוזיאון לאמנות יהודית ע"ש וולפסון, היכל שלמה

ד. הזכות הממונית של האישה לאחר גירושין או פטירת האיש

לפי הכתוב בכתובה, האיש מתחייב לדאוג לפרנסת האישה גם במקרה של פירוק המשפחה: מתן סכום מסוים לאשתו במקרה של גירושין. אם נפטר האיש, מקבלת האישה סכום זהה מכספי הירושה.

משנה מסכת כתובות פרק א משנה ב

בתולה - כתובתה מאתים, ואלמנה - מנה [=מאה זוז].

הסכום הבסיסי הוא מאתיים זוז לבתולה, והוא "עיקר הכתובה", כשההנחה בעבר הייתה שסכום זה יספיק לכלכלת האישה במשך שנה, ושכל בעל, גם עני, יוכל לעמוד בו. סכום זה שווה כיום כמה מאות שקלים.

לאישה שאלה אינם נישואיה הראשונים - אלמנה או גרושה, קבעו שעל האיש להתחייב לתת לה מאה זוז בלבד, בהנחה שיש לה כבר בסיס כלכלי מסוים מנישואיה הקודמים.

במשך הזמן התברר שסכומים אלה לא הספיקו בדרך כלל לכלכלת האישה במשך שנה, ועל כן תיקנו שהאיש יתחייב בסכום כסף נוסף שיינתן לאישה עם פירוק הנישואין. סכום זה נקרא "תוספת כתובה" והוא נזכר בכתובה עצמה. אף שאין חובה להתחייב ב"תוספת כתובה", תוספת זו רווחת בקהילות ישראל. ההתחייבויות הכספיות של הבעל בשטר הכתובה לא נועדו להעשיר את האישה האלמנה או הגרושה, ובמקרה של גירושין הם לא נועדו לדלדל עד עפר את הבעל. מטרת הכתובה היא לאפשר לאשה אורחות חיים באופן מכובד למשך תקופת מינימום של שנה, עד אשר תינשא שוב.

כאמור, שווי עיקר הכתובה הוא כמה מאות שקלים בלבד וגם תוספת הכתובה מאבדת מערכה במשך השנים בשל תנאי הכלכלה המשתנים (אינפלציה).

מסיבה זו לא מתממשת למעשה התחייבות הכתובה, שהיא הדאגה לביטחונה הכלכלי של אלמנה וגרושה "שלא תהא קלה בעיניו להוציאה". כיום, ברוב מקרי הגירושין האיש והאישה עורכים הסכם גירושין המפרט את כל החישובים הכלכליים בין האיש ואשתו, והסכומים שנזכרו בכתובה נכלעים ונטמעים

באותם סיכומים כספיים. כשפירוק המשפחה הוא בשל פטירת האיש, נסמכים במקרים רבים על צוואתו בעניין הרכוש.

חוק המדינה והנוהג כיום בבתי הדין הוא לחלק את הרכוש בין בני הזוג. רוב הזוגות מחזיקים חשבון בנק משותף וכן הדירה רשומה על שם שני בני הזוג, כך שעיקר הרכוש מלכתחילה שייך לשניהם.

ה. נוסח הכתובה

זוג המבקש להתחתן נרשם לנישואין ברבנות או במועצה הדתית שבאזור מגורי החתן או הכלה. ברבנויות ובמועצות הדתיות יש שני טופסי כתובות נפוצים שהתגבשו בקהילות במהלך הדורות: נוסח אשכנז ונוסח ספרד. הכתובה ניתנת לזוג על פי המוצא של החתן.

להלן נוסח של כתובה הרווח בקהילות אשכנז:

בשני בשבת חמשה עשר יום לחודש מנחם אב שנת תש"ת אלפים
ושבע מאות ושבעים ואחד לבריאת העולם למנין שאנו מניין פה
עיה"ק ירושלים אנו סהדי איך התחתן ראובן בן יעקב אפר ליהא
בתולתא שפירתא מרת דינה בת משה הוי לי לאנתו כדת משה
וישראל ואנא במימרא ובסייעתא דשמיא אפלח ואוקיר ואכלל
ואסובר ואכסי יתיכי ליכי כהלכות גוברין יהודאין דפלחין ומוקרין
וזנין ומפרנסין ומכלכלין וסוברין ומכסין ית נשיהון בקושטא.
ויהיבנא ליכי מהר בתוליכי כסף זוזי מאתן דחזי ליכי ומזונכי
וכסותיכי וספוקיכי ומיעל לותיכי כאורח כל ארעא וצביאת
מרת דינה בת משה בתולתא דא וחות ליה לאנתו. ודין נדונא
דהנעלת ליה בין בכסף בין בזהב בין בתכשיטין במאני דלבושא
בשמושי דירה ובשימושא דערסא. הכל קיבל עליו התחתן ראובן,
במאה זקוקים כסף צרוף וצבי התחתן הנ"ל והוסיר לה מהדיליה

עוד סך מאה זקוקים כסף צרוף אחרים כנגדן, סך הכל מאתים זקוקים כסף צרוף. ועוד הכניסה לו סך מסוים והוסיף לה החתן כנגדן שליש העולה לסך מסוים. סך הכל כתובתא דא נדוניא דין ותוספתא דא עולים לסך _____ לבד כל בגדיה ותכשיטיה וחספציה השייכים לגופה.

וכך אמר החתן ראובן, אחריות שטר כתובתא דא ונדוניא דין ותוספתא דא קבלית עלי ועל ירתאי בתראי בתראי להתפרע מכל שפר ארג נכסין וקנינין דאית לי תחות כל שמיא, דקנאי ודעתיד אנא למקנא, נכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות בלהון יהון אחראין וערבאין לפרוע מנהון שטר כתובתא דא ונדוניא דין ותוספתא דא ואפילו מן גלימא דעל כתפאי, בחיי ובתר חיי מן יומא דגן וילעלם. ואחריות וחומר שטר כתובתא דא ונדוניא דין ותוספתא דא, קבל עליו החתן ראובן כחומר כל שטרי כתובות ותוספתות דנהגין בבנות ישראל העשויין בתקון חז"ל דלא באסמכתא ולא פטופסי דשטרי. וקנינא מן החתן ראובן, למרת דינה כתולתא דא, על כל מה דכתיב ומפרש לעיל במנא דכשר למקנא ביה. והכל שריר ובריר וקיים.

נאום שלמה בן דוד עד

נאום בצלאל בן אורי עד

גם אני החתן מודה על כל הנ"ל ובאתי על החתום יום הנ"ל ראובן בן יעקב.

נוסח הכתובה בעברית ופירוט חלקיה:

א. פתיחה: הזמן והמקום שבו נערכה החתונה ושמותיהם של בני הזוג.

בְּשַׁבָּת _____ יוֹם לַחֲדָשׁ _____ שְׁנַת חֲמִשָּׁת
אֲלָפִים וּשְׁבַע מֵאוֹת ו- _____ לְבְרִיאַת הָעוֹלָם לַמִּנִּין שְׁאָנוּ מוֹנִין פֹּה
אֲנוּ עֲדִים אִיךְ הַחֲתָן _____ אָמַר לִזוּ הַבְּתוּלָה הַיֶּפֶה
הִי לִי לֵאשָׁה כְּדַת מֹשֶׁה וְיִשְׂרָאֵל,

ב. התחייבות האיש לאישה: דאגה לפרנסתה ולחיים כמשפחה; הסדרת מצב האישה במקרה שתישאר לבדה (בגלל גירושין או פטירת הבעל); פירוט הנדוניה - הרכוש שהאישה מביאה עמה לביתם המשותף.

ואני בעזרת השם אעבוד ואכבד ואזון ואפרנס ואכלכל ואלביש אותך כמנהג אנשים יהודים שעובדים ומכבדים וזנים ומכלכלים ונושאים ומלבישים את נשותיהם באמונה. ואתן לך מוהר בתולייך כסף מאתיים זוז הראוי לך, ומזונותייך וכסותך וסיפוק צרכייך ולבוא עלייך כדרך כל הארץ. והתרצתה פלונית זו והייתה לו לאשה. וזו הנדוניה שהכניסה לו בין בכסף בין בזהב בין בתכשיטים, בבגדים, בכלי הדירה ובכלי המיטה. הכל קיבל עליו פלוני חתן זה מאה זקוקים כסף צרוף, ורצה חתן זה והוסיף לה משלו עוד סך מאה זקוקים כסף צרוף אחרים כנגדם, סך הכל מאתיים זקוקים כסף צרוף. ועוד הכניסה לו סך מסוים והוסיף לה החתן כנגדם שליש העולה לסך מסוים. סך הכל כתובה זו ונדוניה זו ותוספת זו עולים לסך כך וכך, מלבד כל בגדיה ותכשיטיה וחפציה השייכים לגופה.

ג. **שעבודים:** האיש משעבד חפצים מנכסיו כדי שיוכל לממש את התחייבויותיו.

וכך אמר החתן _____, אחריות שטר כתובה זו ונדוניה זו ותוספת זו קבלתי עלי ועל יורשיי אחריי להיפרע מכל המעולה והיקר שבנכסים והקניינים שיש לי תחת השמים, שקניתי ושאני עתיד לקנות, נכסים שיש להם אחריות ושאין להם אחריות, כולם יהיו אחראים וערבים לפרוע מהם שטר כתובה זה ונדוניה זו ותוספת זו, ואפילו מן הכסות שעל גופי, בחיי ואחרי חיי, מיום זה ולעולם. ואחריות וחומר שטר כתובה זה ונדוניה זו ותוספת זו קבל עליו החתן _____ כחומר כל שטרי כתובות ותוספות הנהוגים בבנות ישראל, העשויים כתקון חז"ל שלא כאסמכתא ושלא כטופסי השטרות וכו'.

ד. **קנין ושבועה:** האיש מתחייב במעשה קניין בנוכחות העדים לקיים את כל

האמור בכתובה, ובחלק מקהילות ישראל החתן גם נשבע על כך בשבועה חמורה בתקיעת כף.

וקנינו מן החתן _____ למרת _____ בתולה זו, על כל מה שכתוב ומפורש לעיל, בכלי הכשר לקנות בו.

והכל תקף וברור וקיים.

ה. **חתימת העדים:** בסוף שטר הכתובה חותמים העדים על הכתובה כדי לתת

תוקף הלכתי לשטר הכתובה, ואף האיש מוסיף את חתימתו למשנה-תוקף.

טבעת לכלה, האמן: מיכאל ענדא, ירושלים,
ישראל, המאה ה-20, כסף. אוסף מוזיאון לאמנות
יהודית ע"ש וולפסון, היכל שלמה

פרק ו

בניית הבית

פרק ו: בניית הבית

שאיפתו של כל זוג בישראל היא לבנות יחד בית שיהיו בו ששון ושמחה, אהבה ואחוה, שלום ורעות. לצד התקוות והחלומות הרבים שנרקמים עם הנישואין, בניית הבית מצריכה השקעה ועבודה רבה על המידות ועל יצירת יחסי הגומלין הראויים. לבניית קשר אמיץ וחזק בין בני הזוג, הכרח לקיים שיח משותף ותקשורת טובה. על בני הזוג להמשיך ולבנות יחד את ביתם לאורך כל חייהם ולהתמודד בכוחות משותפים עם השחיקה, השינויים והאתגרים שהחיים מציבים בפניהם.

בית מזוזה, אוסטריה, המאה ה-19, כסף מקשה. אוסף מוזיאון לאמנות יהודית ע"ש וולפסון, היכל שלמה.

בפרק זה נעסוק בחמישה נושאים:

- א. אהבה וכבוד: על רגש האהבה והכבוד בין בני זוג.
- ב. שלום בית: חשיבות שלום הבית והדרך להשכינו.
- ג. מנהגי הבית
- ד. תקשורת: חשיבותה של התקשורת הבין-אישית ככלי לבניית קשר עמוק ומצמיח בין בני הזוג.
- ה. אלימות בין בני זוג: כשאין אהבה וכבוד ומערכת הקשרים היא פגומה ואלימה.

א. אהבה וכבוד

"מִיָּם רַבִּים לֹא יִכָּלוּ לְכַבּוֹת אֶת הָאֱהָבָה וְנִהְרֹת לֹא יִשְׁטַפּוּהָ אִם יִמָּן אִישׁ אֶת כָּל הוֹן בֵּיתוֹ בְּאַהֲבָה בּוֹז יְבַזּוּ לוֹ" (שיר השירים ח, ז). האהבה היא רגש של חיים, תחושת קרבה וחיבור אל האחר, והיא הבסיס לכל קשר זוגי. יש אהבה שחשים בני הזוג בבואם להינשא, "אַהֲבַת קְלֹלֶתִיךָ" (ירמיהו ב, ב), ויש אהבה המתעצמת עם השנים והחיים המשותפים.

חז"ל מנחים אותנו כיצד מעוררים אהבה וכיצד אוהבים צריכים לנהוג זה בזה.

מסכת כלה רבתי פרק ד משנה י

אם חפץ אתה להדבק באהבת חבירך הווי נושא ונותן בטובתו, דכתיב: "וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כָּמוֹךָ" (ויקרא יט, יח). מתוך ש"אהבת לרעך" הרי הוא "כמוך".

מסכת כלה רבתי, חיבור מתקופת הגאונים, הדומה לתלמוד בבלי, ומפרש הלכות הקשורות לדרך ארץ.

תלמוד בבלי יבמות דף סב עמוד א

האובב את אשתו כגופו, ומכבדה יותר מגופו, ...עליו הכתוב אומר: "וְיָדַעְתָּ כִּי שְׁלֹמֹם אֶהְיֶה" (איוב ה, כד).

הכבוד הוא כמובן הדדי, ואף על האישה לכבד את בעלה.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף לא עמוד א

שאתה ואמך חייבים בכבוד אבירך.

הזכרת חז"ל היא לבסס את הזוגיות על אהבה וכבוד הדדי. המילה "כבוד" מתקשרת הן לעולם המלכות: "כבוד מלכים" - הוד והדר, והן לתיאור משקל - כובד לעומת קלות. כשאישה ואישה נוהגים כבוד זה בזה, אינם נוהגים זלזול, ציניות, ביטול - הם כבני מלכים. הם משרים שכינה בביתם. כמו כן, הכבוד הוא מתן משקל לבן או לבת הזוג - התייחסות מכבדת לדבריו, למעשיו, למחשבותיו - מתן ערך למי שהוא, כאדם. כבוד גם במובן של לסייע ולעזור זה לזה.

תלמוד בבלי בבא מציעא דף נט עמוד א

...אמר רבי חלבו: לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו, שאין ברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו, שנאמר: "וְלֹאֲבִיבֵי הַיָּסִיב בְּעֵבְרָה" (בראשית יב, טז).

כשהזוגיות שלמה, כשיש אהבה גדולה וכבוד הדדי בחיי היום יום - שורה השכינה בין בני הזוג.

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף יז עמוד א

דריש ר' עקיבא: איש ואשה, זכו-שכינה ביניהן, לא זכו-אש אוכלתן.

רש"י (שם) הסביר את הגמרא על ידי מדרש אותיות השם של האיש והאישה.

שכינה ביניהן - שהרי חלק את שמו ושיכנו ביניהן, [האות] יוד באיש ו[האות] ה באשה. לא זכו אש אוכלתן - שהקדוש ברוך הוא מסלק שמו מביניהן ונמצאו אש ואש.

את הביטוי "זכו" ניתן להבין כזכייה, כהשגה של דבר נכסף, או כמו זכות העומדת לו לאדם. ניתן לדרוש את המילה גם מלשון זיכרון ועידון.

ב. שלום בית

"שאין פרצופותיהן דומין זה לזה, ואין דעתן דומות זו לזו" (תוספתא ברכות ו, ב). אין שני בני אדם זהים זה לזה, כל אדם הוא בריאה, נשמה ואישיות ייחודית בפני עצמה. איש ואישה שבאים להקים יחד משפחה, נפגשים בתהום של שונות ביניהם. שונות זו נובעת מהיותם אנשים שונים ובשל ההבדלים המובנים בין גבר לאישה.

קשר טוב בין בני זוג מוגדר כ"שלום בית". שלום צומח דווקא מתוך השונות שביניהם.

בראשית רבה (וילנא) פרשת בראשית פרשה יז

"אעשה לו עזר כנגדו" (בראשית ב, יח), אם זכה - עזר, ואם לאו - כנגדו.

הרב יהודה ליווא, מהר"ל, גור אריה, בראשית ב, יח

זכה נעשה לו עזר: ויש בזה דבר נעלם עוד, כי הזכר והנקיבה הם שני הפכים. זה זכר וזאת נקבה. אם זכה מתחברים בכח אחד לגמרי, כי כל שני הפכים מתאחדים בכח אחד כאשר הם זוכים. כלומר שהשם יתברך שעושה שלום בין ההפכים - מקשר ומחבר אותם, אבל כאשר אינם זוכים, אז לפי שהם הפכים גורם שהיא כנגדו.

הדלקת נרות שבת, האמן:
שאול רסקין, תחריט,
אוסף מוזיאון לאמנות
יהודית ע"ש וולפסון,
היכל שלמה

קשה לא לכעוס על אירועים לא תקינים שמתרחשים בבית או לא להקפיד בהם. אך בית שהשלום תופס בו חשיבות רבה, מצליח להתמודד אף עם עלבונות וכעסים שמתעוררים לעתים בין בני הזוג. בית שהשלום חשוב בו הוא בית שמאריך ימים גם במובן האיכותי. החיים בו מלאי תוכן ושמחה, הוא מקרין יציבות, ובכך הוא תורם תרומה משמעותית למרקם החיים שבין בני אדם בכלל - להסרת המתח והתחרות.

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף כח עמוד א

שאלו תלמידיו את רבי זירא: במה הארכת ימים? אמר להם: מימי לא הקפדתי בתוך ביתי.

תלמוד בבלי בבא מציעא דף נט עמוד א

אמר רב: לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו, שמתוך שדמעתי מצויה אונאתה קרובה.

רש"י (שם):

באונאת אשתו - באונאת דברים, לצערה.

חכמים קבעו שחובה להדליק נרות שבת, ומצווה זו עניינה השכנת שלום בבית. יש המבארים כי החושך יוצר אווירה קודרת, וכן בשל החשכה עלולות להתעורר מריבות בבית. הדלקת הנרות בערב שבת ממלאת את הבית אור ושמחה.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף כה עמוד ב

"וַתִּזְנַח מִשְׁלֹם נְפִשִּׁי נְשִׁיתִי טוֹכָה" (איכה ג, יז). מאי וַתִּזְנַח מִשְׁלֹם נְפִשִּׁי? - אמר רבי אבהו: זו הדלקת נר בשבת.

רש"י (שם):

הדלקת נר בשבת - ... במקום שאין נר אין שלום, שהולך ונכשל והולך באפילה.

במצבים קיצוניים, כשאין ידה של המשפחה משגת לרכוש את כל הנדרש לקיום מצוות ועליהם לקבוע סדרי עדיפות - רכישת נרות שבת קודמת.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף כג עמוד ב

אמר רבא, פשיטא לי: נר ביתו [=נר של שבת] ונר חנוכה, נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו. נר ביתו וקידוש היום, נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו.

רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ד הלכה יד

היה לפניו נר ביתו ונר חנוכה או נר ביתו וקדוש היום נר ביתו קודם משום שלום ביתו, שהרי השם נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו. גדול השלום שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם שנאמר: "דְּרָכֶיךָ דָּרְכֵי נֵעַם וְכָל נְתִיבֹתֶיהָ שְׁלֹום" (משלי ג, יז).

חכמים גם מורים איך ליצור אווירה נעימה ונינוחה בתוך הבית. הדברים מתייחסים לערב שבת, אך הם יפים לכל עת.

משנה מסכת שבת פרק ב משנה ז

שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה:
עשרתם? (=את הפירות והירקות), ערבתם? (=עירובי תחומין וחצרות), הדליקו את הנר!

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לד עמוד א

צריך למימרינהו בניחותא, כי היכי דליקבלינהו מיניה (=צריך לומר זאת בנחת, כדי שיקבלו ממנו).

הרב ישראל ליפשיץ (תפארת ישראל, על המשנה שם) דייק בלשון המשנה: "לומר בתוך ביתו". מדוע לא כתוב "לומר לבני ביתו"? אלא שיש לומר את הדברים בנחת בתוך הבית, ולא לומר בקול רם שיישמעו גם מחוץ לבית.

להשכנת שלום בבית יתרום הרצון ההדדי לחיות יחד מתוך שמחה. חשיבותה של השמחה בחיי הנישואין היא גדולה ועצומה. איש ואישה המקימים בית חדש בישראל מעוררים שמחה רבה בעולם. שמחתם הגדולה של בני המשפחה והאורחים בנישואיהם של בני הזוג נותנת בהם כוחות רבים לבניית ביתם. גם בשגרת החיים האיש מצאח: "שְׂמֵחַ אֶת אִשְׁתּוֹ". השמחה היא יסוד של חיים בבית, של חיבור, של ביטוי לאהבה ולקשר הכריא בין בני הזוג.

כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַּצֶּבֶא וְלֹא יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל דֶּבֶר נְקִי יְהִיָּה
לְבֵיתוֹ שָׁנָה אַחַת וְשָׂמַח אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקַח.

הרמב"ם, ספר המצוות מצות עשה ריד

שציונו להתייחד החתן עם אשתו שנה תמימה, שלא יסע חוץ לעיר ולא יצא
בצבא ולא יעבור עליו דבר מהדברים הדומים לאלו, אבל ישמח עמה עד מלוא
שנה מיום בואו אליה. והוא אמרו יתעלה "נְקִי יְהִיָּה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אַחַת וְשָׂמַח אֶת
אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקַח".

הרב משה צבי נריה, נר למאור, עמ' 455-456

וְשָׂמַח אֶת אִשְׁתּוֹ - רק לשנה?

"נְקִי יְהִיָּה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אַחַת, וְשָׂמַח אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקַח" (דברים כד, ה)

ציונה התורה לחתן: "נְקִי יְהִיָּה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אַחַת וְשָׂמַח אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקַח".
והדבר מפליא: וכי רק לתחילת חיי הנישואין יש צורך בציווי זה? ומה לאחר
השנה הראשונה?

לאחר שנה שלמה של קיום מצות "וְשָׂמַח אֶת אִשְׁתּוֹ" לפרטיה, כיכר הבעל וידע
שהיחס והשמחה שהוא מגלה לאשתו ומשמח אותה כה חשובים הם לבניין
שלום הבית, לשניהם, שהוא ישמח אותה מרצונו העצמי, אף ללא צווי אלקי...
עם תום השנה, יחליט הבעל שכדאי לו לשמח את אשתו כל ימי חייו לשמחה
שניהם...

הרב משה צבי נריה (נפטר
בשנת תשנ"ו), תלמיד
הראי"ה קוק, ראש ישיבת
כפר הרא"ה, מייסד וראש
ישיבות בני עקיבא,
ממנהיגי הציונות הדתית
וממעצבי דרכה ההלכתית
והאמונית. חיבר ספרים
רבים על תולדות חייו של
הראי"ה קוק ועל נושאים
הלכתיים ("צניף מלוכה",
"ענבי פתחיה" ועוד).

הרב חיים דוד הלוי

(נפטר בשנת תשנ"ח),
רבה של ראשון לציון
ובהמשך רבה של תל
אביב וראש אבות בתי
הדין בה. חיבר ספרים
רבים: "מקור חיים
השלם" - תמצית הלכות
השולחן ערוך בחמישה
כרכים, עם מבוא והגות
בכל נושא. "קיצור
מקור חיים" - קיצור
של מקור חיים השלם.
כתב תשובות רבות
בסדרת הספרים שו"ת
"עשה לך רב" (תשעה
כרכים) ושו"ת "מים
חיים" (שלושה כרכים).
חיבר ספרים נוספים על
פרשות השבוע, הלכות
סנהדרין ועוד.

האתגר לחבר בין שני אנשים שנולדו וגדלו בעולמות שונים וליצור בית שיש בו שלום, כבוד ואהבה אינו פשוט ועם זאת מלא עושר והפרייה הדדית. רצון לתת משקל לשלום הבית בין בני זוג בא לידי ביטוי לדוגמה, בשאלה כיצד ינהג כל אחד מבני הזוג ביחס למנהגי בית ההורים. בדורנו, זכינו ומתרחש לנגד עינינו נס קיבוץ הגלויות של עם ישראל. עדות וקהילות שלמות שבות לארץ, ובניהם ובנותיהם נישאים זה לזה. הפוסקים דנו בשאלה כיצד על בני זוג לנהוג במצב כזה: האם על אחד מהשניים לוותר על מנהגי הבית בו גדל וכך ליצור בית שבו המנהג אחיד, או שראוי להשאיר על מכונה את השונות בין המנהגים?

הרב חיים דוד הלוי, שו"ת עשה לך רב חלק ו סימן ז

אין שום כח בעולם לבעל לכופ את אשתו לשנות מנהג בית אביה ולנהוג כמנהגו, אם אין הדבר מפריע לו כלל. ואדרבה נראה לי שטוב יותר שכל אשה בת עדה מסוימת שנישאה לבן עדה אחרת תמשיך בכל מכל כמנהגי בית אביה, כל זמן שאין בזה הפרעה לחיי הנישואין. ...בדין אורז בפסת, וכי מה אכפת לבעל אם היא תאכל או לאו, והרי היא מבשלת לו כרצונו, וליכול איהו וליחדי [=יאכל הוא וישמח], ומדוע יחייב גם אותה לאכול?

...כאשר ידוע לכל שיש עדות שונות ופסיקות שונות הלכות שונות ומנהגים שונים, וכל עדה בישראל נוהגת כמנהגיה, פשוט שלא שייך כאן חשש מחלוקת. מעתה מה שאמרו לגבי נישואין בין עדתיים שאשה הולכת אחר בעלה כדי למנוע מחלוקת אין הכונה מעין אותה המחלוקת שנזכרה בש"ס, אלא הפרת שלום הבית.

לסיכום: כל דבר שאינו מפריע לשלום הבית ואינו מעורר מחלוקת רשאית האשה לנהוג כמנהג בית אבותיה ואין הבעל יכול לכופה לשנותם. אבל בדברים הגורמים להפרעת שלום הבית חייבת היא לקבל עליה מנהג בית בעלה בין להקל בין להחמיר.

טבעת לשבת, מזרח
אירופה, המאה ה-18,
אבן קרניאול וזהב.
אוסף מוזיאון לאמנות
יהודית ע"ש ולפסון,
היכל שלמה

הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר חלק ה - אורח חיים סימן לז

נשאלתי אודות אשה אשכנזיה שנישאת לבעל ספרדי, ובהיותה בבית אביה היתה נוהגת כמנהג הוריה בכל החומרות שנוהגים, ומהם אכילת אורז וקטניות בפסח שנוהגים בהם איסור, וכעת אותה נפשה לנהוג כמנהג בעלה לבשל אורז וקטניות ולאכלם בפסח, אם אין בזה משום: אל תטוש תורת אמן.

... ומעתה בנידון דידן אף שהאשה הנצבת בזה נהגה בנעוריה בית אביה שלא לאכול אורז וקטניות בפסח, הואיל ונישאת לבעל ספרדי שנוהג היתר בזה, נקבה תסובב גבר, ורשאית לנהוג היתר כמנהגו... שאם לא תאמר כן בטל שלום הבית, שיהיו חלוקים בעיסתם... שהדבר עלול לגרום מחלוקת בין בעל לאשתו. כלל העולה בנדון דידן בדין אשכנזיה שנישאת לבעל ספרדי, שצריכה לנהוג כמנהג בעלה בין להקל בין להחמיר.

המכנה המשותף והשיקול המרכזי בפסיקותיהם של הרב חיים דוד הלוי והרב עובדיה יוסף הוא הדאגה לשלום הבית. שתי הדרכים אפשריות, ועל כן כל רצון לשינוי צריך להיעשות בנחת רוח, באהבה, בכבוד ובהכרה בקושי הכרוך לשנות מנהג של בית אבא.

הרב עובדיה יוסף
(נפטר בשנת תשע"ד),
דיין ורבה של תל
אביב, הראשון לציון
והרב הראשי לישראל
(תשל"ג-תשמ"ג). מגדולי
הפוסקים בזמננו. בעל
ידע עצום בספרות
ההלכתית ובספרי שאלות
ותשובות מכל התקופות
והעדות. מקים עולם
התורה והיישוב של
בני קהילות ספרד בארץ
ישראל. מספרי: שו"ת
"יביע אומר" (אחד עשר
כרכים), שו"ת "יחווה
דעת" (ששה כרכים),
"טהרת הבית" (שלושה
כרכים), "הליכות עולם"
(שמונה כרכים) ועוד
רבים.

ד. "כַּמִּיִּם הַפְּנִיִּים לַפְּנִיִּים" תקשורת טובה בין בני הזוג

מלאכת בניית הבית והחיבור בין בני הזוג אינה פשוטה כלל ועיקר גם כאשר קיימת אהבה גדולה בין השניים. בניית בית משותף דורשת מאמץ ותשומת לב מיוחדת של האיש והאישה. אחד הכלים החשובים בבניין הבית הוא התקשורת בין האיש והאישה. חשוב לתת את הדעת על הדרך, הזמן והמקום שבהם ישתפו זה את זה בקשיים, ברגשות ובשמחות הפרטיות והמשותפות. היכולת להקשיב לבן הזוג באמת היא זו שבונה ביניהם חיבור עמוק. ובמקביל, הידיעה שבן הזוג שומע ומבין, מחלצת את האדם מבדידותו ומאפשרת בניין משותף.

1.7 חשיבותה של התקשורת

היכולת לשוחח ולהתייעץ

תקשורת עם בן/בת הזוג היא דבר שיש להשקיע בו מאמץ.

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף נט עמוד א

אמר ליה רב פפא לאביי: והא אמרי אינשי: איתתך גוצא, גחין ותלחוש לה!
(תרגום: אמר לו רב פפא לאביי: זה מה שאומרים אנשים: אם אשתך נמוכה, התכופף ולחש לה).

רש"י פירש:

כפוף עצמך ושמע דבריה.

אחד הדברים החשובים ביצירת תקשורת טובה הוא יצירת כלים לתקשורת, למשל - הקדשת זמן דרך קבע לשיחה ולדיבור בין שני בני הזוג.
הרב משה בלייכר התייחס לחשיבות ולמשמעות של דיבור כזה. הוא מצביע על רווח גדול הצומח מתקשורת טובה מעבר להעברת מידע ותיאום ציפיות:

הרב משה בלייכר, שכינה ביניהם, עמ' 72-75

הפעולות הפשוטות והנורמאליות של הרצון להקשיב לבן הזוג, לעודדו וכדו', נושאות בתוכן משמעות גדולה מאוד, שכן הן מוציאות אל הפועל את המהות האחת, את הקשר הפנימי והעמוק שבין האיש לאשה. כאשר שניהם יושבים בבית ומשוחחים, והבעל מקשיב לאשתו ושומע מה עבר עליה בבית, בעבודה או בלימודים, וכן האשה שומעת מה עבר על בעלה במשך היום - אלו אינם דיבורים רגילים בין שני אנשים. שיחה של זוג נשוי, גם אם היא קצרה, היא בעלת משמעות גדולה מאוד.

...לא הקשבה כדי לצאת ידי חובה, וכן לא הקשבה כדי לשפר ולתקן את מעשיו של בן הזוג, ובוודאי לא הקשבה כדי לשפוט ולערוך לו מבחנים במה הוא הצליח ובמה הוא נכשל, אלא הקשבה מתוך רצון לשמוע מה עבר על בן הזוג: לשמוע כדי להשתתף, להיות עמו.

...פעמים רבות בני הזוג אינם מבינים איזו עֶצְמָה ואיזה כוח נותנים השותפות, האמון והעידוד לבן הזוג. אם מקבלים את בן הזוג כמות שהוא, רוצים לשמוע אותו שלא לשם השגת מטרה כלשהי - בכך בונים ומפתחים את תכונת

הרב משה בלייכר,
לשעבר ראש ישיבת
שבי חברון, בחברון.
תלמידו של הרב צבי
יהודה קוק. מעמיק
מאד בעיון בגמרא
ובאמונה. ספריו:
למהלך הפרשיות -
בראשית, מעמק חברון
על הגמרא, שכינה
ביניהם - על קשרי
זוגיות, ועוד.

האחדות העמוקה שביניהם. לעומת זאת אם רוצים להשיג מטרה כלשהי - זהו כישלון. האמת היא, שכאשר לומדים להעריך את עצם השותפות, את עצם הקשר, כאשר לומדים לעודד ולהעריך כל נקודה קטנה של טוב אצל בן הזוג, הולכים ומתפתחים כוחות אמיתיים לפעול ולעשות.

2.7 קשיים בתקשורת

גם כאשר בני זוג מבינים את חשיבותה של תקשורת טובה ביניהם, הם עלולים להיתקל בקשיים. בגמרא מסופר על אדם שעלה מבבל לארץ ישראל ונשא אישה בת הארץ. הסיפור ממחיש עד כמה מוסכמות חברתיות והבדלים בשפה עלולים ליצור אי-הבנה ומתח בין בני זוג.

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף טו עמוד ב

הוא בר בבל דסליק לארעא דישראל, נסיב איתתא, אמר לה: בשילי לי תרי טלפי, בשילה ליה תרי טלפי, רתח עליה. למחר אמר לה: בשילי לי גריוא, בשילה ליה גריוא. אמר לה: זילי אייתי לי תרי בוציני, אזלת ואייתי ליה תרי שרגי. אמר לה: זילי תברי יתהון על רישא דבבא. הוה יתיב בבא בן בוטא אבבא וקא דאין דינא, אזלת ותברת יתהון על רישיה. אמר לה: מה הדין דעבדת? אמרה ליה: כך ציוני בעלי. אמר: את עשית רצון בעליך, המקום יוציא ממך שני בנים כבבא בן בוטא.

(תרגום: בן בבל שעלה לארץ ישראל נשא אשה ואמר לה: בשלי לי שני עדשים [כוונתו - שתבשל מעט עדשים] בישלה לו בדיוק שני עדשים. רתח עליה. למחר אמר לה: בשלי לי סאה של עדשים [כוונתו - כמות גדולה] בישלה לו סאה [בדיוק סאה, שזו מידה גדולה, בין 7 ל-14 ליטרים, הרבה יותר מסעודת אדם אחד]. אמר לה: לכי הביאי לי שני אבטיחים [דלעות קטנות או קישואים בארמית בבבלי] הלכה והביאה לו שני נרות ["בוצינא" בארמית ארצישראלית גם: נר]. אמר לה [בכעס]: לכי שברי אותם על ראש השער. בשער היה יושב בבא בן בוטא והיה דן דין. הלכה ושברה אותם על ראשו ["בבא" בארמית זהו שער, וזה גם היה שמו של החכם]. אמר לה: מה זה שעשית? אמרה לו: כך ציוני בעלי. אמר: את עשית רצון בעלך, המקום יוציא ממך שני בנים כבבא בן בוטא).

בסיפור מוצג פער תרבותי בין איש לאשתו, שהביא ליחסים עכורים ביניהם. הרקע הוא השונות בשפה בין בבל ובין ארץ ישראל. לנו לא ברור האם האדם הבבלי היה מודע בכלל לכך שאשתו הבינה אותו אחרת מכוונתו בשל הבדלי השפה. בולט מאוד, שלמרות קשיי התקשורת הם לא ניסו לברר מהי סיבתם ואיך ניתן למנוע אותם. המצב הלך והידרדר עד כדי שבירת נרות על ראש החכם בשער העיר.

הסיפור עוסק אמנם באי-הבנה בשל קשיי שפה, אך אותו עיקרון פועל גם כשפירוש המילים ברור לבני הזוג ובכל זאת יש ביניהם הבדל מנטלי או הבדל אחר. תקשורת פתוחה בין בני הזוג בזמן מעשה (כגון: מה כוונתך?), או לאחר מעשה (כגון: מדוע נהגת כך?), יכולה למנוע את אי-ההבנה ואולי גם לגשר על הפער המהותי ביניהם.

3.7 השכנת שלום בין איש לאשתו

מסירות הנפש של בבא בן בוטא שבה ספג את הביזיון לשם שלום הבית, היא פתח להבנת האחריות של האיש והאישה להשכין שלום בבית שבו הופר השלום. במשנה נאמר:

משנה מסכת פאה פרק א משנה א

אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא. כיבוד אב ואם, וגמילות חסדים, והבאת שלום בין אדם לחברו.

הרב ישראל ליפשיץ, תפארת ישראל שם

הבאת שלום היינו אפילו אין שניהם רוצים, אפילו הכי (=למרות זאת) יטריח את עצמו לפתותם לתווך השלום ביניהן, ומהאי טעמא (=ומטעם זה) לא אמר התנא לעשות שלום, רק (=אלא) "הבאת שלום". דהיינו להביא עצות מרחוק להכריחם בדבריו הרכים להביא שלום ביניהן.

משנה זו מופיעה בסידורים בתפילת שחרית, ובכמה נוסחים נוספה להבאת שלום בין אדם לחברו, הבאת שלום בין איש לאשתו.

מי שביכולתו לסייע בפתרון מחלוקות וסכסוכים בין איש לאשתו צריך להתאמץ ולהשקיע בכך. בני הזוג עצמם גם צריכים להיות מודעים לכך שלעתים, בעת מצוקה, כדאי ואף מומלץ להיעזר בזולת (קרוב משפחה, חבר מוערך, רב שמתמחה בעניין, איש מקצוע מסוג זה או אחר).

ה. אלימות בין בני זוג

א. אהבה וכבוד ולא "אימה יתירה"

אלימות בין אנשים, אלימות פיזית ואלימות נפשית ומילולית, הם מעשים שליליים ואסורים. דברים חריפים נאמרו על מי שרק רוצה להכות את חברו:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף נח עמוד ב

אמר ריש לקיש: המגביה ידו על חברו, אף על פי שלא הכהו נקרא רשע. ...אמר זעירי אמר רבי חנינא: נקרא חוטא. ...רב הונא אמר: תיקצץ ידו...

על אחת כמה וכמה כשמדובר על אלימות בין בעל ואישה. בני זוג נישאים מתוך אהבה וקרבה גדולה על מנת להקים משפחה. אלימות מכל סוג שהוא ביניהם היא מרחיקה, פוגעת, ומפרקת את המשפחה.

הרב מאיר מרוטנבורג, שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, (קרימונה), סימן רצא, ו

ומה אדם אחר שאינו מצווה עליו לכבדו, מצווה הוא על הכאתו [=שלא להכותו], אשתו שהוא מצווה עליה לכבדה, אינו דין שיהא מצווה שלא להכותה? ואדרבה חייב לכבדה יותר מגופו. ...ואין זה דרך בני עמנו להכות נשותיהן כמנהג אומות העולם. חלילה לכל בני ברית מעשות כדבר הזה. ואם היה בא לפנינו דין זה שאשה קובלת על בעלה שמכה אותה, היינו מחמירין עליו [יותר] מאילו היה מכה את האחר.

הרב מאיר מרוטנבורג, המהר"ם מרוטנבורג (המאה ה"ג) חי ופעל בגרמניה. מאחרוני בעלי התוספות. היה המנהיג והפוסק של דורו באשכנז. כתב ספרים רבים בהלכה, השיב אלפי תשובות בהלכה, וחיבר מספר פיוטים.

אסור להכות כל אדם, אך בין בני זוג העבירה חמורה עוד יותר. הקשר הטוב והנעים שבין איש לאישה הוא מיסודות הבית היהודי:

תלמוד בבלי מסכת חולין דף קמא עמוד א

גדול שלום שבין איש לאשתו, שהרי אמרה תורה שמו של הקדוש ברוך הוא שנכתב בקדושה יִמָּחָה על המים.

הקב"ה כביכול מתערב על מנת לשמר את השלום והזוגיות בין בני זוג כשנוצר חשד שנעשו מעשים כעורים (במדבר ה, יח-כד). כל אדם מצווה לכבד את אשתו במעשיו ובסגנון דיבורו:

אמר רב חסדא: לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו. שהרי פילגש בגבעה הטיל עליה בעלה אימה יתירה והפילה כמה רבבות מישראל. אמר רב יהודה אמר רב: כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו, סוף הוא בא לידי שלש עבירות - גילוי עריות, ושפיכות דמים, וחילול שבת.

רמב"ם הלכות אישות פרק טו הלכה יט

וכן צוו חכמים שיהיה אדם מכבד את אשתו יתר מגופו ואוהבה כגופו. ואם יש לו ממון מרבה בטובתה כפי הממון. ולא יטיל עליה אימה יתירה, ויהיה דיבורו עמה בנחת, ולא יהיה עצב ולא רוגז.

הקשר והשיח בין בני הזוג צריך להתנהל בנוחות ובחיבה, ולא מתוך פחד וכעס. אין לנהוג באלימות מילולית ונפשית שיכולה מהר מאד להגיע לאלימות פיזית. בני הזוג אינם מחנכים זה את זה ואינם משמשים כחיילים הממלאים פקודות זה אצל זה. יתכן ולעיתים יהיו מצבים שהם אינם מסתדרים, שיש לכל אחד ואחת מהם מטרות ומחשבות אחרות, אך עליהם ללבן ביחד את הדברים ולהגיע לתובנה משותפת, ולא שצד מסוים יכפה את עמדתו על האחר.

ב. זיהוי תכונות אלימות בשלבי היכרות מוקדמים והתמודדות עמן

את התכונות האלימות ניתן לזהות במקרים רבים כבר בשלבי ההיכרות הראשונים (ב"דייטים"), עוד לפני החתונה. ישנן "נורות אדומות" המעידות על קשר בעייתי. קנאה מוגזמת מצידו של הבחור כלפי חברתו, ניסיון לשלוט ולקבוע לחברה מה לעשות, מה ללבוש, דרישה לאישור ממנו על כל פעולותיה, ניסיון לבדוד אותה מחברותיה וממשפחתה וקרוביה, זלזול, עלבון ופגיעה בחברה במילים ומעשים, האשמתה, חשד ומעקב אחריה, התנהגות באופן אובססיבי, כעס מהיר, איומים, ועוד תכונות מעין אלו. כל אלו הן התנהגויות בעייתיות ביותר, ועלולות להיות סימן מקדים לכך שמדובר בבעל אלים. במצבים כאלו צריך "לחשב מסלול מחדש", ולבחון בתשומת לב רבה תוך התייעצות עם אנשי מקצוע את עתידו של הקשר, ולקבל בעת הצורך החלטה נכונה ומיידית על הפסקת הקשר.

כאשר בני זוג נישאו והבעל נוהג באלימות כלפי אשתו, האישה צריכה לדעת שהבעיה לא תיפתר מעצמה עם הזמן. יש מקרים רבים שנשים שסובלות מאלימות מרגישות אשמות במצבן. אין זה נכון, אין שום הצדקה לאלימות של בעל כלפי אשתו. כיום יש אנשי מקצוע רבים שיכולים לעזור ולסייע, ויש לפנות אליהם באופן מיידי ולשתפם.

אם הסיוע והתמיכה לא עזרו והמצב נשאר כמו שהיה, ובוודאי אם המצב החמיר יותר, זו עילה ברורה לפרק את קשר הנישואין.

ג. האיסור החמור לנהוג באלימות פיזית, נפשית, מילולית, מינית וכלכלית

להלן כמה מדברי הפוסקים על היחס החמור והחרף שיש להתייחס לבעל שמכה את אשתו:

הרב יוסף קארו, בית יוסף אבן העזר סימן קנד אות ג

מצאתי בתשובת רבינו שמחה: המכה את אשתו מקובלני שיש יותר להחמיר במכה את חברו. דבחיירו אינו חייב בכבודו, ואשתו חייב לכבדה יותר מגופו (יבמות סב ע"ב). והעושה כן יש להחרימו ולנדותו ולהלקותו ולענשו בכל מיני רידוי [עונשים שיגרמו להפסיק את האלימות]... ואם היא רוצה לצאת יוציא ויתן כתובה. ואחר כך כתב: תטילו שלום ביניהם, ואם לא יעמוד הבעל בקיום השלום שאם יוסיף להכותה ולבזותה אנו מסכימים להיות מנודה ויעשוהו [יכפו עליו] ע"י גוים לתת גט או עשה מה שישראל אומרים לך (גיטין פח ע"ב) ...

הרב שמעון בן צמח דוראן, שו"ת תשב"ץ, חלק ב סימן ח

שאלה: עוד שאלת אשה שבעלה מצער אותה הרבה עד שמרוב הצער היא מואסת אותו והכל יודעים בו שהוא אדם קשה הרבה והיא אינה יכולה לסבול אותו לרוב הקטטות והמריבות וגם שהוא מרעיבה עד שהיא מואסת את החיים ... הודיענו מהו הדין בזה.

תשובה: קרוב הדבר בזה שיוציא ויתן כתובתה דקיימא לן [שמקובל עלינו] לחיים ניתנה ולא לצער, דנפקא לן מקרא [כפי שעולה מהפסוק] דכתיב (בראשית ג, כ): "כִּי הוּא הָיְתָה אִם כָּל חַי" (כתובות סא ע"א)... כל שכן בצער תדיר שיש לנו לומר יוציא ויתן כתובה "לפי שאין אדם דר עם נחש בכפיפה" (כתובות עז ע"א)... הכא "מַעֲזָה לֹא יֻכַּל לְתַקֵּן וְחֶסְרוֹן לֹא יֻכַּל לְהַפְנוֹת" (קהלת א, טו)...

הרב שמעון בן צמח דוראן, הרשב"ץ (המאות הי"ד-הט"ו), נולד באי מיורקה (ע"י ספרד) ונאלץ לברוח לאלג'יר בעקבות פרעות שהיו כנגד היהודים. שימש דיין בבית דינו של הרב הראשי, הריב"ש. בשו"ת התשב"ץ שחיבר, כתב תשובות רבות בהלכה (בעיקר), פילוסופיה, פירושים לתנ"ך, פירושי סוגיות גמרא ועוד. הרשב"ץ תיקן תקנות חשובות בענייני הכתובה.

ואיזו טובה יש לאשה שבעלה מצערה במריבה בכל יום ויום? ...ואף על פי שיש תשובת גדולי האחרונים ז"ל שאין כופין בזה כלל, אכן לאו קטלי קני באגמא אן [אנחנו לא מקצצי קנים באגם, כלומר שגם לנו יש סמכות], ומילתא דתליא בסברא [דבר שתלוי בשיקול דעת] אין לדיין אלא מה שענינו ראות.

הרב אליעזר פאפו, פלא יועץ, הכאה

ראוי לכל מנהיגי הערים ליסר את אנשי זרוע ובפרט לאנשים בני בליעל שמכים את נשותיהם מכת אכזרי. תיפח רוחם של עושה אלה שמחזיקים את בנות ישראל כשפחות ודורסים ומכים ובוועלים ואין להם בושת פנים! וראוי למי שיש יכולת בידו ליסרם כאשר יוכלו, ואם יוכלו להוציא נשותיהם מתחת ידם אם הוא ברצון האשה, כי אין אשה דרה עם נחש במקום אחד, מצוה רבה עבדי (=עושים) להציל עשוק מיד עושקו.

אלימות אינה רק פיזית. לאלימות יש ביטויים נוספים: אלימות נפשית, מילולית, מינית, וכלכלית. אלימות נפשית ומילולית יכולה לבא לידי ביטוי כשבעל מזלזל בדברי אשתו בפניה או בפני אחרים, מבטל את דעתה, אינו מוכן לפתוח דברים לדיון, שותק שתיקות ארוכות, לא מדבר איתה, לא משתף אותה, ועוד. אישה לא צריכה לסבול משום סוג של אלימות מצדו של הבעל כלפיה. במסגרת חיי המשפחה, אסור לבעל לנהוג באלימות מינית כלפי אשתו:

רמב"ם הלכות אישות פרק טו הלכה יז

ולא יאנוס אותה ויבעול בעל כרחה, אלא לדעתה ומתוך שיחה ושמחה.

רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק כא הלכה יב

וכן אסרו חכמים שלא ישמש אדם מטתו ולבו מחשב באשה אחרת, ולא יבעול מתוך שכרות ולא מתוך מריבה ולא מתוך שנאה, ולא יבוא עליה על כרחה והיא יראה ממנו.

כמו כן אסור לאיש לנהוג באלימות כלכלית כלפי אשתו. בכתובה מתחייב האיש בכמה חובות כלפי אשתו, ושם חוזר האיש מספר פעמים על התחייבותו בכלכלת אשתו במילים שונות:

ואנא במימרא ובסיעתא דשמיא אפלח ואוקיר ואזון ואפרנס ואכלכל ואסובר ואכסה יתיכי כהלכת גוברין יהודאין, דפלחין ומוקירין וזנין ומפרנסין ומכלכלין ומסוברין ומכסין ית נשיהון בקושטא.

הרב אליעזר פאפו,

ה"פלא יועץ"

(המאה הי"ט), חי ופעל
בבולגריה. ספרו: "פלא
יועץ", הוא ספר מוסר
והדרכה שכתוב לפי
ערכים על פי סדר הא' ב'.
הספר אהוב ונפוץ מאד.

[תרגום: ואני בשם ה' ובעזרת ה' אעבוד ואכבד ואזון ואפרנס ואכלכל ואשא אותך ואלביש אותך כמנהג אנשים יהודים שעובדים ומכבדים וזנים ומפרנסים ומכלכלים ונושאים ומלבישים את נשותיהם באמונה \ בנאמנות].

תוכן הכתובה מלמד על כך שעל הבעל לפרנס את אשתו בתמידות ובנאמנות, ולא שיפסיק לעשות כן, או שיתן לה בקמצנות או ע"י שליח (הרב שמואל הלוי, נחלת שבעה, סימן יב אות כו). החזרות המרובות נועדו להעצים את ההתחייבות הללו. אלימות כלכלית - קמצנות, מניעה של רכישת צרכים אישיים כגון ביגוד, תכשיטים וכד', הטלת מגבלות כלכליות אחרות, הם בניגוד גמור לתפקידו והתחייבותו של הבעל.

אף שההתמקדות בספרי הפסיקה היא בבעל הנוהג באלימות כלפי אשתו כאמור לעיל, ברור מאליו שגם לאישה אסור לנהוג באלימות כלשהי כלפי בעלה - אלימות נפשית, מילולית, מינית, וכלכלית, ובהתאמה לדוגמאות שנכתבו לעיל.

חיי הזוגיות והמשפחה, צריכים להתנהל בכבוד ובשמחה וכמו שנאמר בברכה ביום הנישואין, ב"גילה רינה דיצה חדוה אהבה אחוה שלום ורעות".

הרב שמואל הלוי סג"ל
(המאה ה"ז), היה
רב בפולין ואחר כך
בגרמניה. חיבר את
הספר "נחלת שבעה",
שבו מרבית נוסחי
השטרות הנהוגים בעם
ישראל בצירוף הלכות
העוסקות בכתיבת
שטרות ובדיניהם.

צמיד, האמן: איליה שור, ארה"ב, המאה ה-20,
זהב וכסף. אוסף מוזיאון לאמנות יהודית ע"ש וולפסון,
היכל שלמה.

פרק ז

מצוות עונה

מצוות עונה

פרק ז: מצוות עונה

נושא מורכב ועדין זה של חיי האישות בין בני הזוג מצריך עדינות בגבולות הדיבור עליו, מתוך רצון לשמור על הצניעות, האינטימיות והעומק שבהסתרה. יחד עם זאת, מדובר במרכיב משמעותי של הזוגיות ובמצווה מן התורה, אחת מתרי"ג מצוות. כמו בכל הנושאים שבהם עסקנו, גם בפרק זה נלמד על הדרת התורה בבניית הזוגיות והמשפחה, כאשר הקשר הגופני מהווה חלק בלתי נפרד מבנייה זו. אין זה ראוי שההיכרות עם התוכן האינטימי העמוק ביותר בחיי זוג נשוי, המפגש הפיזי בין איש לאישה, יוכר ויילמד באמצעות כלי התרבות העכשווית - הטלוויזיה, הרחוב, האינטרנט ודומיהם. בעולם הרחב מכנים את הקשר הפיזי שבין איש לאישה בשם: יחסי מין. חז"ל מדריכים אותנו לדבר על נושאים צנועים ואינטימיים אלו בלשון נקייה: "דברו חכמים בלשון נקייה" (משנה נדה ו, יא), ועל כן אנו מכנים את הקשר הפיזי שקיים אך ורק במסגרת הנישואין, בשם: "חיי אישות". ההבדל מקפל בתוכו תפיסה אחרת על המתרחש במהלך המפגש הפיזי בין בני זוג. הקשר הפיזי איננו רק פורקן יצרי ומפגש בין שני מינים, אלא הוא ביטוי של חיים מאוחדים של שני אנשים, שהם כאיש אחד ומתוך כך כבשר אחד. היכולת למצוא שפה מתאימה לדבר על נושאים רגישים ועדינים אלו חשובה במיוחד בתוך הקשר הזוגי והיא פתח גדול להרגיש ולהיות מודע צורכי בן ובת הזוג.

בדברים הבאים נעסוק בהדרגת התורה, חז"ל וספרות הפסיקה לגבי חיי אישות המשלימים את הקשר הנפשי של בני הזוג, ומאפשרים את בניין המשפחה והתפתחותה. במהלך הדברים נעסוק מעט גם בפרטי ההלכות, במקומם של היצר, השיתוף, השמחה והעונג שבמצווה, וכן ביחס בין הגוף לנפש.

בפרק זה נעסוק בשלושה נושאים:

- א. מצוות עונה - חיי אישות בין בני הזוג.
- ב. החיבור הגופני - חשיבותו של החיבור הפיזי לקשר שבין איש לאישה מתוך הדדיות ושמחה, צניעות וקדושה.
- ג. חיבור מתוך רצון משותף ובשמחה.

א. מצוות עונה - חיי אישות בין בני זוג

קשר זוגי בין איש לאישה מכיל ומביא לידי ביטוי רבדים שונים ומגוונים הקיימים באדם. קשר זוגי הוא מצווה מתרי"ג מצוות, והקשר הפיזי בין איש לאשתו כמצווה, מכונה אצל חז"ל: מצוות עונה (שבת קיח ע"ב). עונה = זמן, עת. זמנים מסוימים במהלך שבוע או חודש שבהם איש ואישה חיים חיי אישות. הקב"ה, יוצר האדם, הוא שיצר את החיים בצורתם זו, הוא שקשר בין האיש והאישה בכל הרבדים הרוחניים, הנפשיים והגופניים, והוא החפץ במערכת קשרים כזו. מצוות עונה נותנת מקום לקשר המלא והחי בין בני הזוג ומכירה בחשיבותו של המפגש הפיזי לא רק כאמצעי לקיום מצוות פרייה ורבייה, אלא גם כקשר היוצר ומאפשר חיבור עמוק בין בני זוג. המצווה מוטלת על האיש, שאת מחובותיו לאשתו היא קיום חיי אישות בזמנים מסוימים. אך כמובן שהתפילה והייחול הם לקשר הדדי שבו החובה הופכת לזכות, והאיש והאישה שותפים מלאים בחיבור.

מצוות עונה מוזכרת בתורה בהקשר של אמה עבריה. אדונה של אמה עבריה יכול ליעד אותה להיות אישה לבנו או לעצמו. מרגע שהאמה נישאת - חייב האיש להעניק לה את זכויות היסוד שלה. במצב אישי מסובך ומורכב שכזה מחייבת התורה את האיש במצוות עונה כדי ליצור חיבור וקשר אמיתי בינו לבין האישה - האמה שהוא נשא. על אחת כמה וכמה שחובה זו מוטלת בין איש ואישה שנישאו באופן רגיל.

שמות כא, י

אם אֶחָדָת יִקַּח לֹו שְׂאֵרָה כְּסוּתָהּ וְעִנְתָּהּ לֹא יִגָּרַע

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכת דנזיקין פרשה ג

מה זו (=אמה עבריה) שארה כסותה ועונתה לא יגרע, אף בת ישראל שארה כסותה ועונתה לא יגרע. ... "שְׂאֵרָה" - אלו מזונותיה, "כְּסוּתָהּ" - כמשמעו; "וְעִנְתָּהּ" - זו דרך ארץ (דרך ארץ - קשר טבעי שבין איש לאישה).

מדרשי הלכה, קבצים
הכוללים בעיקר דרשות
הלכתיות על פי סדר
הפסוקים בתורה. יש
קבצים לארבעה מן
החומשים: מכילתא -
חומש שמות, ספרא או
תורת כהנים - חומש
ויקרא, ספרי - חומש
במדבר ודברים.

את מהותן של הלכות אישות הסביר הרב יוסף דב סולובייצ'יק:

הרב יוסף דב סולובייצ'יק, "ובקשתם משם", איש ההלכה, עמ' 209

הן הפילוסופיה היוונית והן הנצרות לא תפסו את הבחינה המטפיזית-מוסרית בהזדווגות המינית. רק בהלכה יש לפעולה זו יסוד מוצק בחיים הדתיים - מצוות פרו ורבו היא מצווה ראשונה בתורה. חיי נישואין הם חיים טהורים ומבורכים. חייו של הרווק, אף על פי שלא חטא מעולם, נוגדים את תפיסת ההלכה. כל מי שאינו נושא אישה שרוי בלי שמחה, בלי ברכה ובלי תורה. הקב"ה בעצמו מזווג זיווגים. שמחת חתן וכלה חשובה מאד, וכל המשתתף בה - שכרו רב. האיש מחויב להזדקק לאשתו לפרקים קבועים, הכל לפי כוח גופו ותנאי עבודתו. הלכות תשמיש המיטה מיוסדות על עקרון פסיכולוגי ועל היגינה מינית והן מפליאות בפיקחותן וב"חדישותן". כמה תשומת לב והבנה עדינה ואינטימית טמונות בדינים אלה. ואותה ההלכה, הקשה כברזל, שאסרה הזדווגות לאישה בימי נידתה ועשתה כמה סייגים לאיסור זה, הטילה חובה מוחלטת על האדם להזדקק לאשתו מפרק לפרק מתוך אהבה וחובה. ההלכה קבעה את המושג "בעילת מצווה". האדם עובד את בוראו בגופו, באכילתו ובפעולה המינית.

ב. החיבור הגופני

יחסם של חכמי ישראל לחיבור הפיזי שבין איש לאשתו מדגיש ומחדד את מעלתה וחשיבותה של מצוות עונה. הם האריכו והעמיקו בחשיבות החיבור הפיזי שבין איש לאשתו כשהוא נעשה בקדושה ובטהרה. במעשה זה מתממש הייעוד הנשגב של האדם כצלם אלקים, בכוח וביכולת שניתנה לו ליצור חיים, לחבר שמים וארץ, נצחיות וזמניות, לחבר גוף ורוח ובכך להביע בחיים המשותפים את אחדותו של העולם שברא הקב"ה.

קמיע, ירושלים, ארץ ישראל, המאה ה-19, כסף ואבן. אוסף מוזיאון לאמנות יהודית ע"ש וולפסון, היכל שלמה

בתורה מסופר על הדרך שבה ברא הקב"ה את האישה, ועל המפגש המחודש של האיש עם אשתו לאחר שהתעורר מהתרדמה שנפלה עליו. הרמב"ן בפירושו לתורה הסביר את הפסוקים הללו כבסיס לחיי כל זוג, כאשר נפגש איש עם אשתו. אמנם הרמב"ן איננו עוסק ישירות בחיבור הגופני בדבריו אלה, אבל מדבריו יש ללמוד על הייחוד שבקשר האנושי בין איש ואישה גם בחיבור הגופני.

בראשית ב, כג-כד

(כג) וַיֹּאמֶר הָאֱדָם זֹאת הַפֶּעַם עֵצָם מֵעֵצֵי הַיָּדָע וַיִּבְשָׁר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לִקְחָהּ זֹאת: (כד) עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד:

הרב משה בן נחמן, רמב"ן, בראשית ב, כד

לבשר אחד - הולד נוצר על ידי שניהם ושם נעשה בשרם אחד, לשון רש"י. ואין בזה טעם, כי גם הבהמה והחיה יהיו לבשר אחד בולדותיהם. והנכון בעיני, כי הבהמה והחיה אין להם דבקות בנקבותיהן, אבל יבא הזכר על איזה נקבה שימצא וילכו להם. ומפני זה אמר הכתוב, בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו ודבק בה, והיתה בחיקו כבשרו ויחפוץ בה להיותה תמיד עמו. וכאשר היה זה באדם, הושם טבעו בתולדותיו, להיות הזכרים מהם דבקים בנשותיהם, עוזבים את אביהם ואת אמם, ורואים את נשותיהן כאלו הן עמם לבשר אחד.

אצל בעלי חיים אין קשר מחייב בין זכר לנקבה. הזכר בא על הנקבה ומתנתק ממנה. בעוד שבני אדם מתקשרים זה לזה במסגרת הנישואין, כבשר אחד, והקשר שנוצר ביניהם ממשיך ומחייב.

הרב משה בן נחמן, הרמב"ן (המאה ה"ג). נולד בספרד, עלה לארץ ישראל על אף הסכנות, וחידש את היישוב היהודי בירושלים. היה בקי בכל מקצועות התורה, בנגלה ובנסתר. כתב חיבורים על התנ"ך, על הגמרא ועל הרי"ף (מלחמת ה'), ספר שו"ת וספר דרשות. עסק גם ברפואה.

ג. חיבור מתוך רצון משותף ובשמחה

הלכות רבות עוסקות בהרחבה רבה בצורך בהדדיות וברצון משותף של בני הזוג להיות בחיבור מלא ובהשלכות החמורות של מפגש שנעשה שלא על פי דרך זו.

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף עב עמוד ב

אמר רבא: חייב אדם לשמח אשתו בדבר מצוה! [=תשמיש המיטה]. (רש"י: לשמח - אפילו שלא בשעת עונתה, אם רואה שמתאוות לו).

הרמב"ם הצביע על מצבים שבהם יש מניעה הלכתית מלקיים חיי אישות בשל הדרישה ההלכתית לקיים חיי אישות מתוך שמחה, אהבה וצניעות:

רמב"ם הלכות דעות פרק ה הלכה ד

אף על פי שאשתו של אדם מותרת לו תמיד, ראוי לו לתלמיד חכמים שינהיג עצמו בקדושה... ולא יקל בראשו ביותר, ולא ינבל את פיו בדברי הבאי, ואפילו בינו לבינה. הרי הוא אומר בקבלה: "וּמִגִּיד לְאָדָם מַה יֵּחֹז" (עמוס ד, יג). אמרו חכמים: אפילו שיחה קלה שבין אדם לאשתו עתיד ליתן עליה את הדין (חגיגה ה ע"ב). ולא יהיו שניהם לא שכורים, ולא עצלנים, ולא עצבנים... אלא ברצון שניהם ובשמחתם.

חיי האישות מתקיימים בצניעות בין איש לאשתו. את האהבה והקשר העמוק ביניהם הם מבטאים בינם לבין עצמם ולא בפרהסיה, בצניעות ולא בפריצות ובהוללות. גם גילויי חיבה שבין בני זוג (מגע, חיבוק, נישוק) הם עניין שבינם לבין עצמם ולא בפרהסיה. החצנת הקשר האינטימי שבין בני הזוג, מוזילה אותו ומפחיתה את ערכו ואת עוצמתו.

וצוית אותם לטהרם מטומאתם ולרדוין
 את גופם במים טהורים יי הטהור השם
 בא עת וזמן לטהר אותי מכל טומאה
 שלי יי אלהי יהי מרוצה ובקובל לפניך
 הטהרה והרחיצה והטבילה שאעשה
 כטהרת כל הנשים הטהורות
 והצדקניות בבנות ישראל המטהרות
 והטובלות בעת ובעונה הראויה להן יי
 שמוע קולי כי אתה שומע תפלת עמך
 ישראל יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי
 לפניך ש צורי וגואלי

La barcha della

בריך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר

ביל
 מן השמים
 לפניך

Quando
 Unghe,
 le in te
 special
 a biling
 oltrache
 guardo
 Prima

ישת את

ספר תחינות לנשים,
טריאסטי, איטליה,
1806, כתב יד על נייר.
אוסף מוזיאון לאמנות
יהודית ע"ש וולפסון,
היכל שלמה.

פרק ה

טומאה וטהרה

פירוש חזקוני

פרק ח: טומאה וטהרה

במהלך חייו של זוג נשוי יש ימים שבהם הם מותרים בקרבה פיזית, ויש ימים שבהם הם אסורים בקרבה זו. הדימום בימי הווסת מגדיר את האישה כנידה, ובני הזוג אסורים במפגש פיזי, עד שהאישה תיטהר.

הלכות טהרת המשפחה בנויות סביב המחזוריות החודשית של האישה. כשהאישה היא בזמן הדימום הווסתי - בני הזוג נאסרים בקרבה פיזית, ובדרך כלל סביב זמן הפוריות טובלת האישה במקווה ובני הזוג שבים להיות מותרים. מעגל החיים הזה - קרבה פיזית ומרחק פיזי - צופן אתגרים, התמודדויות והזדמנויות לכל זוג וזוג.

בפרק זה נעסוק בעקרונות ההלכתיים ובמשמעויות הרוחניות המלוות את מעגל הקשר של איש ואשתו (פרטי הדינים הם רבים, ויש ללמוד אותם באופן מסודר ומדויק עם מדריך חתנים/מדריכת כלות לפני מועד החתונה).

בפרק זה, נעסוק בשבעה נושאים:

- א. טומאת הנידה והזבה - איסורי הקרבה בין איש לאישה בזמנים שונים.
- ב. הליכות בני הזוג בימים שהם אסורים זה לזה.
- ג. "סוגה בשושנים" - מהותם של ימי ההרחקות.
- ד. הפסק טהרה ושבעה נקיים.
- ה. טבילה במקווה.
- ו. משמעות הטבילה במקווה.
- ז. שאלת רב ואנשי מקצוע נוספים.

הקדמה - שלוש מצות ייחודיות לנשים

שלוש מצוות שייכות לנשים באופן מיוחד: נידה, הפרשת חלה והדלקת נר שבת (משנה שבת ב, ו). שלוש מצוות אלו קשורות באופן עמוק לבית היהודי ולקשר בין האיש לאישה.

הרב יוסף חיים, הבן איש חי, הסביר מדוע מצוות אלו, המיוחדות לנשים, צריכות להיות חביבות ויקרות להן במיוחד, ומבין השלוש מתבלטת טהרת הנידה:

הרב יוסף חיים, בן איש חי, הלכות שנה שניה - פרשת צו

נתן הקדוש ברוך הוא שלש מצות לנשים, שיהיו הם עיקר בהם אף על פי דשייכה (=ששייכות) גם באנשים. והם: מצות חלה, נר שבת ונדָה. כי אף על גב דגם (=שגם) האיש אינו יכול לאכול בלא חלה, וחייב בהדלקת הנר, ומוזהר באיסורים של נדָה, עם כל זה הנשים הם עיקר.

(א) דאינו (=שאינו) יכול הבעל להפריש חלה אם יש לו אשה, כי היא מוקדמת עליו במצוה זו.

(ב) וגם בנר שבת יש לה קדימה, שהיא תדליק ותברך.

(ג) וכן מצות הנדָה שייכת בה דוקא שהיא הרואה וסופרת שבעה נקיים וטובלת, ובזכר לא יש כזאת.

...יש בשלש אלה אשר מיוחדים לנשים מצוה אחת גדולה מן שתיים שעמה ושייכה בנשים יותר, והיא מצות שמירת הנדָה. על כן כמה וכמה צריכין הנשים לחבב מצוה זו של שמירת הנדָה ולהיזהר בה מאד מאד, יען כי במצווה זו יש להם יתרון על האנשים דלא שייכה בהו (=שלא שייכת להם, לגברים).

זאת, ועוד, כי באמת מצוה זו רבו אזהרות והלכות שיש בה מאה ידות על הלכות חלה והלכות נר, והעוברת על אזהרות של הלכות נדָה עונשה חמור, כי איסור שלה הוא כרת, ממילא תבין כי הַזְהִירָה בה שכרה גדול ועצום, כי לפום צערא אגרא (=לפי הצער השכר).

א. טומאת הנדָה והזבה

מבוא ביולוגי (מבוסס על: מיכל נגן, מתוך הספר איש ואישה, הרב אלישיב קנוהל, עמ' 229)
בגיל ההתבגרות, מתחוללים בגופך שינויים רבים, ואת הופכת מילדה - לנערה, העתידה להפוך לאישה. למדי להכיר את גופך, להעריך אותו ולכבדו. לכבדו על המחזוריות המופלאה שבו, ועל היכולת העתידית בע"ה להרות וללדת. חכמת גופך היא ביטוי לחכמת הבריאה של הקב"ה. ראי את גופך ככלי מחזיק ברכה, כמקור של חיים ושל קדושה.

בכל תינוקת שמגיעה לעולם מצויים אברי הרבייה: הרחם - איבר ההולדה והבאת החיים לעולם, השחלות - שבתוכן מאגר אדיר של ביציות המוכנות ומחכות להבשלתן בבוא העת. עד לגיל ההתבגרות הן מצויות בתרדמה, ואז חלקן מתעוררות ומבשילות. בשחלות אין ייצור נוסף של ביציות מעבר לביציות שנוצרו בזמן העוברי, ורק כ-400 ביציות מגיעות להבשלה מלאה במשך שנות פוריותה של האישה. לעומת זאת, אצל נער, ייצור תאי הזרע מתחיל רק בגיל ההתבגרות, ובכל יום גופו מייצר מיליוני תאי זרע עד זקנה ושיבה.

בגיל ההתבגרות (בדרך כלל בין גיל 11 לגיל 16) מתחיל תהליך בגוף הנערה הנקרא "המחזור החודשי". אורך המחזור ברוב המקרים הוא בין 23-35 ימים. המחזור החודשי נשלט על ידי מערכת מורכבת של הורמונים (חומרים כימיים המקשרים בין תאי הגוף השונים, ועוברים ממקום למקום באמצעות מערכת הדם). גם אצל גברים ייצור תאי הזרע קשור להפרשת הורמונים, אבל ההפרשה ההורמונלית אצל גברים זהה מדי יום ואינה מחזורית.

בכל חודש משלימה ביצית אחת את התפתחותה בשחלה, והיא מוכנה להפריה. לאחר שהיא הבשילה, יוצאת הביצית מהשחלה אל החצוצרה (צינורית המחברת בין השחלות לבין הרחם). חריגה זו של הביצית מהשחלה אל החצוצרה נקראת ביוץ. במקביל להתפתחות הביצית, חלים שינויים גם ברחם - רירית הרחם, שהיא השכבה הפנימית של הרחם, מתעבה בהדרגה ומתמלאת בכלי דם כדי להתכונן לקליטת ביצית מופרית.

אם ביצית בשלה פוגשת תאי זרע בחצוצרה, עשויה להתרחש הפריה. אם התרחשה הפריה, מתחיל היריון. הביצית המופרית מגיעה לרחם, עובר זעיר מתחיל להשתרש בתוך הרחם ולהתפתח עד לידתו. כאשר לא מתרחשת הפריה, הביצית מתנוונת ומתמוססת בתוך החצוצרה, ורירית הרחם מתנוונת גם היא ונפלטת בדימום דרך הנרתיק אל מחוץ לגוף. דימום זה הוא הקרוי בתורה "עַת נִדָּתָה" (ויקרא טו, כה) של האישה. לאחר התפרקות רירית הרחם והדימום, מתחיל מחזור חדש - ביצית חדשה מבשילה ורירית הרחם נבנית מחדש.

בתורה נזכרות שתי טומאות הקשורות להפרשות היוצאות מן הגוף אצל נשים: טומאת נידה (ויקרא טו, יט; יח, א-ה; יט, כד-ל), וטומאת זבה (ויקרא טו, כה, כח-לא). הנידה היא אישה שיש לה דימום מהרחם בזמן הקבוע של הווסת כחלק מהמחזור החודשי. מזמן שיצא דם מהרחם, אפילו טיפת דם כחרדל (=טיפת דם מועטה ביותר כגודל גרגיר של צמח חרדל), האישה נידה.

הזבה היא אישה שיש לה דימום רב שלא בזמן המחזור הקבוע, או כתוספת למחזור הקבוע.

מדין תורה אישה הרואה דם בזמן המחזור החודשי טמאה טומאת נידה שבעה ימים, בין אם ראתה מעט דם יום אחד ובין אם ראתה דם כל שבעת הימים. לאחר שבעה ימים היא יכולה לטבול ולהיטהר מן הטומאה. לעומת זאת, בטומאת הזבה אם ראתה דם שלושה ימים רצופים צריכה לספור שבעה ימים נקיים (ללא דימום) ורק אז רשאית לטבול ולהיטהר. בשל צרות הגלות חששו לטעות בין דם טהור לדם טמא ובין ימי נידה לימי זיבה, ולכן תיקן רבי יהודה הנשיא תקנה שצמצמה את ההבדל בין תהליך ההיטהרות של נידה לתהליך ההיטהרות של זבה. ובתקופת התלמוד תהליך ההיטהרות של נידה וזבה הושווה לגמרי, ונקבע שכל ראייה של דם מצריכה שבעה ימים נקיים.

תלמוד בבלי מסכת נדה דף סו עמוד א

אמר ר' זירא: בנות ישראל החמירו על עצמן, שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליה שבעה נקיים.

חכמים (ברכות לא ע"א) ציינו חומרא זו כדוגמה ל"הלכה פסוקה" - דין ברור שאין לגביו מחלוקת (רבינו יונה, ברכות שם). הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה יא, י) הסביר שהביטוי "הלכה פסוקה" הכונה היא ש"אין לסור ממנה לעולם".

חכמי ישראל אימצו את החומרא של בנות ישראל וקבעו כהלכה פסוקה המחייבת את הכל.

הרב משה בן נחמן, רמב"ן, הלכות נידה פרק א, הלכה יט

חומרא זו שנהגו בנות ישראל הוכשרה בעיני החכמים ועשו אותה כהלכה פסוקה בכל מקום, לפיכך אסור לאדם להקל בה ראשו לעולם.

הרב מרדכי אליהו הסביר את טעמה של הלכה זו:

הרב מרדכי אליהו, דרכי טהרה, עמ' י-יא

בנות ישראל החמירו על עצמן שעל כל טיפת דם קטנה כחרדל יושבות הן שבעה נקיים כמו זבה. וסיבות רבות לחומרא זאת, והחשובה שבהן היא כדי שתהיה לכל הנשים ספירה אחידה ולא תצטרך כל אחת ואחת לחשב לעצמה חשבונות מסובכים שלא כולן בקיאות בהם. דין זה, אף על פי שהוא חומרא, נקבע כהלכה שאין עליה עוררין.

הרב מרדכי אליהו (נפטר בשנת תש"ע), שימש דיין בבית הדין הגדול, מקובל, כיהן בתפקיד הראשון לציון והרב הראשי לישראל (תשמ"ג-תשנ"ג). ממנהיגי הציונות הדתית. השיב תשובות הלכתיות רבות מאוד. מספריו: דרכי טהרה, שו"ת הרב הראשי (שלושה כרכים), שו"ת מאמר מרדכי (חמישה כרכים), שו"ת דברי מרדכי, ועוד ספרי דרשות.

ב. הליכות בני הזוג בימים שהם אסורים זה לזה

התקופה שבה בני הזוג אסורים זה לזה, כל עוד האישה לא טבלה, היא תקופה שיוצרת ביניהם ריחוק פיזי ומעמידה אותם בניסיון של התגברות על יצרם. אסור להם לחיות חיי אישות ואסור כל מגע פיזי אחר ביניהם (חיבוק, נישוק, מגע סתמי וכד'). עם זאת, תקופה זו היא הזדמנות לבני הזוג לחוות רובד אחר של מערכת יחסים שהוא מעבר לקשר הפיזי, וכן לתת מקום לנפרדות של כל אחד מבני הזוג. ההלכות שנועדו לעזור לבני הזוג לעצב את האווירה הנאותה בבית בימים אלו נקראות "דיני הרחקות". דיני הרחקות מכוונים את בני הזוג להימנע ממעשים והתנהגויות העלולים ליצור התעוררות פיזית ביניהם ולהשכין בבית אווירה שתאפשר להם לקיים דין זה. דיני הרחקות הם רבים ולפני החתונה יש ללמוד אותם לעומקם.

חשוב לציין שהיות בני הזוג אסורים או מותרים זה לזה הוא עניין אינטימי ביניהם. אף אחד או אחת מלבדם איננו צריך לדעת את מצב הקשר ביניהם.

ויקרא יח, יט

וְאֵל אִשָּׁה בְּנִדַּת טְמֵאָתָה לֹא תִקְרַב לְגִלּוֹת עֲרוֹתָהּ

מסכתות קטנות מסכת אבות דרבי נתן נוסחא א פרק ב

איזהו סייג שעשתה תורה לדבריה? הרי הוא אומר: "וְאֵל אִשָּׁה בְּנִדַּת טְמֵאָתָה לֹא תִקְרַב לְגִלּוֹת עֲרוֹתָהּ" (ויקרא יח, יט). יכול יחבקנה וינשקנה וידבר עמה דברים בטלים? תלמוד לומר: "לֹא תִקְרַב". יכול תישן עמו בבגדיה על המטה? תלמוד לומר: "לֹא תִקְרַב".

הימים שבהם בני הזוג אסורים זה לזה אינם ימים פשוטים, שכן באופן טבעי המצב השלם והשמח ביותר בזוגיות הוא הזמן שבו הם מותרים.

מדרש תנחומא פרשת מצורע סימן ו

"וְאִשָּׁה כִּי יִזְבֵּז זֶבֶד דְּמָה יָמִים רַבִּים" (ויקרא טו, כה). והלא שבעת ימי נדה הן, ולמה קרא אותן ימים רבים? אלא לפי שפורשת מבעלה והם ימים של צער, לפיכך קרא אותן ימים רבים.

אבות דרבי נתן, תוספת למסכת אבות, שזמן יצירתה ועריכתה המשוער הוא בתקופת הגאונים.

מדרש תנחומא, מדרש ארצישראלי על התורה שנקרא על שם האמורא רבי תנחומא בר אבא.

אף שהימים שבהם בני זוג אסורים זה לזה הם ימים של צער וריחוק, זוהי הזדמנות לפתח ולרענן את הקשר הנפשי והזוגי.

תלמוד בבלי מסכת נידה דף לא עמוד ב

שאלו תלמידיו את ר' שמעון בן יוחי... ומפני מה אמרה תורה מילה לשמונה? שלא יהו כולם שמחים (רש"י: שאוכלין ושותין בסעודה) ואביו ואמו עצבים (רש"י: שאסורין בתשמיש). תניא, היה ר' מאיר אומר: מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה? מפני שרגיל בה וקץ בה, אמרה תורה: תהא טמאה שבעה ימים, כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה.

הרב קלמן כהנא הסביר את הפנים השונות בקשר הנפשי והזוגי.

הרב קלמן כהנא, טהרת בת ישראל, הקדמה, עמ' 30

...אך ורק בהטלת ההימנעות, בהגבלה המוכתבת ע"י חוק התורה נוצר היחס המתאים בין איש לאשתו, יחס שאיננו מבוסס רק על התאוותנות. וכבר העיר רש"י הירש זצ"ל, שהסמיכה התורה איסור שכיבה עם אשה נדה לאיסור לקיחת אחותו, כדי להורות שבחיי משפחה ישנן תקופות בהן על איש לחיות עם אשתו כאח עם אחותו. יחס זה לא רק שאינו מצמצם את הקשר המשפחתי הפנימי, אלא הוא מעדנו ומגביר אותו מבחינה רוחנית ומוסרית כאחת. וכשתיאר המשורר האלוקי יחסו של הקב"ה לכנסת ישראל כיחס הנעלה שבין איש לאשתו השתמש בין השאר בביטוי "אחותי רעייתי" לכינוי כנסת ישראל. על פי זה לימדנו חז"ל ש"לא זז משם עד שקראה אחותי" (שמות רבה פרשה נב, ה) - ללמדך שיחסי חיבה ואהבה, יחסי התקרבות, רבים ושונים הם, ושלמות חיי הבית מושתתת על יחסי קירבה בין איש לאשתו כיחס האהבה והחיבה שיסודם באחוה - אח אל אחותו. "אחותי רעייתי" - שלמות חיי הזוג הם.

לצד ההקפדה על דיני ההרחקות, על בני הזוג לשמר ולפתח את הקשר והקרבה הנפשית ביניהם גם בימים אלו.

הרב מרדכי אליהו, דרכי טהרה, עמ' לח

ועם כל זה שאין לאדם להרבות קירבה ולדבר דברים בטלים עם אשתו נדה, אין הכוונה לרחקה ולהימנע מדברים הנצרכים, אלא רק מדברי חיבה המרגילים לערוה. ולהיפך, מצווה לקרבה אם רואה אותה מורחקת ומצטערת.

הרב קלמן כהנא

(נפטר בשנת תשנ"א).
רב קיבוץ חפץ חיים,
כיהן כחבר כנסת וסגן
שר החינוך מטעם
פועלי אגודת ישראל,
ומחותמי מגילת
העצמאות. חיבר ספרים
רבים העוסקים במצוות
התלויות בארץ. ספרו
"טהרת בת ישראל" על
הלכות טהרת המשפחה,
שימש ספר יסוד וכמעט
יחיד בתחום, במשך
שנים רבות.

וגם בנידתה חייב הוא לאהוב אותה כגופו ולכבדה יותר מגופו. ובדברים אלה אין להחמיר יותר ממה ששיערו חז"ל, שחומרה יתרה בדברים אלה, עלולה להביא לדברים חמורים.

ועל כגון זה אומרת הגמרא (שבת סד ע"ב): זקנים הראשונים היו אומרים שלא תכחול ולא תפקוס ולא תתקשט בבגדים צבעונים בזמן נדתה, עד שבא רבי עקיבא ולימד: אם כן אתה מְגַנֶּה על בעלה ונמצא בעלה מגרשה. ולכן אמר רבי עקיבא שיכולה לכחול (=לצבוע את העיניים) ולפקוס (=לעשות תסרוקת) וללבוש בגדים יפים גם בנידתה.

...אף על פי שאין ביניהם (בזמן שהאישה נידה) קירוב כלשהו במעשים או בדברים, יש ביניהם קירוב לבבות ודיבורים שבצנעה. ועל כן חשוב מאוד להבין את יסודות הגדרים שגדרה תורה ושגדרו חכמים, שלא להחמיר או להקל יתר על המידה.

ג. "סוּגָה בַּשּׁוֹשְׁנִים" מהותם של ימי ההרחקות

הגמרא והמדרש מדמים את הדרך שבה מתייחסים בעם ישראל להלכות טהרת המשפחה לגדר של שושנים. גדר של שושנים היא אמנם גדר בכך שהיא מציינת גבול ועם זאת השושנים אינן מהוות מחסום ממשי לרוצה לעבור את הגדר. כך גם בהלכות נידה. מצד אחד, ההלכות יוצרות גדר שמטרתה להרחיק ולשמור מן העבירה. מצד שני, זו גדר שקל לפורצה ושמירתה מסורה ללבם ולמסירות נפשם של בני הזוג המצויים בין כותלי ביתם ושומרים על קדושת הבית היהודי.

שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ז, ב

"בְּטֶנֶךָ עֲרֻמַּת חֲטִיִּים סוּגָה בַּשּׁוֹשְׁנִים" (שיר השירים ז, ג). אמר ר' לוי: בנוהג שבעולם, אדם נושא אשה ... בא לזקק לה, והיא אומרת לו: כשושנה אדומה

ראיתי, ופורש ממנה מיד. מי גרם לו שלא יקרב לה? איזה כותל ברזל יש ביניהם, ואיזה עמוד ברזל ביניהם? אי זה נחש נשכן, איזה עקרב עקצו שלא יקרב לה? דברי תורה שרכין כשושנה, שנאמר בה: "וְאֵל אִשָּׁה בְּנִדַּת טְמֵאָתָה לֹא תִקְרָב" (ויקרא יח, יט).

רש"י, תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף לז עמוד א

סוּגָה בְּשׁוֹשְׁנִים - גְּדוּרָה בְּשׁוֹשְׁנִים, כלומר: באזהרה קלה ובהבדלה מועטת הם נפרשין מן העבירה, ואין צריך גדר אבנים להפסיקן, שאפילו אין רחוקין מן העבירה אלא גדר שושנים מפסיק ביניהם לא יפרצו בה פרצות הגדר.

את דברי חז"ל הללו הסביר הרב סולובייצ'יק.

הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק, "אברהם העברי", חמש דרשות, עמוד 65

המדרש ורש"י, על הפסוק "בְּטִנְיָ עֲרַמְתָּ חֲטִים סוּגָה בְּשׁוֹשְׁנִים", מתארים יפה את הכשרון של היהודי לפעול פעמים רבות נגד הכח הבלתי מוגבל של תאוותו הטבעית. הרי חתן נכנס לחופה, לבו מתגעגע לחופה ולחיבת חיתונו. בא להזדקק לה, אמרה לו: טיפת דם כחרדל ראיתי. הרי הופך פניו לצד אחר, ולא נשכו נחש ולא עקרב עוקצו, הרי 'סוגה בשושנים'.

מה מכריח את הנער הצעיר לפרוש מכלתו, אליה הוא נמשך כל כך - כח חיצוני, סכנה פיסית? לא. מי יאשים אותו אם יחטא? מי יבקר אותו אם לא יוכל להתגבר על יצרו? מי בכלל ידע מזה? כל הדרמה הזאת מתרקמת בחדרי-חדרים, באישון לילה. לא מחיצת ברזל חוסמת בעדו, אלא ערוגה של שושנים. עליו רק לדרוס על הערוגה ולרמוס את השושנים. אולם הגבורה המיוחדת שנמצאת בכל יהודי מונעת בעדו מלעשות מעשה פראי - לרמוס פרחים רעננים ויפים שאין ביכולתם להתגונן ואינם יכולים להתאונן נגד מישהו. זהו הירואיזם שקט, גבורה אילמת שאין שרים עליה. למרות זה, הגבורה של הנער הצעיר עולה על גבורת אלכסנדר מוקדון ונפוליאון.

ד. הפסק טהרה ושבעה נקיים

שלבי הטהרה

להלן מספר הלכות ועקרונות הקשורים לשלבי הטהרה. פרטים נוספים על שלבי הטהרה, אופן הבדיקה ומרכיביה, יש ללמוד עם מדריכת הכלות לפני החתונה. בשל מכלול שיקולים הלכתיים נקבע הלכה למעשה כי רק לאחר שעוברים לפחות חמישה ימים (ואצל חלק מקהילות הספרדים - לפחות ארבעה ימים) מיום התחלת הדימום הווסתי של האישה והפיכתה לנידה, היא יכולה להתחיל בתהליך ההיטהרות, ששיאו בטבילה במקווה.

א. הפסק טהרה

הדבר הראשון שאישה צריכה לעשות בתחילת תהליך ההיטהרות הוא בדיקה הנקראת "הפסק טהרה", שמטרתה לוודא שהדימום אכן פסק. הבדיקה נעשית סמוך לשקיעת החמה באור יום, ולא מאוחר יותר. על חשיבותה ומטרתה של בדיקה זו כתב הרב מרדכי אליהו.

הרב מרדכי אליהו, דרכי טהרה, עמ' קכד

בדיקה זו היא הבדיקה החשובה ביותר לטהרתה של האישה, כי מבדיקה זו היא יודעת שהפסיקה לראות דם ומתחיל סדר טהרתה. לפני בדיקה זו הרי היא בחזקת רואה דם, ואחרי בדיקה זו מוחזקת היא כנקייה. לכן יש לעשות בדיקה זו בצורה יסודית ביותר.

ב. שבעה נקיים

ויקרא טו, כח

וְסִפְּרָה לָהּ שִׁבְעַת יָמִים וְאַחֲרֵי תִטְהַר

אחרי הפסק טהרה סופרת האישה שבעה ימים נקיים רצופים, שבהם היא מוודאת באמצעות בדיקות שאין לה דימום. ימים אלה נקראים "שבעה נקיים".

הבדיקות נעשות פעמיים ביום במשך שבעת הימים: בדיקה אחת בבוקר ובדיקה אחת סמוך לשקיעת החמה. חשוב להדגיש כי בדיקת הפסק טהרה איננה נחשבת כאחת מהבדיקות האלה (הרב מרדכי אליהו, דרכי טהרה, עמ' קלד).

ג. טבילה

לאחר שתמו שבעת הימים הנקיים, בליל היום השמיני, טובלת האישה במקווה כשר, ולאחר הטבילה היא טהורה.

ה. טבילה במקווה

שיאו של תהליך ההיטהרות הוא בטבילה במקווה טהרה כשר לאחר ספירת שבעה ימים נקיים. טבילה כשרה במי המקווה היא הימצאות כל הגוף בתוך המים בבת אחת, כאשר אין חציצה בין הגוף לבין המים. טבילה באמבטיה, בבריכה, במקווה לא כשר וכדומה אינה מועילה, והאישה נשארת בגדר נידה.

ויקרא יא, לו

אֶךְ מֵעַן וּבֹר מִקְוֵה מִיִּם יִהְיֶה טָהוֹר

כדי למנוע חציצה יש הכנות לפני הטבילה שמטרתן להכשיר את הגוף לטבילה. דיני ההכנות לטבילה הם רבים, ולהלן קצתם. לפני החתונה יש ללמוד הלכות אלו לעומקן עם מדריכת הכלות.

הרב מרדכי אליהו, דרכי טהרה עמ' קסח, קעב, קעה

זמן טבילה

זמן הטבילה הטוב ביותר הוא בסוף היום השביעי לשבעת הנקיים. אחרי

מקוה טהרה
מימי בית שני

שחופפת... ובודקת עצמה בראיה ובמישוש ומנקה עצמה מכל הדברים החוצצים... טובלת בלילה אחרי צאת הכוכבים, שהוא בדרך כלל כ-20 דקות אחרי השקיעה. ואינה יכולה לטבול ביום השביעי כי עדיין לא נגמרו ז' נקיים... תכנס למקוה ותטבול... ותברך: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קידשנו במצוותיו וציוונו על הטבילה".

צריכה אשה להיות צנועה כליל טבילתה, ולא לפרסם את טבילתה שלא לצורך גדול. וכן נהגו הנשים ללכת בהצנע, כדי שלא ירגישו בהן הבריות.

הרב אלישיב קנוהל, איש ואישה - פרק הדרכה לחתן ולכלה, עמ' 113

דיני חציצה וחפיפה

חז"ל למדו מהפסוקים שיש שתי דרישות לגבי הטבילה. דרישות אלו שוות בעיקרון לכל אדם החייב בטבילה, כגון: גר, אדם שרוצה לעלות להר הבית - למקומות המותרים בכניסה על פי ההלכה, וכדומה:

שיהיה כל הגוף בבת אחת בתוך המים.

שלא יהיה דבר החוצץ בין הגוף למים.

הדרישה הראשונה היא מוחלטת, ואפילו נשארה שיערה אחת המחוברת לגופה מחוץ למים, טבילתה פסולה.

... הראשונים דרשו שבזמן הטבילה תעמוד אישה בוגרת מעל הטובלת ותראה שכל גופה בתוך המים, כולל שערותיה. תקנה זו עונה על הדרישה הראשונה דלעיל - שיהיה כל גופה במים בבת אחת.

כדי למנוע חציצה תיקנו חכמים את כל ההלכות הקשורות לחפיפה - כינוי כולל לניקוי הגוף ובדיקתו לקראת הטבילה.

ו. משמעות הטבילה במקווה

הטבילה, כמו כל דיני טומאה וטהרה, היא גזרה אלוקית שאיננו יכולים להבינה עד תומה. עם זאת, חכמים הציעו כיוונים שונים להבנת המשמעות הרוחנית של

הרב אלישיב קנוהל

(נפטר בשנת תשע"ח).
רב קבוצת כפר עציון.
אביו דב, היה ממייסדי
הקיבוץ לפני מלחמת
השחרור, והוא היה
ממחדשי הקיבוץ לאחר
מלחמת ששת הימים.
בוגר ישיבת מרכז הרב
וישיבת הר עציון. חיבר
את הספר "איש ואישה",
העוסק בהדרכת חתנים
וכלות, וכן את הספר
"ואכלת ושבעת", העוסק
בענייני כשרות המזון.

הטבילה במים כדרך להיטהרות. כמובן שאישה נטהרת מטומאת הנידה בעצם הטבילה אף אם אינה חשה בשינוי או בהשפעה רוחנית. אולם, למשמעויות השונות יש יכולת לתת טעם לקיום המצווה ולהוסיף על חוויית קיומה.

ספר החינוך הציע שתי משמעויות לטבילה במקווה מים חיים, ששתיהן קשורות להתבוננות במהותם של המים בעולמנו.

ספר החינוך מצוה קעג (מצות הטהרה מן הצרעת), מצוה קעה (מצות טבילה לטמאים)

ובטעם המים שיטהרו כל טמא, אחשוב על צד הפשט כי הענין הוא כדי שיראה האדם את עצמו אחר הטבילה כאילו נברא באותה שעה, כמו שהיה העולם כולו מים טרם היות בו אדם, וכמו שכתוב: "וַיִּרְאֵהוּ אֱלֹהִים מִרְחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם" (בראשית א, ב). ויתן אל לבו בדמיון כי כמו שנתחדש בגופו, יחדש גם כן פעולותיו לטוב, ויכשיר מעשיו, וידקדק בדרכי השם ברוך הוא. ...ועוד נאמר בענין, שיש בטבילה רמז אל הטובל שינקה נפשו מכל חטא, כמו שטבע המים לנקות כל דבר המתכבס בהן.

הראי"ה קוק הסביר את החשיבות של ההרחקה בימי ראיית הדמים, של שבעת הימים הנקיים, ושל ההיטהרות דווקא במקווה כשר, לחיי הזוגיות ולהפנמת ערכי הצניעות והקדושה..

הראי"ה קוק, פנקסי הראי"ה א, סעיף מב, עמ' לג-לד

יסוד איסור נידה הוא... להגדיל ערך חיי המשפחה בחידוש החיבה והאהבה, שביותר היא צריכה לכך בעת שהיא מתעסקת בטיפול וגידול בנים. עם זה הוא מרומם את הנפש, ומגדיל יראת ה' ואהבתו, וכבוד דת קודשנו ורושמה האדיר עמוק בנפשות. זה הרושם הנאצל שאין דומה לו, שפועל על הבית הישראלי. חידוש היתר האשה לבעלה דווקא ע"י ההכנה התורית [התורנית, ההלכתית] המתארכת בז' נקיים, וגומרת בטבילה במקווה כשרה כדת, אין לשער ערכו הגדול לנצחיות ישראל ולאומץ רוחו, ורגשי קודש העמוקים החודרים עמוק בלב. דור נולד ע"י פעולה נאדרה בקודש הזאת.

טהרה כזאת שתישא עליה רק את תו ההיגיינה, לא תעצור כח לפעול את הפעולה הנפשית הזאת שהיא חותכת חיים רוחניים וקדושים לאומתנו.

ימי ההרחקה מגדילים את האהבה ואת הרצון להתקרב. הארכת הימים בשבעה ימים נקיים מעצימה את הדבר עוד. הדור הבא הנולד מתוך קדושה, מתחיל בנקודת התחלה טובה יותר של חיים רוחניים וטהורים. פעולות אלה מגבירות רוחניות וטהרה באומה, בכוחן להפחית גשמיות ותאוות, הן במרחב האישי של כל אדם הן במרחב הכללי, ואף הלאומי. הטבילה במקווה כשר אינה לשם ניקיון והיגיינה, אלא לשם התקדשות והיטהרות, שזהו היסוד העמוק בקשר שבין בני הזוג.

להלן הסברים וטעמים נוספים לטבילה במקווה.

1. הכניסה למקווה - כעובר ברחם אמו, לידה מחדש

בשעת הטבילה יש להקפיד על כך שלא תהיה שום חציצה בין הטובלת לבין המים. מי המקווה מקיפים את הטובלת לחלוטין - מצדדיה ומעליה. הכניסה למים עשויה להידמות לכניסה לרחם, שבו מי השפיר מקיפים את העובר מכל עבר ומזינים אותו. היציאה ממי המקווה עשויה אפוא ליצור בנפש הרגשה של התחדשות ולידה.

רבי ישראל הופשטיין, המגיד מקוז'ניץ, עבודת ישראל - פרשת פרה

וכשאדם נכנס ונתעלם במקוה כעובר בבטן אמו, נולד בריה חדשה, זהו כוונת המקוה.

הרב שמואל בורנשטיין, שם משמאל חלק המועדים - שבת תשובה שנת תרע"ד

ונראה דהנה כתיב "מָקוֹה יִשְׁכָּאֵל ה'", ואמרו ז"ל (יומא פה ע"ב) מה מקוה מטהר את הטמאים, אף הקב"ה מטהר את ישראל. וכ"ק אבי אדמו"ר זצללה"ה (=וכבוד קדושת אבי אדוני מורי ורבי זכר צדיק וקדוש לעולם הבא) פירש דבאשר האדם אי אפשר לו לחיות במים, ועל כן כשבא במים הוא כאילו איבד את חיותו, וכשיצא מהמים כקטן שנולד דמי [=דומה].

ככה היא טהרת התשובה, שהרי הוא שב למקורו כאילו עבר ונסתלק מן העולם, והשם יתברך נותן לו חיים חדשים וכקטן שנולד דמי.

והנה ידוע דטהרת המקוה היא רק כשכל גופו מכוסה במים, ואפילו אם רק נימא [=שערה] אחת מבחוץ לא עלתה לו טבילה, והוא מטעם הנ"ל שצריך שיהיה כאילו איבד כל מציאותו ויתחיל לגמרי מחדש, ומוכן אשר טהרת התשובה צריכה שתהיה על זה האופן, שיהיה לבו כל כך נשבר בקרבו עד שלא תישאר בו שום מציאות, וכל חושיו וכל כחות נפשו יהיו בלועים בתשובה, כדמיון האדם שבא כולו במים.

הרב ישראל הופשטיין, המגיד מקוז'ניץ (המאות ה"ח-ה"ט), חי ופעל בפולין. תלמידם של רבי שמואל שמלקע מניקלשבורג, המגיד ממעזריטש ורבי אלימלך מליז'נסק. ספרו "עבודת ישראל" הוא קובץ דרשות על פרשות השבוע, המועדים, ופרקי אבות.

הרב שמואל בורנשטיין, ה"שם משמאל" (נפטר בשנת תרפ"ו), האדמו"ר השני של חסידות סוכטשוב שבפולין. כתב את הספר "שם משמאל" על התורה והמועדים. בנו-יחידו של אביו הרב אברהם בורנשטיין (מחבר שו"ת "אבני נזר") ונכדו של הרבי מקוצק.

2. קרבת ה' בטבילה

ירמיהו יז, יג

מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל ה' כָּל עֲזִיבָה יִבְשׁוּ וְסוּרֵי בְּאֵרַיִן יִכָּתְבוּ כִּי עֲזָבוּ מְקוֹר מַיִם
חַיִּים אֶת ה'.

משנה מסכת יומא פרק ח משנה ט

אמר רבי עקיבא: אשריכם ישראל לפני מי אתם מיטהרין. מי מטהר אתכם?
אביכם שבשמים. שנאמר: "וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וְטָהַרְתֶּם" (יחזקאל לו, כה). ואומר: "מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל ה'" (ירמיהו יז, יג). מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקדוש ברוך הוא מטהר את ישראל.

הנביא ירמיהו קרא לקב"ה "מקוה ישראל" (ראו גם ירמיהו יז, ח). רבי עקיבא למד מהפסוק שהטהרה אינה נובעת מכך שהמים הם המטהרים את האדם, אלא הקב"ה הוא המטהר אותו. קיום דבר ה' והקפדה בכל פרטי מצוותיו הם המאפשרים את ההיטהרות. על ידי הטבילה וההכרה שהקב"ה הוא המטהר את האדם מטומאתו, יכול האדם לחוש את קרבת ה' שניתן לזכות לה בעת ההיטהרות.

הרב יהודה ליווא, המהר"ל מפראג, דרשות המהר"ל - דרוש לשבת תשובה, עמ' פד

מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל. כי המקוה מטהר הטמא כאשר יתדבק בו לגמרי מבלי שום חציצה בעולם, כי המקוה לא שייך בו טומאה לכך כאשר יתדבק בו לגמרי מבלי חציצה מסולק מן הטומאה. וכך הקב"ה מטהר ישראל כי הם דבקים בו יתעלה לגמרי מבלי שום חציצה והפרד כלל, והוא יתעלה מסולק מן החטא ולכך ישראל טהורים על ידי הקב"ה בעצמו... ועל זה אמר אשריכם ישראל על הדביקות הגמור הזה מבלי חציצה כלל עד שנעשים טהורים מאתו. ואשרינו ואשרי חלקנו בטהרתנו במקום טהור וקדוש הזה, אשר לא יטוהרו בו מלאכים עליונים כאשר ידוע לחכמי בינה.

הרב יצחק עראמה, ספר עקידת יצחק - חומש שמות, שער סג

והוא עצמו מה שאמר ר' עקיבא (שם) אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם - הקב"ה מטהר אתכם... הנה שיאמר כי טוהר הנפש אשר ליום ההוא הוא טוהר רוחני, כמו שטוהר המקוה אינו הרחיצה והשטיפה, שהרי כבר רָחַץ וּשְׁטָף במים, אלא העברת רוח הטומאה מעליו.

הרב יצחק עראמה
(המאה ה־ט"ו), נולד בספרד ושימש רב וראש ישיבה בארצו. בעקבות גירוש ספרד עבר לפורטוגל ובהמשך לאיטליה. מגדולי הרבנים בדורו. חיבורו העיקרי הוא פירוש לתורה ולחמש מגילות הנקרא "עקידת יצחק". החיבור כתוב בסגנון דרשני ופילוסופי מעמיק.

ז. שאלת רב ואנשי מקצוע נוספים

המושג "שאלת רב" הוא מן הדברים המהותיים ביותר ביהדות. לכאורה, הצורך בשאלת רב הוא ברור מאליהו. ככל תחום בחיים, גם לתחום ההלכה יש "מומחים", אנשים שהשקיעו את כל אונם ומרצם והקדישו שנים רבות בלימוד ובהבנת התורה וההלכה לתחומיה השונים ובהתמדה רבה, וברור כי אליהם יש לפנות כשמתעוררת שאלה הלכתית. יתרה מזאת, כמו שנועצים תחילה ברופא משפחה כמי שמכיר את אופיו של השואל וההיסטוריה הרפואית שלו, כך עדיף לפנות לרב המכיר את האדם, את אופיו ואת דרך ביטוי, כדי שהתשובה תביא בחשבון את מכלול המרכיבים הללו. כל שאלה מבוססת על הנחות יסוד קבועות בהלכה, על מצבי חיים המשתנים מאדם לאדם ומזוג לזוג, ועל שאלות נסתרות, שהרב בחוכמתו ובניסיונו בתחום, יודע ברגישות רבה לשאול כדי לענות תשובה נכונה הלכתית על פי המציאות המדויקת של אותו מקרה. התשובה אינה מתמצית בפסיקה יבשה, אלא מלווה במבט עמוק ובחזק. פסיקה היא עולם חינוכי שלם, היא שילוב עמוק של תורה וחיים, אהבה וחסד. מאגר מידע ממוחשב אינו יכול להחליף רב כפי שאינו יכול להוות תחליף לרופא.

"שאלת חכם" – כפי שמכנים לעתים את שאלת הרב, היא הזדמנות של מגע ושל קרבה אל חכמת התורה וההלכה, קריאה לחיבור לעולם הרוחני שבבסיס ההלכה וקשר ללומדיה ומלמדיה שבכל הדורות. לפסיקה יש מסורת, ופוסק יכול להיות רק מי ששימש תלמידי חכמים וקיבל את רשותם לפסוק.

הצורך בשאלה ובהתייעצות עם רב מתעורר במצבים שונים. לעתים מדובר באי-ידיעה מה ההלכה אומרת לעשות במקרה פלוני (כמו שאלה בהלכות שבת – מותר או אסור? מה לברך על מאכל מסוים?). לעתים מדובר על אי-ידיעה איך לנהוג במציאות מורכבת שאין התייחסות מפורשת אליה בספרים המצויים ביד כל אדם. במקרים אחרים מדובר בשאלה שיש לדון בפתרונה לפי שיקולים שונים ומגוונים הידועים רק למי שמצוי בעומקה של תורה, אמונה והלכה.

בכל הנוגע לשאלות של אישות ומשפחה הדברים מקבלים משנה תוקף. אף שאלו דברים שהצניעות יפה להם, מפליא הדבר איזה מקום תופסת שאלת רב בכל הדורות, ובכלל זה בדורנו בתחום זה.

זוג נשוי המנהל יחדיו בית ומשפחה נזקק לשאלות רב בתחומים שונים: בדברים הקשורים לטומאה וטהרה, להולדת ילדים ועוד שאלות קטנות

וגדולות של אורחות החיים. כל זוג צריך לסגל לעצמו את היכולת לשתף רב בשאלות המתעוררות בחייהם. בימינו התברכנו באנשי הלכה רבים שהתמחו אף בצדדים המדעיים והרפואיים של הסוגיות הקשורות בבניין הבית והמשפחה.

יש בעלי תפקידים נוספים שאפשר לשאול אותם ולהתייעץ עימם, כמו יועצות הלכה בקהילה, הבלנית של המקוה, מדריכת הכלות לשעבר (בשנים הראשונות לאחר החתונה), והם במידת הצורך מעבירים את השאלה לרב פוסק תוך התייעצות עימו. כמובן על בעלי תפקידים אלו להיות מוסמכים לדון בשאלות הלכתיות, או לכל הפחות שיהיה להם קשר גם לענייני הלכה.

כמו כן במקומות שונים קיימות דרכים להפנות לרב שאלה באופן אנונימי, ללא הגעה ישירה פנים אל פנים לרב, כמו דרך הרבנית- אשת הרב, או להניח בתיבת הדואר של הרב במעטפה סגורה, או בכל דרך אחרת שמוסכמת וידועה.

על כל זוג להחליט ביניהם למי להפנות את שאלתם, ומהי הדרך המתאימה להם לעשות זאת. כך ראוי לנהוג ולא שבני הזוג יפסקו לעצמם לבד מתוך אי נעימות, ואז יתכן שיקלו במקום של איסור ואף איסור חמור, או אף יפסקו להחמיר במקום שפוסק ההלכה היה מקל, ויאסרו על עצמם דברים מיותרים העלולים לפגוע בזוגיות שלהם ולצמצם את ימי טהרתם, דבר שאין רוח התורה נוחה ממנו.

כיסוי ראש לנערה, "נְקִיטָה", תימן, המאה ה-19,
פנינים, קטיפה וחוטי כסף מוזהב. אוסף מוזיאון
לאמנות יהודית ע"ש וולפסון, היכל שלמה.

פרק 5

כיסוי ראש

היסודי ראש

פרק ט: כיסוי ראש

אחת החובות החלות על אישה נשואה היא כיסוי ראשה.

נעסוק בכך מארבעה היבטים:

- דת משה ודת יהודית: כיסוי הראש כחובה הלכתית.
- אופן הכיסוי: גודל/ היקף כיסוי הראש.
- באילו מקומות אישה חייבת מן הדין לכסות את ראשה.
- הפן הרעיוני של חובת כיסוי הראש.

א. דת משה ודת יהודית

ההלכה בדבר חובתה של אישה נשואה לכסות את ראשה היא חלק מרשימת הלכות רחבות יותר הקשורות לכינונם של הנישואין. את חשיבותה של חובת כיסוי הראש ניתן ללמוד מכך שהמשנה (כתובות פרק ז, משנה ו) רואה בכך עילה לגירושין.

שתי קטגוריות לחובת כיסוי הראש:

העוברת על דת משה, כלומר צו התורה.

העוברת על דת יהודית, כלומר צו שמקורו בדברי חכמים.

הגמרא דנה בדברי המשנה, וביחס לחובת כיסוי הראש היא קובעת:

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף עב עמוד א

ואיזוהי [העוברת על] דת יהודית? יוצאה וראשה פרוע.

(שאלה:) ראשה פרוע דאורייתא היא! דכתיב: "וּפָרַע אֶת רֹאשׁ הָאִשָּׁה" (במדבר ה, יח), ותנא דבי רבי ישמעאל: אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש!
(תשובה:) דאורייתא - קלתה שפיר דמי (=מותר), דת יהודית - אפילו קלתה נמי (=גם) אסור.

מתוך סוגיית הגמרא עולה שיש שתי רמות חיוב לכיסוי הראש: האחד מדין תורה והשני מדברי חכמים. את חובת כיסוי הראש מהתורה לומדים מהפסוק בפרשת סוטה שבו נאמר שהכהן פורע, מגלה ("פריעה" בתורה פירושה גילוי) את ראש האישה: "וּפָרַע אֶת רֹאשׁ הָאִשָּׁה" (במדבר ה, יח), ומכאן ששער האישה עד כה היה מוסתר. רש"י פירש שהכהן "סותר את קליעת שיערה כדי לבזותה", ומכאן שאישה נשואה הייתה הולכת עם שער קלוע. אך במדרש הלכה של תנאים (ספרי, במדבר יא), נדרש הפסוק בדרך אחרת: "לימד על בנות ישראל שהן מכסות ראשיהן", כלומר בנות ישראל לא רק קלעו את שערן, אלא גם כיסו אותו כדי לשמור על כבודן.

מסקנת הסוגיה היא שלפי דין תורה צריכה כל אישה נשואה לכסות את ראשה בקלתה (כיסוי ראש מסוים כגון: כובע קטן, מטפחת צרה, מטפחת רשת). אולם מתוקף דת יהודית קבעו חכמים שאין די בקלתה ושנחוץ כיסוי ראש מלא.

הרב ישראל מאיר מראדין, משנה ברורה סימן עה ס"ק י

כיון שצריכות לכסות השערות מצד הדין ויש בזה איסור תורה מדכתיב "וּפָרַע אֶת רֹאשׁ הָאִשָּׁה", מכלל שהיא מכוסה. וגם כל בנות ישראל המחזיקות בדת משה נזהרות מזה מימות אבותינו מעולם ועד עתה.

בהמשך דברי המשנה ברורה נכתב עוד שדין זה אינו תלוי כלל במנהג המקום והזמן, ולכן אפילו במקום שבו כל הנשים אינן מקפידות לכסות את ראשן, מנהג זה אינו יוצר שינוי בדין, ועל כל אישה נשואה לכסות את ראשה. דברים דומים כתב גם הרב עובדיה יוסף.

הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר חלק ג, אבן העזר סימן כא

כבר מילתי אמורה שאין לנו לתלק בין הזמנים מבלי יסוד מוסד בזה... להתיר לנשים לצאת ברשות הרבים בראש פרוע, חס ושלוש שיעלה על לב אדם להקל בזה. ובפרט לפי פשטות הגמרא (כתובות עב ע"א) דהוי מדאורייתא.

הרב ישראל מאיר הכהן מראדין, ה"חפץ חיים" (נפטר בשנת תרצ"ג). למד בליטא וחיי בראדין שבפולין. חיבורו הראשון היה "חפץ חיים" על הלכות לשון הרע, ועל שמו כונה כבר בחייו: "החפץ חיים". ספרו "משנה ברורה" על שולחן ערוך אורח חיים התקבל מאוד בקהילות אשכנז. כמו כן חיבר את הספר "אהבת חסד" על נושאים שבין אדם לחברו, וכן ספרים בהלכות קודשים ומקדש, ספרי מוסר ועוד.

ב. אופן הכיסוי

הפוסקים עסקו בשאלה מהו האופן שבו יש לכסות את הראש: האם אפשר להשאיר חלק מהשער מחוץ לכיסוי, ואם כן, כמה מן השער?

הרב משה סופר, שו"ת חתם סופר אורח חיים חלק א סימן לו

והאמנם בארצותינו שהאומות יוצאות פרועי ראש, ואימותינו לא יצאו ונזהרו מאד וחשו לדברי הזוהר והקפידו על זה מאד. ...הכלל היוצא, כל שום שער בשום מקום בראש ופדחת בנשואה אפילו בחדרה ערוה היא.

הרב משה פיינשטיין פסק שמן הראוי לכסות את הראש כשיטתו של החתם סופר, אך איפשר להקל ולהוציא הוצאה חלקית (שתי אצבעות) של שער הראש.

הרב משה פיינשטיין שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק א סימן נח

הנה עצם האיסור נאמר בכתובות (עב ע"א) תנא דבי ר' ישמעאל מקרא ד'פָּרַע אֶת רֹאשׁ הָאִשָּׁה אֲזָהְרָה לַבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יֵצְאוּ בַּפְּרוּעַ רֹאשׁ, ולא נאמר אזהרה שלא יצאו בשערותיהן מגולות. משמע שתלוי בחשיבות פריעה על הראש בכולל (=באופן כללי), שבשביל גילוי מעט שערות אין להחשיב שהראש הוא פרוע. שאם היה נאמר האיסור על השערות, היה שייך לומר שנידון כל מעט שערות בפני עצמן, אבל כשנאמר על הראש הרי יש לידון על הראש בכולל...

ולכן לדינא אף שמן הראוי שיחמירו הנשים לכסות כדסובר (=כמו שסובר) החתם סופר הואיל ויצא מפומיה (=מפיו) דגאון גדול כמותו... אבל פשוט שאלו הרוצות להקל... אין להחשיבן לעוברות על דת יהודית ח"ו. ואין להימנע אפילו לתלמיד חכם וירא שמים מלישא אשה כזו אם היא יראת שמים ומדקדקת במצות ובעלת מידות.

הרב משה סופר, החת"ם סופר (המאות הי"ח-ה"ט), חי ופעל בהונגריה. כתב חידושים רבים על התורה על הש"ס ועל השולחן ערוך, וכן מאות תשובות (שו"ת "חת"ם סופר"). מכונה על שם חיבוריו "חת"ם (=חידושי תורת משה) סופר". לחם בתנועת הרפורמים ועודד את היישוב היהודי בארץ ישראל.

מסרק לכהן, פרס, המאה ה-19, עץ. אוסף מוזיאון לאמנות יהודית ע"ש וולפסון, היכל שלמה

ג. היכן יש חובה לכסות את הראש?

מתוך סוגיות הגמרא (כתובות עב ע"ב) עולה כי יש להבחין בעיקר בין שני מרחבים:

1. ברשות הרבים ובמקום שמצויים אנשים - חובה לכסות את הראש כיסוי מלא, כדת יהודית.
2. בבית ובחצר הסמוכה (כשוהים בה רק בני הבית) - יש פטור מכיסוי. ובכל זאת מעלה גדולה יש למי שמכסה את ראשה גם בתוך הבית.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף מז עמוד א

תנו רבנן: שבעה בנים היו לה לקמחית וכולן שמשו בכהונה גדולה.

אמרו לה חכמים: מה עשית שזכית לכך?

אמרה להם: מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי.

אמרו לה: הרבה עשו כן, ולא הועילו (כלומר: כפי הנראה היו לה עוד זכויות שבעבורן זכתה לבנים כאלה).

פוסקים התייחסו לשאלת כיסוי ראש בבית, בפני בני המשפחה, בזמן שלא נוכחים במקום אנשים זרים.

הרב משה פיינשטיין שו"ת אגרות משה חלק אורח חיים ה סימן לז

כיסוי הראש בפני בעלה אינה צריכה, שאיסור פרועת ראש הוא רק בשוק. ואפילו בשעת נידותה אין שום איסור בביתה בפני בעלה ובניה. והידור איכא (=יש) אפילו לעשות כקמחית [שלא ראו קירות ביתה שער ראשה], אבל לא שמענו שיש צנועות כאלה, אפילו בדורות הקודמים. ובזמן התנאים לא היו נשותיהן נוהגות כן, אלא יחידות, כקמחית.

הרב עובדיה יוסף, טהרת הבית חלק ב, עמ' קסה-קסו

וידוע שמרן הבית יוסף באבן העזר סימן קטו סובר להתיר לאשה שלא לכסות ראשה בביתה כשהיא עם בעלה לבד, ואין שם אנשים אחרים זולתו... ואף שיש פוסקים אחרונים שמחמירים בזה על פי הזוהר הקדוש, אין זה אלא ממידת חסידות.

הרב אליעזר מלמד סיכם את הדעות השונות בנושא.

הרב אליעזר מלמד, פניני הלכה, ליקוטים בעניני משפחה עמ' 153

ניתן ללמוד מכאן (=מסיפורה של האישה הקמחית) שמנהג חסידות שאישה תכסה את שער ראשה אפילו כשהיא נמצאת לבדה בביתה. אלא שנחלקו הפוסקים בשאלה האם מצד הדין חיוב כיסוי הראש הוא רק בשעה שהאישה יוצאת מחוץ לביתה וחצרה, כפי שסובר התוספות (כתובות עב ע"ב), או שחיוב כיסוי הראש הוא גם בתוך הבית, כפי שמשמע מדעת הרמב"ם. ופסק החתם סופר (שו"ת חתם סופר, אורח חיים סימן לו), שהואיל ונהגו הנשים להחמיר ולכסות את ראשן אפילו בחדרן שבביתן, נחשב הדבר כדין גמור, וכל הנשים חייבות לכסות את ראשן אפילו בתוך חדרן. וגם לדעת המשנה ברורה (סימן עה ס"ק יד) צריך לנהוג כן, וללבוש כיסוי ראש אפילו בתוך הבית. ויש חולקים ומקלים, ולדעתם מן הדין מותר לאישה ללכת בתוך ביתה ללא כיסוי ראש, ובתנאי שרק בני ביתה יראו אותה ולא אנשים זרים. וכן סובר בעל האגרות משה (אבן העזר חלק א סימן נח). ובשעה שהאשה הולכת לישון, נראה שלכל הדעות מותר לה להיות בלא כיסוי ראש.

ד. כיסוי ראש - היבטים רעיוניים

הלכות כיסוי הראש שהוגדרו במשנה כ"דת יהודית" הן חובה. חובה זו איננה תלויה בחיבור של אישה לטעם הדבר ולהבנתה את הטעם. עם זאת, הרצון להזדהות עם מצווה ולהבין את עניינה הוא רצון בריא שיכול ליצור את החיבור ולהקל על הקושי שעלול לעתים להתלוות לקיום מצווה. להלן מקורות מדברי רבנים בני זמננו על כיסוי הראש.

1. הרב שלום משאש, שו"ת תבואות שמש אבן העזר סימן קלז

... לא אסרו חכמים לאשה שתתייפה כל מה שתוכל, רק שיהיה בהיתר, ועל האנשים לשמור עצמם שלא יביטו בהם. ואם באנו לזה, הלא כמה נשים

הרב אליעזר מלמד,
ראש ישיבת הר ברכה
ורב היישוב. בנו של
הרב זלמן מלמד. מחבר
סדרת ספרי ההלכה
"פניני הלכה", שהתקבלה
מאוד בציונות הדתית.

הרב שלום משאש
(נפטר בשנת תשס"ג).
כיהן כרב הראשי של
מרוקו, ואח"כ עלה
לארץ ושימש רב העיר
ירושלים. כתב פסקי
הלכה רבים וספרי
דרשות, וכן כתב על
מנהגי קהילות יהודי
מרוקו. מספריו: שו"ת
שמש ומגן (ארבעה
כרכים), שו"ת תבואות
שמש (ארבעה כרכים),
ועוד.

יפיפיות שאפילו יכסו ראשן במטפחת ובצעף, הלא רק מחמת רוב יופיין יש גירוי יצר הרע, האם נאסור עליהם לצאת לשוק, או נאמר להם לכסות פניהם כגויים כדי שלא יביטו בהם אנשים? וגם ישנם היום הלובשים איזה כובעים או מטפחות על ראשן יוצאים מן הכלל ובוחרים בזה יותר משערותיהן, ויש בזה גירוי יותר מהשער, האם נאסור להם? גם צורת המלבושים של היום נשתנו, ואף על פי שמותרים על פי הדין, יש בהם גירוי יצר שמייפים האשה מאד, האם נאסור להם? אלא ודאי כל מה שהוא מותר על פי הדין, בין אם תכסה בבגד, או בשער, העיקר הוא שלא יהיה מגופה, הוי ליה מלבוש על ראשה, ואין לנו להיכנס אם הוא מייפה אותה או לא, דזהו ענין הגברים שחובתם שלא להביט, ואפילו תהיה מכוסה בכובע אין ראוי להביט.

2. הרב שלמה אבינר, בת מלך, עמ' 243-244

הטעם שכיסוי ראש אישה הוא כדי לשמור אותה מגברים זרים, בוודאי אינו מתאים לכל תנאי ההלכה, שהרי מותר לה, לפי רוב הפוסקים, גם פאה נוכרית מהשיער שלה עצמה, שזה נראה ממש כמו השיער שלה, ולא חששו משום מראית עין.

באשר לשאלה איך פתאום שיער שלא היה ערוה נהפך פתאום לערוה... ההסבר הוא, כפי שהסביר הגאון רבי משה פיינשטיין, שבאמת יש הבדל בין השיער לבין כל שאר חלקי הגוף. חלקי הגוף הצנועים הם ערוה, לכן יש לכסותם. באשר לשיער, חייבים לכסותו, לכן הוא ערוה. ...השיער במהותו אינו ערוה, שאם כן, גם נערה רווקה היתה צריכה לכסותו, אלא שחובת הכיסוי עושה אותו ערוה. טעם חובת הכיסוי הוא בגלל יופיו, וזהו יופי השמור לבעלה, מתנת נישואין. ...ההנאה מן היופי הזה שמורה לבעלה. "הַנָּא יָפָה עֵינֶיךָ יוֹנִים מִפְּעַד לְצִמְתָּךְ" ... היופי שלך הגלוי לכל הוא מה שבוקע מבעד לצמחתך, שאי אפשר לצמצמו, אבל השיער הוא יופי השמור לבעלך...

...בוודאי זה טוב לדרוש טעמי מצוות, אך בסופו של דבר אנו מקיימים מצוות לא בגלל הטעם השכלי, כי אז אין זו עבודת ה' אלא עבודת השכל, ולא כדי לעשות טובה למשפחה, אלא מאהבת ה'. ...אהבה שאינה תלויה בדבר, לא בשום לחץ חברתי ושום טעם שכלי. אך אחרי שיש אהבת ה'... בוודאי שאם לומדים טעמים שכליים זה מוסיף עוד יותר אהבת ה'.

כדי להסביר את הטעם של כיסוי הראש לנשים יש להקדים, עניינה של הצניעות אינו לחנוק את היופי הגשמי ואת האהבה הטבעית, אלא להיפך, תכליתה של הצניעות להפוך את היופי והאהבה הטבעית לדבר בעל משמעות עמוקה ונצחית. וכדי שהאהבה לא תיתפס רק בצדדיה החיצוניים, באה ההלכה וקובעת גדרי צניעות, שמכריחים אותנו לשים את הדגש על הצד הרוחני והנפשי שבאהבה, ומתוך כך מתגלה היופי הטבעי החיצוני במלא הדרתו.

וכל אישה צריכה לשמור על צניעותה, אולם אישה נשואה מחויבת בכך כפליים. משום שכאמור האהבה אינה דבר חיצוני שניתן מיד לממש אותו, אלא ישנם רבדים של אהבה, וככל שהאדם מפותח יותר מבחינה נפשית ורוחנית, כך הוא יכול להגיע לעומקים פנימיים יותר של אהבה. האהבה של מי שאינו קשור לכללי הצניעות היא בדרך כלל אהבה קצרה שרק היופי הפרוץ והתאוה החיצונית מחזיקים אותה, וממילא היא אינה מסוגלת להחזיק מעמד לאורך שנים. מאחר שהיא מבוססת על יופי וסגנון חיצוני, מיד כשמגיעים לאיזה שיא מתחילה השקיעה של האהבה. צא וראה כמה פעמים מחליפים שחקנים פרוצים את בנות זוגם. אבל מי שמדריך את חייו על פי כללי הצניעות ההלכתיים, מודרך להתייחס לצדדים הגופניים ביראה וחרדת קודש, משום שהם מבטאים רבדים עמוקים לאין סוף, שהיופי החיצוני הוא אחד מכלי הביטוי שלהם, ומאחר שהיופי החיצוני מבטא דברים עמוקים מיני ים, לכן אין לחושפו בפני כולם, ולכן אישה נשואה צריכה לכסות את ראשה. הנישואים הם לא סוף האהבה אלא רק ראשיתה, ולכן דווקא אישה נשואה צריכה להקפיד ביתר שאת על צניעותה, כדי לשמר את יופיה למען העמקת הקשר בינה לבין בעלה, וכדי לכוון את עצמם לגילוי הרבדים העמוקים יותר של האהבה.

4. הרב יוסף צבי רימון, כיסוי ראש לאישה, בתוך: "לביתך נאווה קודש" – פרקי זיכרון לנאווה אפלכאום, עמ' 217-218

ניתן להגדיר את חובת כיסוי הראש כך: גדר הכיסוי הוא הבדלה! מצד אחד, יש בכיסוי ראש פן של הרחקה ואולי של היכר, אבל ההרחקה וההיכר צריכים לענות על גדרי הצניעות. ונוסיף ביאור: גם אצל הגויים ישנו היכר לאשת איש, בענידת טבעת, ההלכה אינה מסתפקת בהיכר כזה, ורוצה לקבוע הבדלה בין אישה נשואה לבין שאר העולם, ליצור נוהג החושף פחות את האישה לאחרים

ומחבר אותה יותר לבעלה. מטרת כיסוי הראש, אם כן, היא כפולה: להוסיף חיבור בין האישה לבעלה ולהוסיף הבדלה והבחנה בינה לבין כל העולם. העולם הכללי הסובב אותנו רגיל לנגיעות ולדיבורים חופשיים בין אשת איש לבין כל העולם. לצערנו, מנהגים כאלו מובילים להתפרקות משפחות...

חובת כיסוי הראש אינה קלה לאישה. זוהי משימה הדורשת השקעה רבה, גם בימים החמים, בשעות חמות וזמנים קשים אחרים. אולם, אישה המקפידה על כיסוי ראש כראוי - יוצרת בכך נדבך נוסף בחיבור המיוחד שבינה לבין בעלה. היא יוצרת חיבור נוסף, המקשר בינה לבין בעלה ומוסיף לה עוצמה ויראת שמיים. אישה השמה לנגד עיניה מטרה זו, תצליח לעמוד גם במשימה הקשה הגורמת לחוסר נוחות, מתוך שמחה ובידיעה שבהשקעתה היא מחזקת ומחשלת את מבנה משפחתה.

5. הרב אליקים אלינסון, הצנע לכת, עמ' 96-97

הבחנות אלו מכבידות על הבנתנו את היעוד המדויק של איסור פרוע ראש. אם המגמה היא למנוע מהגברים הרהור עבירה, מדוע חילקו בין רווקה לנשואה? ... ואם חובת הכיסוי מיועדת לשמש אות וסמל לאישה הנשואה, מדוע נכללו באיסור האלמנה והגרושה? שמעתי מהרב דניאל שילה הסבר שיש לפרנס בו את ההנחיות ההלכתיות: חובת הכיסוי מכוונת לשמש תזכורת לאשה, להתנהג תמיד בהתאם לקווים שנקבעו לבנות ישראל הצנועות; לפי תפיסת חכמינו, כל אשה שכבר נתנסתה בדברים שבינו לבינה זקוקה היא לתזכורת כזאת, ולכן הטילו את האיסור על כל אישה שאינה בתולה.

הרב אליקים אלינסון
(נהרג בתאונת דרכים בשנת תשמ"ט), רב בפתח תקוה, ומרצה במדרשה לנשים באוניברסיטת בר אילן. חיבר ספרים רבים העוסקים בהלכות נשים, צניעות ומשפחה.

שטר גטין (פרגמנט), כמר (אזור חאשד), תימן, המאה ה-1 לפני הספירה; אוסף מוזיאון לאמנות יהודית ע"ש וולפסון, היכל שלמה

פרק י

גירושין, ייבום וחליצה, עגינות

גירושין

פרק י: גירושין, ייבום וחליצה, עגינות

א. גירושין

א.1. לא ממהרים להתגרש - שלום בית

כאשר בני זוג עומדים תחת החופה, הם בוודאי מאמינים ובטוחים שביתם החדש יהיה בניין עדי-עד. אולם לא תמיד חיי הנישואין עולים יפה ולפעמים מתעוררים קשיים מהותיים בחיים המשותפים. אחד הצדדים או שני בני הזוג מגיעים אז להחלטה לפרק את הקשר ולהתגרש. יש מצבים שבהם זוהי החלטה נכונה ונבונה, ואין ברירה אלא להיפרד. כך או אחרת, צעד כזה הוא מכאיב וקשה לבני הזוג, לילדיהם ולסביבה הקרובה להם. על מציאות זו אמר ר' אלעזר: "כל המגרש אשתו ראשונה, אפילו מזבח מוריד עליו דמעות" (גיטין צ"ב).

לפני כל הליך של גירושין, יש לנסות להשכין שלום בית בין בני הזוג. חברים, קרובי משפחה, אנשי מקצוע יכולים לשקם ולהשכין שלום בין בני הזוג. משכיני השלום דבקים בכך במידותיו של הקב"ה, ששלום הוא אחד משמותיו, והולכים בדרכו של אהרון הכהן שהיה אוהב שלום ורודף שלום.

מסכת אבות דרבי נתן נוסחא ב פרק כד

איש שהיה צהוב [בכעס] עם אשתו ומשלחה מביתו. והיה אהרן הולך אצלו, ואומר לו: בני למה צהבת עם אשתך? אומר לו: על שסרחה עלי. אמר לו: הרי אני עורבה [ערב בשבילה] שאינה סורחת עוד עליך מעתה. הולך לו אצל אשתו ואומר לה: בתי, למה צהבת את בעלך? אמרה לו: שהכני וקללני. אמר לה: הריני עורבו שאינו מכך ולא מקללך עוד מעתה. וכך אהרן עושה כל ימיו עד שהיה [בעלה] מכניסה לתוך ביתו והיתה מתעברת ויולדת בן, ואמרה: לא נתן לי הבן הזה כי אם בזכות אהרן. ויש אומרים יותר מג' אלפים מישראל היה שמם אהרן. וכשמת [אהרן] חלצו על מטתו יותר מכ"ד אלפים בנים ובני בנים. לכך נאמר: "וַיִּכְכּוּ אֶת אֶהֱרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל" (במדבר כ, כט).

אך לעתים המאמץ להשכין שלום אינו עולה יפה. יש מתח גדול בבית, המשפחה לא מתפקדת כראוי, יש אלימות בתוך המשפחה, וכד', ואין ברירה אלא לפרק את הקשר. [על אלימות במסגרת המשפחה - לעיל פרק ו סעיף ה].

2. שטר כריתות - גט

כשהקשר בין בני הזוג מתערער והם אינם מסוגלים עוד לחיות זה עם זה מסיבות שונות ומגוונות, ניתן לפרק את הקשר ביניהם. הפירוד נעשה באמצעות מתן גט - "ספר כריתות" - מהאיש לאישה. שטר זה מעיד על כך שזוג פלוני התגרש וחותרים עליו שני עדים כשרים.

דברים כד, א-ב

כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבָעֻלָּה וְהָיָה אִם לֹא תִמָּצֵא חַן בְּעֵינָיו כִּי מָצָא בָּהּ עָרֻת
דָּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתוֹת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשָׁלְחָהּ מִבֵּיתוֹ. וַיֵּצֵאָהּ מִבֵּיתוֹ וְהָלְכָה
וְהָיְתָה לְאִישׁ אֲחֵר.

את הטעם והצורך בכתיבת שטר הגט הסביר ספר החינוך.

ספר החינוך מצוה תקעט

ציותנו התורה בשלחנו אותה, לבלתי שלחה בדבור לבד, פן יהיה לנו זה לאבן נגף ולצור מכשול להיות זימה בתוך עמנו, שתטעון המזנה על בעלה כי הוא גרשה ממנו. גם יהיה מעשה הגירושין מצוי הרבה. אכן עתה שנתחייבנו לכתוב הדברים בספר והעד עדים, צריכה להראות שטר כל הטוענת גירושין. ועוד תועלת בדבר, כי בתוך כך תנוח חמת האיש לפעמים וינחם מלגרש אותה, וגדול השלום.

הלכות רבות עוסקות בהליך כתיבת הגט ובנתינתו כדי שהגירושין יהיו תקפים. הלכות אלו נוגעות לסופר כותב הגט ולבית הדין הרבני שבו הבעל נותן את הגט לאישה. בשל ריבוי הפרטים וההלכות, חובה שגט ייכתב וינתן רק במסגרת בית דין רבני ובהנחיית דיין או רב שמומחה בהלכות אלו.

המשנה עוסקת בהליך מתן הגט ובקבלתו:

משנה מסכת יבמות פרק יד משנה א

אינו דומה האיש המגרש לאשה המתגרשת. שהאשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה, והאיש אינו מוציא אלא לרצונה.

רבינו גרשום מאור הגולה
(המאות ה-י"א), ראש
ישיבת מגנצא, רבם של
רבותיו של רש"י. תוארו
"מאור הגולה" מצביע
על ההערצה הגדולה
כלפיו, מצד בני דורו ובני
הדורות הבאים. הוא
התקין חרמות-תקנות
קהל נגד נשיאת שתי
נשים, נגד גירושין שלא
ברצון האשה ועוד.

רבינו גרשום מאור הגולה, רבם של רבותיו של רש"י, תיקן מספר תקנות, ובהן תקנה הקובעת שאין לגרש אישה בעל כורחה. התקנה לא התקבלה בתחילה על ידי הכול, אך במהלך הדורות התקבל שהאישה צריכה להסכים לקבלת הגט, וכך אדם אינו יכול לגרש את אשתו ללא הסכמתה.

רבנו אשר, שו"ת הרא"ש כלל מב סימן א

שרבינו גרשום עשה גדר לדבר... כי ראה הדור פרוץ, ומזלזלין בבנות ישראל בזריקת גט, ותקן להשוות כח האשה לכח האיש: כמו שהאיש אינו מוציא אלא לרצונו, כך האשה אינה מתגרשת אלא לרצונה.

אך כתוצאה מתקנה זו עלול להיווצר מצב שבו צד אחד יהיה מעוניין בגירושין, ואילו הצד האחר לא ירצה בכך ויעכב את מתן הגט. אם האישה היא המסרבת לקבלת הגט, במקרים קיצוניים יתן בית הדין אישור לאיש לשאת אישה שנייה ויפטור אותו ממחויבותיו לאישה זו. בית הדין יתן אישור לאחר קבלת היתר של מאה רבנים. היתר זה נקרא: "היתר מאה רבנים".

אם הבעל הוא המעכב את הגט, יש קושי לכפות עליו את מתן הגט, מאחר שכאמור גט ניתן על ידי הבעל לפי רצונו בלבד. גט כפוי נקרא "גט מְעֻשָּׂה" (משנה גיטין פרק ט משנה ח) ואם הכפייה הייתה שלא כדין או שנבעה מטעות הגט פסול. אך יש מצבים שבהם גם "בגטי נשים, כופין אותו עד שיאמר רוצה אני" (משנה ערכין פרק ה משנה ו), למשל כאשר הנישואין אסורים על פי ההלכה, כגון כהן הנשוי לגרושה, או במקרים שבהם אישה יכולה לכפות גט על בעלה, כגון: בעל חולה במחלה מסוכנת ומדבקת, בעל עקר, בעל שאינו מפרנס, בעל שאיננו מוכן לחיות חיי אישות עם אשתו, בעל נואף ובוגד, בעל שננטש משפחתו, בעל שמתעלל פיזית ונפשית באשתו.

גם כאשר לא כופים על הבעל לגרש כדי שהגט לא יהיה "גט מעושה" בית הדין יכול להפעיל לחצים ומגבלות חברתיות על האיש כדי שיתן גט לאישה. לחצים אלו מופעלים כדי למנוע הפעלת סחיטה כספית או סחיטה אחרת על האישה כדי שתוותר על רכוש ועל הסדרי גירושין אחרים.

רבנו תם, נכדו של רש"י, הציע להטיל סנקציות על בעל סרבן-גט. המגבלות הללו נקראות בספרות הפוסקים "הרחקות דרבנו תם". אין מדובר על ענישה

גופנית של הבעל, אלא על מגבלות שהחברה הקרובה לאותו סרבן מאמצת עד שיסכים למתן הגט.

רבנו תם, ספר הישר (חלק התשובות) סימן כד

תגזרו באלה [שבועה] חמורה על כל איש ואשה מזרע בית ישראל הנלוים אליכם, שלא יהו רשאים לדבר עמו, לישא וליתן עמו, להאריחו [לארח אותו], ולהאכילו, ולהשקותו, וללוותו, ולבקרו בחלותו. ועוד יוסיפו חומר ברצונם על כל אדם, אם לא יגרש ויתיר אותו האיש את הילדה הזאת, שבזה אין כפייה עליו. שאם ירצה מקיים, והוא לא ילקה בגופו מתוך נידוי זה, אך אנו נתפרד מעליו.

בחלק מקהילות ישראל נהגו לא לצרף בעל סרבן למניין, נמנעו מלסחור עמו, איימו שלא יקברוהו בקבר ישראל ועוד. מאז קום מדינת ישראל מטילים עונשי מאסר על בעלים סרבני גט. החל משנת תש"ס תוקן חוק חדש במדינת ישראל המאפשר להטיל סנקציות אחרות הפוגעות בזכויותיו האזרחיות של הבעל הסרבן, סנקציות שהוכחו כיעילות: שלילת האפשרות לצאת מן הארץ, שלילת האפשרות להוציא או לחדש דרכון, שלילת האפשרות לקבל להחזיק או לחדש רישיון נהיגה, השעייתו מעבודתו אם הוא עובד ציבור, שלילת רישיון עסק או רישיון עבודה, הפיכתו ללקוח מוגבל בבנק ועוד.

3.א. מקומם של הילדים כשההורים התגרשו

כל פירוק של משפחה מלווה מטבע הדברים ברגשי כאב וקושי. כאשר בני זוג מתגרשים לאחר שיש להם כבר ילדים, יש לגירושין השלכות נוספות, וממילא הגירושין נעשים קשים אף יותר.

לעתים ההורים עושים מאמץ הדדי לשמור על שלמות המשפחה ולשקם את הקשר ביניהם למען הילדים. אמנם יש מצבים שבהם הקשר הזוגי נהיה רע ועכור, והסובלים העיקריים הם הילדים הנקרעים בין אהבתם לאב ובין אהבתם לאם. במצבים אלו יש לעשות כל שניתן כדי שהליך הגירושין וההסדרים השונים שבין בני הזוג (חלוקת רכוש - דירה, חסכונות משותפים, עסק, משמורת הילדים, מזונות הילדים, הסדרי הראיה והביקורים, ועוד) לא יפגעו בילדים שסובלים ממילא מהקרע שבין הוריהם.

רבי יעקב ב"ר מאיר
תם, רבינו תם (המאה
הי"ב), נכדו של רש"י.
הוכר כגדול בעלי
התוספות וכמנהיג
הדור במקום מושבו
בצפון צרפת ובארצות
נוספות. פירושו הרבים
לתלמוד, בתוכו חידושי
הלכה רבים, נקלטו
בתוך פירוש התוספות
לתלמוד. פסקיו וחידושי
מופיעים בספרו: ספר
הישר.

הלכה היא שילדים עד גיל שש נשארים אצל אמם, ומעל גיל שש - בנות נשארות אצל אמן ובנים עוברים לרשות אביהם אם רצונם בכך. עם זאת, הרב אליעזר וולדינברג, מחשובי הפוסקים בדורנו, קובע שעקרון-העל הקובע בסוגיה זו הוא טובת הילד.

הרב אליעזר וולדינברג, שו"ת ציץ אליעזר חלק יז סימן נ

דין תורה הרי הוא לראות בעיקר מה טובת הקטנים והקטנות ברוחניות ובגשמיות דורשת בזה. וכשנוכחים לדעת שטובת הבן דורשת להיות אצל האב אפילו בפחות מכן שש, או להיפך שטובתו דורשת להמשיך אצל אמו אפילו למעלה מכן שש, עושים ופוסקים בכזאת. וכן בבת אם טובתה דורשת להיות אצל האב עושים בכזאת, ורק מן הסתם כשאין עדיפות אזי פוסקים בן אצל האם עד גיל שש, ולמעלה מזה אצל האב, וכן כי הבת אצל אמה לעולם, וגם כן מטעמא שבסתמא (=מטעם שבסתם) הוא טובת הבן או הבת.

4. הסכם קדם-נישואין

יש המציעים לבני הזוג לחתום על מסמכים שונים לפני הנישואין: "הסכם ממון" או "הסכם לכבוד הדדי". "הסכם ממון" נועד להסדיר בין בני הזוג את ענייני הרכוש במקרה של פירוד וגירושין. "הסכם לכבוד הדדי" הוא התחייבות הדדית שאם בני הזוג יעמדו בפני מצב של משבר בחיי הנישואין, הם לא יעכבו את סיום הנישואין מעבר לזמן סביר ומקובל. כמו כן, שני הצדדים מתחייבים למאמץ לשיקום חיי הנישואין, לפני החלטה סופית על הגירושין, ובמשך זמן מוסכם על שניהם להשתתף בטיפול זוגי. "הסכם לכבוד הדדי" כולל גם הסכמות ממוניות לגבי הסדרי חלוקת הרכוש בין השניים במצב של משבר בחיי הנישואין.

למסמכים הללו אין בסיס הלכתי קדום. מומלץ להתייעץ עם רב או דיין הבקיא בנושא לפני חתימה על הסכמים מסוג זה, כדי שההסכמים יהיו תקפים מבחינת ההלכה.

הרב אליעזר יהודה וולדינברג, ה"ציץ אליעזר" (נפטר בשנת תשס"ז). כיהן כאב בית הדין בירושלים עשרות שנים. כתב את הספר שו"ת "ציץ אליעזר" (עשרים ושניים כרכים). עסק רבות בשאלות רפואה והלכה. בקום המדינה כתב את הספר "הלכות מדינה".

ב. ייבום וחליצה

מי שמת ולא השאיר אחריו ילדים, יש לאחיו זיקה כלפי אלמנתו. זיקה זו יכולה להתממש באופן שהאח הבוגר או אחד האחים האחרים ישא את האלמנה לאישה כדי להקים שם לאחיו. זו היא מצוות ייבום. הילד שייוולד להם ייחשב כממשיך שושלת האח המת.

אפשרות אחרת היא לנתק את הזיקה בין האלמנה לאחי בעלה. על האלמנה להתייצב לפני בית דין, ולחלוץ את נעלו של היבם, אחי בעלה, כאות לכך שהיא פוטרת אותו מלשאת אותה לאישה. כמו כן, היא יורקת על הארץ כנגד פני היבם ואומרת: "כָּכָה יַעֲשֶׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִבְנֶה אֶת בֵּית אָחִיו" (דברים כה, ט). זו היא מצוות חליצה.

בגמרא קיימת מחלוקת האם עדיף לקיים את מצוות ייבום או את מצוות חליצה (יבמות לט ע"ב). ברוב קהילות ישראל נהגו לחלוץ ולא לייבם. הרבנות הראשית לישראל תיקנה שבמצב שבו אדם נפטר ללא ילדים, מתבצעת חליצה ואין מקיימים כיום את מצוות ייבום.

נעל חליצה, גרמניה, המאה ה-19, עור. אוסף מוזיאון לאמנות יהודית ע"ש וולפסון, היכל שלמה.

ג. עגונה

עגונה היא אישה שבעלה נעלם ללא עקבות בלא שנתן לה גט ולא ידוע האם הוא בין החיים. מקור המילה עגונה הוא במילה עוגן. העגונה אינה יכולה להמשיך בחייה ולהקים משפחה חדשה בדומה לספינה שהטילה עוגן והיא קשורה למקומה בלי שתוכל להמשיך בדרכה. מעמדה ההלכתי של האישה הוא שהיא עדיין קשורה אל בעלה והיא מנועה מלהינשא לאחר אלא אם יימצא הבעל ויתן לה גט, או אם יתברר בוודאות גמורה כי הבעל הנעדר מת.

ההלכה הקלה בדינים מסוימים כדי להתיר נשים מעגינותן. דוגמה להקלות אלו היא ההקלה בדיני ראיות ובקבלת עדויות בתחום זה. למשל בית הדין מסתפק בעדות של עד יחיד שמעיד על מיתת הבעל, או בעדות של אישה או בעדות של גוי, ועוד.

מקרים מיוחדים של נשים עגונות התעוררו בקשר לאירועים היסטוריים בעשרות השנים האחרונות:

- לאחר השואה, כאשר נשים לא ידעו מה עלה בגורל בעליהן במלחמה.
 - בעקבות מלחמת השחרור ומלחמת יום כיפור, כשחיילים נעדרו ולא נמצאו.
 - בעקבות אסון הצוללת "דקר" כאשר גופות הימאים נעלמו במימי הים.
 - בעקבות אסון מגדלי התאומים בארצות הברית, כאשר היו יהודים שהיו שם וגופותיהם לא נמצאו או לא זוהו.
- בתי הדין הרבניים בארץ ובעולם עשו מאמצים רבים כדי להתיר את הנשים מעגינותן.

מתוך צלחת לפסח, הונגריה, המאה
ה-19, חרס מזוגג.
אוסף מוזיאון לאמנות יהודית
ע"ש וולפסון, היכל שלמה

פרק יא

חובות ביחסי הורים וילדים

פרק יא: חובות ביחסי הורים וילדים

הקשר בין הורים לילדים הוא קשר משמעותי ואמיץ הנמשך כל החיים, קשר שיש בו כבוד והערכה, אהבה ונתינה, דאגה והקוונה. על ההורים מוטלות חובות הקשורות לצרכים הבסיסיים של ילדיהם ולהכנתם לקראת חיים בוגרים ועצמאיים. על הילדים מוטלות חובות הקשורות בבניית קשר מכבד כלפי הוריהם. חובות אלו מעוגנות בהלכה.

בפרק זה נבחן את החובות הנובעות מקשר מיוחד זה וננסה ללבן מעט את השאלות החינוכיות שחובות אלו מעלות.

נעסוק בנושאים הבאים:

- א. כיבוד ומורא הורים
- ב. חובות ההורים לילדיהם - לימוד תורה, לימוד מקצוע.
- ג. דאגה ממונית - מזונות ילדים
- ד. חינוך למצוות ולמידות טובות
- ה. קשרי הורים עם ילדיהם - כבוד ושיח
- ו. דרכי חינוך

א. כיבוד ומורא הורים

מצוות כיבוד הורים היא אחת ממצוות היסוד הנמנות בעשרת הדיברות.

שמות כ, יא

כָּבֵד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכּוּ יְמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ
נָתַן לָךְ.

מצוות מורא הורים נמצאת בפרשת קדושים.

ויקרא יט, ג

אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת שְׁבֹתַי תִּשְׁמְרוּ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.

מה משמעותם המעשית של ציוויים אלו לכבד את הורינו ולירוא מהם? פרטי
הדינים מרובים, ולהלן מעט מהם.

שולחן ערוך יורה דעה סימן רמ

(א) צריך ליזהר מאד בכבוד אביו ואמו ובמוראם.

(ב) איזה מורא? לא יעמוד במקומו המיוחד לו לעמוד שם בסוד זקנים עם
חביריו, או מקום המיוחד לו להתפלל; ולא ישב במקום המיוחד לו להסב
בביתו; ולא סותר את דבריו ולא מכריע את דבריו בפניו, אפילו לומר נראין
דברי אבא; ולא יקראנו בשמו, לא בחייו ולא במותו, אלא אומר: אבא מארי. היה
שם אביו כשם אחרים, משנה שמם, אם הוא שם שהוא פלאי שאין הכל רגילים
לקרות בו. אבל שם שרגילין בו מותר לקרות אחרים שלא בפניו.

(ד) איזהו כבוד? מאכילו ומשקהו, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא. ויתנו לו
בסבר פנים יפות, שאפילו מאכילו בכל יום פטומות והראה לו פנים זועפות,
נענש עליו.

(ז) חייב לעמוד מפני אביו. ואם האב תלמיד בנו, כל אחד מהם עומד מפני
השני.

(יא) ראה אביו שעבר על דברי תורה, לא יאמר לו: עברת על דברי תורה, אלא
יאמר לו: אבא כתוב בתורה כך וכך, כאילו הוא שואל ממנו ולא כמזהירו, והוא

יבין בעצמו ולא יתבייש. ואם היה אומר שמועה בטעות, לא יאמר לו: לא תתני הכי (=לא תלמד כך).

(טו) אמר לו אביו לעבור על דברי תורה, בין מצות עשה בין מצות לא תעשה, ואפילו מצוה של דבריהם, לא ישמע לו.

טעמים רבים ניתנו למצוות כיבוד הורים. נעיין בהסברו של ספר החינוך.

ספר החינוך מצוה לג

משרשי מצוה זו, שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני א-להים ואנשים. ושיתן אל לבו כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו. וכשיקבע זאת המדה בנפשו יעלה ממנה להכיר טובת האל ברוך הוא, שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאויר העולם וסיפק צרכו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלימות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת, שאלולי הנפש שחננו הא-ל יהיה כסוס כפרד אין הבין, ויערוך במחשבתו כמה וכמה ראוי לו להזהר בעבודתו ברוך הוא.

ספר החינוך הדגיש את החובה של הבן לגמול חסד ולהכיר טובה להוריו שגידלו אותו, והשקיעו בו מקטנותו. אימוץ מידת הכרת הטוב כלפי ההורים שגידלו אותו, יביא את האדם להכרת הטוב גם לקב"ה שברא אותו ומספק לו צרכיו, וכוחות נפש לפתח את חייו.

רבנו בחיי בן אשר שמות פרק כ פסוק יב

כבד את אביך ואת אמך. הזהירו עד עתה [=בארבעת הדברות הראשונים] בכבוד האב הראשון העליון יתעלה [=הקב"ה], ועתה רצה לחתום הלוח בכבוד האב האחרון התחתון, ואמר: כשם שצויתך בכבודי כן אני מצוך היום בכבוד אביך ואמך שהם שותפין עמי ביצירתך. וקטתם הכתוב ולא פירש הכבוד הזה כי יש ללמוד אותו מכבוד האב הראשון יתעלה, וכשם שהזכיר באב הראשון יתעלה שיודה בו ובמציאותו שהוא א-להי [אנכי ה' א-להיך...], כן יתחייב שיודה במולידיו שהם אביו ואמו, וכשם שהזכיר "לא יהיה לך" שלא יכפור בו, כן יתחייב שלא יכפור באביו לומר על אדם אחר שהוא אביו, ויתחייב עוד שלא

רבי בחיי בן אשר
(המאות ה"ג-ה"ד),
חי ופעל בספרד. היה
תלמידו של הרשב"א
בברצלונה. כתב פירוש
לתורה המבוסס
על פירוש הרמב"ן
על התורה, ויש בו
גם הרבה דרושים
והרחבות והסברים
על פי הקבלה. כתב
את הספר 'כד הקמח',
המכיל דרשות
מוסריות על שישים
מצוות הקשורות
לאמונה ולמידות.

ישבע בשם אביו וחיי אביו לשקר ולשוא, ושלא יעבוד אותו מפני ירושת ממון או ירושת כבוד ומעלה, ועוד יש בכלל הכבוד דברים שנצטוינו בהם והחכמים פירשו אותם: והם מאכילו ומשקהו ומלבישו ומכסהו מכניסו ומוציאו, וידוע כי לשון כבוד נופל על הממון, כלשון: "כבד את ה' מהונך" (משלי ג, ט), והכבוד שיכבד אדם להקב"ה בממונו הוא שיתן צדקה לעניים, ושיפריש תרומה ומעשרות ולקט שכחה ופאה, וכן באביו הוא חייב בכך שיתן לו מממונו לכל הדברים הנזכרים שהוא חייב בהם באביו, בכלם הוא חייב שיתן אם אין לו לאביו.

רבנו בחיי (שדבריו מבוססים על דברי הרמב"ן) הדגיש את השותפות של ההורים עם הקב"ה ביצירה של האדם, ודימה את אופי הכבוד כלפי הקב"ה לאופי הכבוד כלפי ההורים.

הדברים מבוססים על הגמרא:

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף ל עמוד ב

תנו רבנן: נאמר "כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ" (שמות כ, יב), ונאמר "כַּבֵּד אֶת ה' מְהֻנָּךְ" (משלי ג, ט) - הַשׁוֹה הַכְּתוּב כְּבוֹד אָב וְאִם לְכָבוֹד הַמָּקוֹם; נאמר "אִישׁ אָמוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ" (ויקרא יט, ג), ונאמר "אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד" (דברים י, יג) - הַשׁוֹה הַכְּתוּב מוֹרֶאֱת אָב וְאִם לְמוֹרֶאֱת הַמָּקוֹם... תנו רבנן: שלשה שותפין הן באדם: הקדוש ברוך הוא, ואביו ואמו. בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אמר הקדוש ברוך הוא: מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני.

ב. חובות הורים לילדיהם

התוספתא במסכת קידושין מתארת את החובות של ההורים כלפי ילדיהם.

תוספתא מסכת קדושין פרק א הלכה יא

איזו היא מצות אב על הבן? למולו, ולפדותו, וללמדו תורה, וללמדו אומנות, ולהשיאו אשה. ויש אומרים: אף להשיטו בנהר. ר' יהודה אומר: כל שאין מלמד את בנו אומנות כאילו מלמדו לסטות.

תוספתא, קובץ מסודר של ברייתות, שרבי יהודה הנשיא לא כללן במשנה. נערכו על ידי רבי חייא ורבי אושעיא.

אב חייב למול את בנו בהגיעו לגיל שמונה ימים או לשכור מוהל שימול את הבן. אם הבן בכור עליו לפדותו בגיל שלושים יום. בגיל בוגר, על ההורים להשיא את ילדיהם.

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סב עמוד ב

תנו רבנן: ...המדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה, והמשיאן סמוך לפירקן, עליו הכתוב אומר: "וַיְדַעְתָּ כִּי שְׁלוֹם אֶהְיֶה" (איוב ה, כד).

בסעיפים שלהלן נרחיב בשתי חובות מתוך הרשימה שבתוספתא: חובת האב ללמד את בנו תורה, ובחובת האב ללמד את בנו אומנות. כמו כן נעסוק בעקרונות נוספים המגדירים את טיב היחסים המשפחתיים בין הורים לילדים.

1.1 לימוד תורה

אחת החובות העיקריות של האב כלפי בניו היא ללמד תורה כבר מגיל צעיר מאוד.

ספרי דברים יא, יט

"וְלִמְדֶתֶם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם".
מכאן אמרו: כשתינוק מתחיל לדבר, אביו מדבר עמו לשון הקודש, ומלמדו תורה.

רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א, הלכות א, ו

א. קטן אביו חייב ללמדו תורה שנאמר: "וְלִמְדֶתֶם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם" (דברים יא, יט)...

ו. מאימתי אביו חייב ללמדו תורה? משיתחיל לדבר מלמדו "תוך צֶהָ לְנוּ מִשָּׁה" ו"שְׁמַע יִשְׂרָאֵל", ואחר כך מלמדו מעט מעט, פסוקים פסוקים, עד שיהיה בן שש או בן שבע הכל לפי בוריו (=בריאותו), ומוליכו אצל מלמד התינוקות.

הרמב"ם ציין שבגיל צעיר יש להכניס את הילד למסגרת חינוכית. הגמרא במסכת בבא בתרא תארה כיצד השתלשלה תקנת הקמתם של בתי ספר בעם ישראל.

דף ברכות, ליבורנו, איטליה, המאה ה-18. אוסף מוזיאון לאמנות יהודית ע"ש וולפסון, היכל שלמה

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף כא עמוד א

זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו, שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל:

שבתחילה מי שיש לו אב - מלמדו תורה, מי שאין לו אב - לא היה למד תורה. ...התקינו שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלים. ...ועדיין מי שיש לו אב היה מעלו ומלמדו, מי שאין לו אב לא היה עולה ולמד. התקינו שיהו מושיבין בכל פלך ופלך ומכניסין אותן כבן ט"ז כבן י"ז. ומי שהיה רבו כועס עליו מבעיט בו ויצא.

עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר, ומכניסין אותן כבן שש כבן שבע.

הציבור מחוייב להקים מסגרות לימודיות וחינוכיות לילדי ישראל בכל מקום שבו יש קהילה יהודית. החובה מוטלת על הציבור ועל מנהיגיו לדאוג לקיומן ולהפעלתן של המסגרות הדרושות.

ספר החינוך מצוה תיט

וכן מה שאמרו (בבא בתרא כא ע"א) שחייב הציבור שבכל מקום ומקום להושיב מלמדי תינוקות, ועיר שאין בה תינוקות של בית רבן תחרב.

הרב חיים דוד הלוי סיכם את סוגיית חובת ההורים ללמד את ילדיהם תורה ותרגם את יישומה היעיל ביותר של חובה זו כיום.

הרב חיים דוד הלוי, קיצור שולחן ערוך מקור חיים, חינוך הבנים, עמ' 317

ללמדו תורה כאמור: "וְלִמְדֶתֶם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם". וחייב לשכור מלמד לבנו ללמדו תורה. והמוסר בניו למלמדים, חייב למוסרם בידי מורים יראי ה' שומרי תורה ומצוות. אבל המוסרם לידי מורים פורקי עול תורה ומצוות, חוטא הוא בנפשם, ועתיד הוא ליתן את הדין על כל חטא אשר יחטאו בעתיד בכל ימי חייהם, כי הוא הגורם להחטיאם.

ואף שעתה כל אדם מוסר בניו ללמוד תורה בידי מורים ממונים על כך, אף על פי כן החובה והמצווה העיקרית מוטלת עליו ללמדם תורה ויסודות האמונה. וכל דבר הנמסר מפי האב נכנס ללב הבן באמון מלא ובביטחון פשוט, כי יודע ומרגיש הבן כמה אביו אוהבו ולא ינחילהו שקר. ויקיים המצווה ללמדו תורה בלילה ובשבתות וימים טובים.

החובה ללמד תורה את הילדים מוטלת על האב, אך גם האם שותפה פעילה בכך.

שמות רבה פרשה כח, ב

"כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתִגִּיד לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות יט, ג). "כה תאמר לבית יעקב" - אלו הנשים, "ותגיד לבני ישראל" - אלו האנשים. למה לנשים תחילה? שהן מזדרזות במצות. דבר אחר: כדי שיהיו מנהיגות את בניהן לתורה.

רבנו בחיי בן אשר שמות פרק יט פסוק ג

כה תאמר לבית יעקב. אלו הנשים... וציוה לדבר אל הנשים תחילה... שהאישה הטובה היא סיבה לתורה שהיא יכולה להמשיך את בנה לבית המדרש לפי שהיא מצוייה בבית, והיא מרחמת עליו בכמה מיני געגועין כדי להמשיך אותו אחר לימוד התורה מנעוריו, "וגם כי יזקין לא יסור ממנה" (משלי כב, ו).

משנה מסכת אבות פרק ב משנה ח

רבי יהושע - אשרי יולדתו.

תלמוד ירושלמי מסכת יבמות פרק א הלכה ו

רבי יהושע... שהיתה אמו מולכת עריסתו לבית הכנסת בשביל שיתדבקו אזניו בדברי תורה.

2.2 לימוד מקצוע

חובה נוספת של הורים היא לדאוג שילדיהם ירכשו מקצוע שממנו יוכלו להתפרנס ולעמוד ברשות עצמם.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף כט עמוד א ודף ל עמוד ב

...כשם שחייב ללמדו תורה, כך חייב ללמדו אומנות. ...רבי יהודה אומר: כל שאינו מלמד את בנו אומנות מלמדו ליסטות. ליסטות סלקא דעתך? [=עולה על דעתך?], "והלא ישב ולא לימדו כלום?! - רש"י] אלא כאילו מלמדו ליסטות.

הרב אלימלך בר שאול תירגם את יישומה של ההוראה בגמרא למציאות ימינו.

הרב אלימלך בר שאול, "חובת האב ללמד את בנו ובתו אומנות", מצוה ולב, חלק ב, עמ' 161-177

יש לומר שבחיוב לימוד אומנות, שהחיוב היסודי הוא שילמד אב לבנו איזה אומנות או עיסקא לפי מה שהוא מוכשר, ולפי מה שבאותו זמן ובמקום ההוא,

תלמוד ירושלמי,
חיבור המפרש את
המשנה ומוסיף עליה.
נחתם בטבריה בראשית
המאה החמישית.
עריכתו של התלמוד
ירושלמי מיוחסת
לאמורא רבי יוחנן -
מגדולי האמוראים של
ארץ ישראל.

יש באותה אומנות לתת קיום וחיות. שכן בפחות מזה הרי לא הושגה המטרה של חיוב לימוד האומנות, וסופו מלסטם את הבריות. אבל אם המלאכה או העיסקא שלומד הבן מכשירה אותו להתפרנס ממעשה ידיו ולעמוד ברשות עצמו, הרי בזה מושגת המטרה של "רְאֵה חַיִּים" ויכופו את האב ללימוד אומנות לבנו בשיעור כזה.

...ההורים חייבים להכשיר את ילדיהם לקראת עמידה מלאה ברשות עצמם. ...חייב האב להקנות לבנו אומנות כדי שתפרנסהו כדי קיום, ולא יפול למעמסה על זולתו. ...ונראה לומר שחיוב לימוד הבן אינו מצומצם רק לגבי קטן, אלא זהו חיוב כללי המוטל על האב לגבי בנו, ואפילו הגדיל הבן ועדיין אינו מפרנס את עצמו מאומנות או עסק, עדיין לא נגמר החיוב של האב ללמדו אומנות.

חיתול לספר תורה (וימפל), 1955, צבע על בד, אוסף מוזיאון לאמנות יהודית ע"ש וולפסון, היכל שלמה.

ג. דאגה ממונית - מזונות לילדים

ההורה חייב לדאוג לפרנסתו של הילד: מזונות, בגדים, וצרכים פיזיים בסיסיים. עד איזה גיל חייב הורה לדאוג ממונית לילדיו? במהלך הדורות ועד זמננו, ניתנו תשובות שונות לשאלה זו על פי המצב הכלכלי והחברתי שהיה באותה העת. במהלך הדורות עלה בהדרגה הגיל שנקבע שילדים יכולים לעמוד ברשות עצמם מבחינה כלכלית וההורים לא חוייבו במזונותיהם.

באופן טבעי כל הורה זן ומפרנס את ילדיו הקטנים כחובה מוסרית בסיסית: "דרך כל הארץ לפרנס אדם אשתו ובניו הקטנים" (רמב"ן שמות כא, ג). לאחר חורבן בית שני נוצרו מצוקות כלכליות, והורים הפסיקו לפרנס את ילדיהם. הנטל הכלכלי נפל על הציבור, ואז קבעו שהורה חייב לפרנס את ילדיו לפחות עד גיל שש. אם ההורה אינו ממלא חובה זו, ניתן לכפות עליו לקיימה.

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף סה עמוד ב

דרש רבי עולא רבה, אפיתחא דבי נשיאה [=דרש רבי עולא הגדול על הפתח של בית הנשיא]: אף על פי שאמרו אין אדם זן את בניו ובנותיו כשהן קטנים אבל זן קטני קטנים. עד כמה? עד בן שש.

בתקופה שבה ישיבה הסנהדרין באושא שבגליל, הועלה גיל חובת תשלום המזונות לילדים - עד שתים עשרה לבנות ועד שלוש עשרה לבנים (כתובות מט ע"ב).

כך הייתה ההלכה נוהגת שנים רבות מאוד עד סמוך לתקופתנו. באספת רבנים בשנת תש"ד, בראשות הרבנים הראשיים לארץ ישראל הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג והרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, תיקנו חברי הרבנות הראשית לישראל שגיל חובת מזונות הילדים יהיה עד חמש עשרה.

תקנת הרבנות הראשית לארץ ישראל, שנת תש"ד (חוזר הרבנות הראשית לארץ ישראל מיום כ"א טבת תש"ד)

בימינו אלה, אפילו ילדים מבוגרים קודם שהגיעו לגיל של חמש עשרה שנה, סכנות מוסריות גדולות צפויות להם (לבנות וגם לבנים) אם פרנסתם לא תהיה מובטחת על יסוד משפטי. ועתה הננו מסכמים: כשם שמאז ומעולם עד היום הזה היה כוח בית דין של ישראל יפה לחייב את האב בחיוב משפטי גמור ולכופו בממונו ובכל הכפיות האפשריות החוקיות לפרנס את בניו ואת בנותיו עד הגיל של שש שנים, כך יהא מעתה ואילך כוחם יפה לחייבו בחיוב משפטי גמור ולכופו בממונו ובכל הכפיות האפשריות החוקיות לפרנס את בניו ואת בנותיו עד הגיל של חמש עשרה שנה.

משמעות תקנת הרבנות הראשית היא, שניתן לכפות על הורה לפרנס את ילדיו עד גיל חמש עשרה, כמו שכל השנים כפו על הורה לפרנס את ילדיו עד גיל שש.

הראשון לציון, הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל ביאר את טיב תקנת הרבנות הראשית.

הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, שו"ת משפטי עוזיאל, אבן העזר סימן עד

בזמן הזה שאין הילדים יכולים להתפרנס בילדותם אפילו בקושי, ולא עוד אלא שאינם רשאים בכך מצד הציבור כולו, הואיל וילדים כאלה שהם מחוסרי תלמוד תורה מדע ותרבות נעשים מושחתים... הואיל ובזמן הזה יש הכרח

הרב בן ציון מאיר חי

עוזיאל (נפטר בשנת

תשי"ג), נולד בירושלים.

כיהן כרבה הראשי

של תל-אביב, ואח"כ

היה ראשון לציון והרב

הראשי הספרדי הראשון

של מדינת ישראל. כתב

תשובות רבות המכונסות

בשו"ת 'משפטי עוזיאל',

וכן דרשות ודברי הגות.

חינוי ללמד את הבנים עד גיל י"ב או ט"ו שנה כדי להכשירם לעבודה ולהיות בחברת הציבור, לכן הרי זה כמי שאין לו במה להתפרנס ממקום אחר בשום אופן, וחייב האב לזונם עד גיל בגרות עד שיוכלו להתפרנס מעבודתם.

במהלך השנים מאז שנת תש"ד, התברר שחובת תשלום מזונות לילדים עד גיל חמש עשרה אינה מספיקה. הנורמה שהתעצבה מאז היא, שנערים ונערות נמצאים במסגרות חינוכיות ולימודיות עד גיל שמונה עשרה ואין הם מפרנסים את עצמם. קיים אינטרס חינוכי וחברתי שילדים בוגרים יימצאו במסגרת חינוכית ולימודית עד גיל בוגר. המסגרות החינוכיות-לימודיות מכשירות טוב יותר את הנערים והנערות מבחינה ערכית ומוסרית להתמודד עם אתגרי החיים, ומונעות או לפחות מצמצמות הידרדרות מוסרית. הרבנות הראשית לישראל קבעה בשנת תשל"ו, וחזרה וקבעה בשנת תשמ"ו, שחובת המזונות לילדים היא עד גיל שמונה עשרה (תחומין א [תשמ"ו], עמ' 272; הרבנות הראשית לישראל שבעים שנה לייסודה, חלק ג, עמ' 1541).

ד. חינוך למצוות ולמידות טובות

חובה נוספת המוטלת על ההורים היא לחנך את הילדים לקיום מצוות.

תוספתא חגיגה פרק א הלכה ב

קטן שאין צריך לאמו - חייב בסוכה... יודע לנענע - חייב בלולב, יודע להתעטף - חייב בציצית, יודע לדבר - אביו מלמדו שמע ותורה ולשון קדש, ואם לאו ראוי לו שלא בא לעולם. יודע לשמר תפלו - אביו לוקח תפלין אליו.

הרב שאול ישראלי הבחין בין השלב שבו יש חובה על האב ללמד את בנו לקיים מצוות, לבין השלב שבו יש גם חובה אישית על הילד לקיים מצוות.

הרב שאול ישראלי, עמוד הימיני עמ' תט-תי

כל הגילאים שהוזכרו לא הוזכר בהם תנאי של הבנה, ואילו היה זה התנאי מסתבר שהיה הגיל של כל המצוות שווה. ...אלא שהוא רק תנאי שיוכל לעשות

הרב שאול ישראלי (נפטר בשנת תשנ"ה), תלמיד מובהק של הראי"ה קוק, כיהן כרב המושב כפר הרא"ה, ואחר כך שימש דיין בבית הדין הגדול, חבר מועצת הרבנות הראשית וראש ישיבת "מרכז הרב" בירושלים. שימש מספר פעמים יו"ר ועדת השמיטה של הרבנות הראשית. מספריו: "ארץ חמדה", "עמוד הימיני", "משפטי שאול - פסקי דין" ועוד. ממנהיגי הצינות הדתית.

מעשה המצווה כראוי: שיהא יודע להתעטף לענין ציצית, ולנענע לענין לולב וכד'. ...החיוב מתחיל גם כשהילד אינו מבין, והוא מטעם השפעת המצווה שלא מדעת והכרה. אבל כשהילד מבין יש עליו המצווה של חינוך גם מצד ההכרה, שעל ידי כך יהיה נוטה בכלל בחירתו לקיים המצוות, ומצווה זו מוטלת גם על הילד עצמו ומקיים מצווה מדרבנן בעצמו.

חינוך למצוות ומידות טובות נוצר בראש ובראשונה על ידי אקלים ביתי ומשפחתי. דוגמה אישית של ההורים, חינוך למידות ערכים ומוסר, תפילה מעומק הלב וסיעתא דשמיא, עמידה ושמירה על ערכי הרוח בהתמדה ובקביעות - כל אלה הם הבסיס לחינוך טוב של ילדי הבית.

הרב חיים דוד הלוי, קיצור שולחן ערוך מקור חיים, חינוך הבנים, עמ' 317-318

חייב כל אדם לחנך את בניו ולהרגילם לקיים את המצוות שעתיד להתחייב בהן לכשיגדלו. וכן לחנך את הבנות למצוות שעתידה להתחייב בהן כשתגדלו. ויש אומרים שמצוות חינוך מוטלת גם על האם. ועיקר חינוך הבנים אינו בדברים בלבד, או בזה שירכוש להם לולב טלית ותפילין, אלא בכך שיקיים האב מצוות ה' בנוכחותם, וממנו יראו בקטנותם, וילמדו לעשות כשיגדלו.

חובת חינוך הקטן במצוות הוא עד גיל שלוש עשרה לבן, ושנים עשרה לבת. מכאן ואילך הרי הם חייבים במצוות כגדולים מכוח חיוב עצמי. ואף על פי כן אין ההורים פטורים לעולם מחובתם להשגיח על בניהם ובנותיהם ולחנכם בדרך ה' ותורתו, וכל זמן שידם תקיפה עדיין עליהם יהיו זהירים להוכיחם. אלא שאחרי שגדלו יוכיחם במתק שפתים בלבד ובדברים רכים ונוחים.

ה. קשרי הורים עם ילדיהם - כבוד ושיח

כל הפעולות שהורים עושים לטובת ילדיהם, צריכות להיעשות באהבה בחיבה, ובכבוד. יש לתת בילדים אָמון, לתמוך, לעזור ולקדם אותם על פי כישוריהם ורצונותיהם. על ההורים לחנך את ילדיהם, להורות ולהדריך אותם, אך לא באמצעות הפעלת כח פיזי, פגיעות נפשיות, עלבונות וכדומה.

יש מחלוקת אמוראים בנוגע לערך ולעדיפות של השיח והדיבור עם המתבגרים במצבים שונים:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ז עמוד א

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: טובה מרדות אחת (=לשון רידוי והכנעה - רש"י) בלבו של אדם (=שאדם שם על לבו מאליו - רש"י) יותר מכמה מלקיות. ...ריש לקיש אמר: יותר ממאה מלקיות, שנאמר: "תַּחַת גְּעָרָה בְּמִין, מִהֲפֹת פָּסִיל מָאָה" (=הכנעת גערה ניכרת במבין יותר ממאה מכות שמכין את הכסיל - רש"י למשלי) " (משלי יז, י).

הרב אברהם יצחק הכהן קוק, עין איה ברכות א עמ' 31

"ר' יוחנן אמר: יפה מרדות אחת בלבו של אדם יותר מכמה מלקיות". כאן הורונו חז"ל נועם דרך החינוך, כי לא במהלומות יחונך האדם, כי אם בדרכי נועם. והיראה האמיתית היא יראת הרוממות הבאה מצירוף האהבה הנאמנה. ועד הזמנים האחרונים לא ירדו חכמי הפדגוגיה לזה, והיה דרך חינוכם רק במקל חובלים, עד הימים האלו שהנסינות הרבים הוכיחם להשכיל את אשר הורו לנו חז"ל ברוח קדשם.

"ריש לקיש אמר: יותר ממאה מלקיות, שנאמר: 'תַּחַת גְּעָרָה בְּמִין מִהֲפֹת כָּסִיל מָאָה' (משלי יז, י)". נראה שהוסיף על דברי רבי יוחנן הקודמים, שאמר יותר מכמה מלקיות. דיש שני ענינים בחינוך המוסרי: יש חינוך תמידי להרגיל את האדם במעשים טובים ובמידות טובות, ויש חינוך פתאומי, מקרי, בשעה שמזדמן שסר מדרך הישר ונחוץ להוכיחו.

והנה רבי יוחנן אמר יותר מכמה מלקיות, הכונה שהוא טוב להשתדל שתהיה ההדרכה המוסרית באה במחונך מצד שכלו והכרתו בתמידות, יותר מאילו נכה, ועל ידי זה נחנכהו לסור מרע בכלל וללכת בדרך טובים. וריש לקיש אמר יותר ממאה מלקיות, הכונה אפילו בשעת החינוך המקרי, כי השחית דרכו בחטא ופשע חמור שראוי ללקות מאה מלקיות - האופן היותר גדול במוכים בעד פשעם לפי הנוהג מדרך החינוך - גם על זה יפה המרדות השכלית, כי הניצוץ השכלי שבאדם יאיר גם מחשכי לב אותם שכבר העוו דרכם. רק החובה להעלותם במעלת נבונים, שיהיו ראויים להכיר ערך המרדות שבלב.

שני האמוראים טוענים שהחינוך המיטבי הוא בדרכי נעם, להדריך ולחנך לעשות את הראוי והנדרש בהתאם ליכולתו ולהבנתו של המתחנך, ולא בכח.

ריש לקיש חידד שאף במצבים חריגים וקשים של התנהגות ומעשים לא ראויים, בכל זאת יש עדיפות להסברה "למרדות השכלית" ולא בכח. הרב אלימלך בר שאול הדגיש את הערך והחשיבות החינוכית של מתן כבוד למתבגרים:

הרב אלימלך בר שאול, ריח מים, עמ' 68-69

הורים, ובייחוד הורים מסורים ביותר, מצפים ליחס של כבוד מצד ילדיהם. ואמנם זוהי מצוות התורה: "כבד את אביך ואת אמך"; "איש אמו ואביו תיראו". וגדולה וקדושה וחמורה מצווה זו, ואשרי מי שזוכה לקיימה כמאמרה, בשלמותה, בכל דקדוקיה וכוונותיה.

אבל גם על ההורים ישנה חובת כיבוד כלפי ילדיהם שנתבגרו. זהו חלק ממצוות חינוך שההורים מצווים עליו. על ההורים לזכור שילדים שנתבגרו דורשים הכרה בבגרותם, ואינם רוצים שיוסיפו לראות בהם ילדים. ואם אין מכירים בבגרותם, או אפילו מתעלמים ממנה גרידא, הרי הם נוטים להוכיח את בגרותם על ידי התמרדות בדיבור או גם במעשה, וסופה מי ישורנה ומי ישערנה.

על ההורים להכיר מיד בסימני בגרות גופנית ורוחנית של ילדיהם, ולהסתגל אליה ולהכיר בה, ולהוכיח הכרתם זאת להלכה ולמעשה. ואז יוכלו מחדש להיות מחנכים טובים ונשמעים לילדיהם שנתבגרו. אשרי ההורים העומדים במאמץ זה בכל יכולתם, ואשרי הילדים הזוכים להורים כאלה.

הרבנים הראשיים לישראל יצאו בעבר בקריאה ברורה נגד אלימות כלפי ילדים, בה הם הסבירו איך ראוי ונכון לחנך, ומה לעשות אם בכל זאת ידוע על אלימות במשפחה.

הרב אברהם שפירא והרב מרדכי אליהו, "קריאת הרבנות הראשית לישראל נגד הכאת ילדים", שו"ת הרב הראשי, חלק א, עמ' 117 [הרבנות הראשית לישראל - 70 שנה, חלק ב עמ' 578]

י"ג כסלו תשנ"ב

לאחרונה התרבו מקרים של אלימות כלפי ילדים שמיעוטם אף הסתיים במות הילד המוכה. עושי מעשים אלו פועלים כאילו לפי עקרונות היהדות ומתוך הבנה מעוותת של דברי רבותינו ז"ל: "חוסף שֶׁבִטּוֹ שׁוֹנֵא כְּנֹ" (ע"פ משלי יג,

הרב אברהם אלקנה

כהנא שפירא (נפטר בשנת תשס"ח), שימש דיין בבית הדין הגדול בירושלים במשך עשרות שנים, והיה מהדיינים הבולטים והחריפים. התמנה להיות הרב הראשי לישראל (ה'תשמ"ג-התשנ"ג), לצד היותו ראש ישיבת "מרכז הרב" וממנהיגי הצינות הדתיות. מספריו: "מנחת אברהם", פסקי דין, שיעורים על מסכתות וסוגיות הגמרא, ועוד.

כד, שם כתוב "חושך"). יש מי שטוענים לחשוב כי זוהי דרך היהדות. יש להדגיש כי אין זו דרכה של תורה, ומעשים ופשעים אלו הנם נגד עקרונות היהדות הפועלת ומחנכת מתוך אהבה, חיבה, קירבה, סבלנות וסובלנות כלפי ילדים, ומתירה רק "שמאל דוחה וימין מקרבת", מתוך מגמה חינוכית.

"לא הקפדן מלמד" (אבות ב, ו). נעשה כל שביכולתנו לפעול במאור פנים, בלימוד ובהסברה ונמנע מצבים מיותרים של אלימות פיזית או אחרת. כל מי שבידו מידע כלשהו על ילד מוכה, חייב על פי דין להעבירו מידית לרשויות המוסמכות כדי למנוע חלילה פגיעה בגוף ובנפש ושפיכות דמים, רחמנא ליצלן.

כשנחשפת אלימות במשפחה נגד ילדים, אלימות מכל סוג שהוא - פיזית, מילולית, נפשית ומינית, חוק המדינה מחייב לפנות לרשויות הרווחה או אף למשטרה, כדי שיטפלו בענין מבחינה מקצועית. חובת הדיווח מוטלת על כל אדם, ועוד יותר על בעלי מקצוע, כמו: מורים ואנשי חינוך, מדריך בתנועת נוער, רופא, אחות, עובד סוציאלי, עובד שירותי רווחה, שוטר, ועוד, כאשר הם מזהים אלימות כזאת או כאשר יש להם חשד סביר לכך עקב עיסוק במקצועם או בתפקידם.

הרב שלמה אבינר, "אלימות הורים במשפחה כלפי ילדיהם", עטורי כהנים, 163 (תשנ"ח), עמ' 10-11

שאלה: מה צריך להיות יחסו של ילד מוכה להוריו מבחינת דין כיבוד הורים? תשובה: ...אינו חייב לסבול מכות ומותר לו לנקוט באמצעים כדי להיחלץ מן המצר ולהגן בכך על חייו ועל אושרו. מותר לו לספר על כך לבני משפחה, למורים, למדריכים כדי שיעזרו לו. אין בזה לשון הרע, שהרי זה סיפור לתועלת. שאלה: האם דיווח לגורמים מטפלים או משטרתיים על חשד לאלימות במשפחה עלול להיות הוצאת דיבה ולשון הרע?

תשובה: אין בזה שום לשון הרע כיון שהוא לתועלת. יתר על כן חובה על כל אדם לדווח באופן מידי על הכאה אכזרית לרשויות המתאימות כגון השירות הסוציאלי, כיון שהילד הוא חסר מגן ואינו יודע להיכן לפנות או אין לו עוז לפנות. ...הרבה ילדים סובלים מהתעללות בבית, ומוטל על המחנכים לשים לב לקשיי התנהגות לדובב לרכוש את אמונם. יותר קל לילד לפנות למדריך, אשר הוא בעצמו צריך להתייעץ עם בוגרים ממנו. עליו להיזהר לא לבגוד באמון

החניך שפתח בפניו את סגור ליבו. אסור לאדם להעביר לזולת מה שהוגדר לו בגדר סוד. "הוֹלֵךְ כְּכִיל מִגְלָה סוֹד". לכן עליו לבקש רשות מהחניך להתייעץ עם מישהו יותר מבוגר ממנו, וגם אם יחליט להתייעץ אין לו לגלות את זהות החניך. אם מדובר בהתעללות חמורה יש חובת דיווח על המדריך הן מבחינה הלכתית והן מבחינה חוקית, ואם הוא חושש לפגוע באמון החניך שסיפר לו, יש להתייעץ עם מבוגר איך להיחלץ מהמצר.

ו. דרכי חינוך

השאלות החינוכיות שעומדות בפני כל הורה וכל אדם העוסק בחינוך הן רבות ומגוונות. המוטיב המרכזי שיש לזכור בסוגיות חינוכיות הוא שאינו דומה ילד אחד לילד אחר ושיש להתאים בזהירות ובעדינות את התגובה לנפשו של הילד.

רש"י הגדיר מהי מטרת החינוך: "אין חינוך קטן אלא כדי להנהיגו שיהא סרוך אחר מנהגו לכשיגדיל" (רש"י חגיגה ו' ע"א ד"ה קטן). הנהגה, הרגל, והפנמה.

איך עושים זאת? איך מחנכים?

משלי כב, ו

חֲנֹךְ לַנֶּעַר עַל פִּי דְרָכָו גַּם כִּי יִזְקִין לֹא יִסּוּר מִמֶּנָּה.

ר' אליעזר ור' יהושע הסבירו את ההוראה החינוכית שבפסוק.

מדרש משלי פרשה כב

"חֲנֹךְ לַנֶּעַר עַל פִּי דְרָכָו". ר' אליעזר ור' יהושע. ר' אליעזר אומר: אם חנכת בנך עד שהוא נער בדברי תורה, הוא מתגדל בהם והולך, שנאמר: "גַּם כִּי יִזְקִין לֹא יִסּוּר מִמֶּנָּה". ור' יהושע אומר כהדא תורתא דלא יליפא רדיא ומתקשיא עלה בסופא [=כאותו השור שלא למד לחרוש ועל כן מתקשה בכך בסופו של דבר]. וכהדא עוברתא דכרמא דאית לה אתר כי אתא עד דהיא רטיבא, וכדקשיא ליה

אי את יכיל לה [=וכאותו צמח צעיר בכרם שכשהוא צעיר ורטוב ניתן לתקנו, וכאשר הוא מתקשה אין אתה יכול לו].

רבי קלונימוס קלמיש שפירא, האדמו"ר מפיאסצנא (נרצח בשואה), כתב את הספר "חובת התלמידים". בעמוד השער הוא הסביר את מטרת הספר: "מטרתו לחדור לתוכיות התלמיד, לגלות את נפשו, להוציאה ולהדריכה בתורה ועבודה בדרכי החסידות ולקשרה לה' ". בהקדמתו לספר הוא האריך בפרשנות הפסוק "חֲנֹךְ לְנֶעֶר עַל פִּי דַרְכּוֹ".

רבי קלונימוס קלמיש שפירא, האדמו"ר מפיאסצנא, חובת התלמידים, הקדמה

שלמה המלך אמר במשלי (כב, ו) "חֲנֹךְ לְנֶעֶר עַל פִּי דַרְכּוֹ גַם כִּי יִזְקִין לֹא יִסּוּר מִפְּנֵה". זה הוא עיקר החינוך שלא בלבד בשעה שהנער נער, ויד אביו עודה תקיפה עליו ישמע לו ויעשה כמצוותיו, רק גם כשיגדל והוא ברשותו, אף "כי יזקין לא יסור ממנה". כי החינוך לא צווי לבד הוא שמצווה את בנו או תלמידו עֲשֵׂה כך וכן, גם לא הרגל בלבד הוא, שמרגילו לעשות מעשים טובים. יותר גדול ויותר פועל מן הציווי ומן ההרגל הוא החינוך. ושני אלה: הציווי וההרגל, רק כלי תשמישו הם, שהמחנך מוכרח להשתמש בהם, לצוותו ולהרגילו, כדי לחנכו בדרך ה'... וכשנאמרה תיבה [=מילה] זו על חינוך הבנים, אז הכוונה היא לגדל ולפתח את טבעו והכשרתו של הילד שנמצאה בו במידה קטנה או בכוח או בהעלם לבד ולגלותה. וכיוון שהאיש הישראלי עוד בילדותו רוח ה' נשמת שדי טמונה וגנוזה בו, צריכים לגדל ולחנך אותו להוציאה לגלותה ולהפריחה ויהיה ליהודי נאמן עובד ה', בתורתו מעצמו יחפץ, ומדרכו גם כי יזקין לא יסור. והמְצֻוה אף המרגיל אינו בטוח שהבן או התלמיד המְצֻוה והמתרגל יעשה כמצוותו, גם כשיגדל ויהי ברשות עצמו.

אבל שלמה המלך לא את תכלית החינוך בלבד הודיענו, שתכליתו להביאו אל "גם כי יזקין לא יסור ממנה", רק גם את האופן והאמצעי איך לבוא אליו באר לנו, במילים "חנך לנער על פי דרכו", שזה הוא העיקר. כי המְצֻוה והמרגיל בלבד, אינו צריך ליתן לב אל הבן והתלמיד, לדעת את טבעו ושכלם וכו'... עליו רק לצוות עֲשֵׂה כך או כך ודי לו, גם אינו מרגיש חוב בעצמו לטפל בכל תלמיד ותלמיד בפני עצמו, יוכל הוא לצוות להרבה תלמידים בני גיל אחד ציווי אחד: עשו כך או כך, כי לא בתלמיד או בבן, רק בו, בְּמִצְווֹה בלבד הדבר תלוי, הוא יצווה וזהו הוא הכל. אבל המחנך שרוצה לגלות את נשמת התלמיד הטמונה והגנוזה בו, לגדלה ולהבעירה שתבער באש של מעלה למרום וקדוש, וכולו אף

כחי גופו בקדושה יתגדלו ולתורת ה' ישתוקק, מוכרח הוא להרכין את עצמו אל התלמיד המתחנך על ידו, ולחדור אל תוך קטנותו ונמיכותו, עד אשר יגיע אל ניצוץ נשמתו הגנוזה אף נעלמה ולהוציאה, ולהצמיחה ולגדלה. כיוון שכן, לא בכל הנערים שווה הוא החינוך, תלוי הוא בכל נער ונער כפי טבעו, דעתו, מידותיו וכו', ואותם על המחנך להכיר ולא די לו למחנך אם רק את עצמו ודעתו לבד יכיר, כי אם במתחנך הדבר תלוי, לא בדעתו וכחי עצמו בלבד ישמש ויפעל, יצווה ויורה, רק גם בדעת וכחי התלמיד יאחז, ישמש ויפעל, ולא מה שיצווה ויחנך לזה יצווה ויחנך לתלמיד אחר השונה ממנו בטבע, רצון, מידות וכו'... וזה רמז לנו שלמה המלך "חנוך לנער על פי דרכו", על פי דרכו של כל אחד ואחד. לא את אומנות החינוך של הפדגוגיה כוונתנו בזה להורות, איך לשמש בשכל התלמיד ואמצעים, איך להרחיב את בינתו בידיעת פשט התורה, כי לא את השכל של התלמיד בלבד אנו מחפשים עתה, רק את כל התלמיד, את הנפש, רוח ונשמה של הילד הישראלי אנו מחפשים לקשרו באלקי ישראל ויהיה יהודי חרד לדבר ה' וכל מאוויו אליו יתברך יהיו.

מתוך צלחת להבדלה, גרמניה, המאה
ה-19, חרטינה.
אוסף מוזיאון לאמנות יהודית
ע"ש וולפסון, היכל שלמה

פרק יב

התנהלותה של משפחה

פרק יב: התנהלותה של משפחה

בפרק זה נעסוק בשלושה נושאים:

א. שותפות בני הזוג בהנהגת הבית

ב. לימוד תורה במסגרת המשפחה

ג. כלכלה ומשפחה

1.ג עבודה ופרנסה

2.ג צרכנות נבונה בכלכלת המשפחה

א. שותפות בני הזוג בהנהגת הבית

כדי שהמשפחה תתנהל כסדרה והיסודות החזקים של הבית היהודי יבואו לידי ביטוי בצורה הטובה ביותר, נדרשים האיש והאישה כאחד להיות שותפים בהובלת הבית. הוא והיא, כל אחד ואחת, ימלא את תפקידו בתחום המאפיין אותו, את יכולותיו ואת אישיותו, וביחד ישלימו וייצרו הרמוניה אחת.

הרב לוי בן גרשום, הרלב"ג, למד מהשיח שבין יעקב אבינו לנשותיו, אמהות האומה - רחל ולאה, עיקרון משמעותי בבניין המשפחה היהודית. ה' ציווה את יעקב אבינו לשוב אל ארץ ישראל (בראשית לא, ג). יעקב שיתף את רחל ולאה, ולא הסתפק באמירה שכך ציווה אותו ה'. הוא תאר את הקשיים שהיו לו עם לבן ("וַיֹּאמֶר לָהּ רָאָה אֲנִי אֶת פְּנֵי אַבְיָכָן כִּי אֵינָנִי אֵלַי כְּתָמֹל שְׁלֹשָׁם... וְאִתָּנָה יִדְעָתָן כִּי בָכָל כְּחֵי עֲבַדְתִּי אֶת אַבְיָכָן. וְאַבְיָכָן הִתֵּל בִּי וַהֲחִלָּף אֶת מְשַׁכְרָתִי עֲשָׂרַת מְנִיָּם... " - שם, ה-ז), ורק אחר כך סיפר לה: "וַיֹּאמֶר אֵלַי מְלֶאךָ הָאֵל-לֵהִיִּם בְּחִלּוֹם יַעֲקֹב... עָתָה קוּם צֵא מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל אָרֶץ מֹלְדְּתְךָ" (שם, יא-ג). מדוע הקדים יעקב לספר את קורותיו עם לבן ולא הסתפק בעובדה שזהו צו ה'?

הרב לוי בן גרשום, הרלב"ג, פרשת ויצא, התועלת השלושים ושנים, עמ' 399 (הוצאת מעליות)

הרב לוי בן גרשום, הרלב"ג (המאות ה"ג-ה"ד), חי ופעל בפרובנס (דרום צרפת). כתב פירוש גדול על התורה הכולל ענייני הלכה רבים וכן פירושים לספרי הנביאים והכתובים. היה בקי במדעים ובפילוסופיה וכתב חיבורים במתמטיקה אסטרונומיה ומדעים נוספים, וכן חיבור פילוסופי שנקרא "מלחמות ה'".

שאין ראוי לאדם - כשירצה דבר מה מאנשי ביתו - שיכריחם בזה על צד האונס והניצוח, אבל ישתדל לפתות אותם ולהגיעם אל מה שירצוהו בתכלית מה שאפשר, כדי שיתעוררו לזה מעצמם, כי זה יותר ראוי משיעשו זה על צד האונס וההכרח. ולזה תמצא שאמר יעקב לנשיו דברים נכוחים, יביאום להִשְׁמַע אליו ולהִפְרֹד מאביהן, והודיע להן בסוף דבריו כי ה' יתעלה ציוהו ללכת לשוב אל בית אביו, כדי שיתרצו בזה מזה הצד גם כן, שלא ימרו את פי ה' יתעלה.

כאשר איש או אישה מעוניינים לשנות, לשפר וליעל את ההתנהלות המשפחתית, יש צורך בשיח ארוך ביניהם שבוחן ומעמיק בעניין, כדי ששניהם יהיו שותפים למהלך. יתכן שיהיה צורך להתפשר, אבל השיתוף הוא משמעותי.

השותפות הזוגית נדרשת באופן מיוחד כאשר אחד מבני הזוג נדרש לבצע תפקיד מיוחד, עבודה מאתגרת או ללמוד תחום חשוב ומשמעותי לו מאוד (ודוגמאות נוספות מסוג זה), ונתונים אלו מחייבים התנהלות אחרת של הבית. היכולת להצליח במשימות ולמלא את הדרישות יכולה להתקיים רק תוך הסכמה מלאה, רצון ותמיכה של בן/בת הזוג.

כשהציעו לר' אלעזר בן עזריה להיות נשיא, הוא השיב לחכמים: "איזיל ואימליך באינשי ביתי" (תרגום: אלך ואתייעץ באנשי ביתי), ואכן מסופר שהוא התייעץ עם אשתו (ברכות כז ע"ב).

הראי"ה קוק הסביר את המסר בדברים אלה של ר' אלעזר בן עזריה:

הראי"ה קוק, עין איה ברכות א, עמ' 112

הורה להם שההנהגה המעולה בעניני עבודת הציבור, אי אפשר שתבוא כי אם שיהיה המנהיג מסור לזה בכל נפשו, שאף מצבו הפרטי יהיה בטל ושקוע בעניני הציבור. על כן גם הליכות ביתו [= הנהגת ביתו הפרטי] צריך שתסכים [=שתתאים] עם ההנהגה הכוללת ומתוך כך צריך לזה הסכם גברת הבית [=אשתו].

התמסרות לעבודה ציבורית לטובת הכלל דורשת לעתים השקעה גדולה מאוד, והיא עלולה לפגוע או לבוא על חשבון המשפחה הפרטית. הסכמה ותמיכה, עידוד ועזרה הדדית הם אלה שיעצימו את בן/בת הזוג, ויאפשרו לו למלא את המשימה המיוחדת.

ההשלמה וההתאמה ההדדית היא גם כלפי הילדים וחינוכם. מסרים אחידים, קולות צלולים, שלוקחים בחשבון גם את המורכבות והשוני בין הילדים, לצד השונות הטבעית בהצגתם ובדרך העברתם של המסרים האלה על ידי ההורים, הם מן הגורמים המשמעותיים לכך שערכי הבית יופנמו ויוערכו.

"בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות. ולמה נכתב? דרוש וקבל שכר" (סנהדרין ע"א). לא היה ולא יהיה, אבל יש ללמוד מהנאמר עליו. בן סורר ומורה הוא מי שמפריז באכילה ובשתיה, ו"אֵינָנו שִׁמְעַ בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ" (דברים כא, יח). אחת הסיבות שבגללן בן סורר ומורה "לא היה ולא עתיד להיות" הוא בשל תנאים הלכתיים שקשה מאוד לממשם: "אם לא היתה אמו שווה לאביו בקול ובמראה ובקומה, אינו נעשה בן סורר ומורה" (סנהדרין שם), ועוד תנאים נוספים.

הרב שמשון רפאל הירש ראה בתנאים הלכתיים אלה הנחיות חינוכיות להורים. נעיין בחלק מדבריו.

הרב שמשון רפאל הירש, דברים כא, יח

בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות. בכל עבר ובכל עתיד הוא היה ויהיה, רק הלכה עיונית שהתנאים האמורים בה מונעים את הגשמתה למעשה, ואף על פי כן או דווקא משום כך הוא אוצר בלום של אמיתות חינוכיות שחקירתן היא בגדר "דרוש וקבל שכר". העוסק בהן יפיק מהן תועלת מרובה למלאכת החינוך של ההורים...

"איננו שומע בקול אביו ובקול אמו" - רק אם יש לילד גם אב וגם אם, ורק אם גם אביו וגם אמו הפעילו עליו את השפעתם המוחנכת, ורק אם האב והאם מדברים בקול אחד... ורק אם שניהם עומדים מול הילד באותה מידה של כובד ראש וכבוד, ומעל הכל רק אם יש ביניהם אחדות דעים ורצון משותף - רק אז יכולים הם לומר לעצמם שלא הם אשמים בקלקלת בנם.

אם חסר אחד מכל אלה, ובייחוד אם אין הסכמה בין האב לבין האם ואין הם מחנכים בכיוון אחד, הרי קלקלת הילד עדיין איננה מוכיחה את ההשחתה המוסרית של טבעו. אילו נתחנך כהלכה על ידי אביו ואמו, אפשר שהיה מתפתח בדרך אחרת. ומה שעָזָה בידי ההורים יכול לְתַקֵּן (=להיות מתוקן) על ידי החיים והניסיון. ההסכמה הגמורה בין האב לבין האם היא התנאי הקודם לכל האמור כאן.

הרב שמשון רפאל הירש, הרש"ר הירש
(המאה ה־ט"ו), חי ופעל בגרמניה. מנהיג שיטת "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ". לחם נגד הרפורמה והרפורמים. חיבר פירוש על התורה, את הספר "חורב" על טעמי המצוות ואת הספר "אגרות צפון".

ב. לימוד תורה במסגרת המשפחה

משפחה צריכה להבנות על בסיס רוחני איתן. ערכים, מידות, הנהגות טובות, אידיאלים, צדקה, חסד, כל אלה ועוד הם מאדני הבית. שמירת ההלכה, שאיפות קבועות להתקדמות מבחינה רוחנית ומוסרית, הם אלה שמעניקים מימד ערכי לבית.

לימוד תורה של בני הבית, בתוך הבית ומחוצה לו במסגרות שונות, קישור וחיבור לתורה, ורצון משותף להתקדם ולהתפתח בקיום המצוות, בפיתוח אמונה ובעבודת ה' – הם הכוחות המניעים והמחיים את המשפחה.

החובה לקבוע עתים לתורה מוטלת על כל אדם.

רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה ח

כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עשיר בין עני, בין שלם בגופו בין בעל יסורין... ואפילו בעל אשה ובנים, חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר: "והגית בו יומם ולילה" (יהושע א, ח).

שולחן ערוך אורח חיים סימן קנה, א

ויקבע עת ללמוד, וצריך שאותו עת יהיה קבוע שלא יעבירונו, אף אם הוא סבור להרוויח הרבה.

הרב ישראל מאיר הכהן מראדין, הידוע בכינויו 'החפץ חיים', מחבר ספר משנה ברורה, פֵּרט הלכה למעשה כיצד יש לקבוע עיתים לתורה:

הרב ישראל מאיר הכהן מראדין, משנה ברורה וביאור הלכה, שם

הכוונה בקביעת עיתים לתורה הוא שצריך האדם ליחד עת קבוע בכל יום שלא יעבירונו בשום פעם. ואם אירע לו אונס שלא היה יכול להשלים הקביעות שלו ביום, יהיה עליו כמו חוב וישלימו בלילה... וכתבו האחרונים שלעולם קודם שיצא מבית המדרש שחרית, אפילו אם אירע לו אונס שלא יוכל ללמוד בקביעות, ילמד על כל פנים פסוק אחד או הלכה אחת.

ויקבע – והנה עצם הלמוד אף שכשהוא לומד ביחידי הוא גם כן מקיים מצוות עשה של תלמוד תורה, מכל מקום לכתחילה מצווה להדר כל מה שיכול ללמוד

בחבורה, שעל ידי זה יש כבוד שמים יותר, וכן אמרו חז"ל בכמה מקומות "ברב עם הדרת מלך"... וכן המנהג כהיום בכל קהילות ישראל שקובעים ללמוד בחבורה אחר התפלה בבית הכנסת ואומרים קדיש דרבנן.

לימוד אישי, עם חברותא, במסגרת שיעורים מסודרים, פרק יומי בתנ"ך, משנה יומית, דף יומי, סוגיה יומית, הלכה יומית, שיעור בפרשת שבוע, במשנה, בגמרא, בדינים, באמונה, בחסידות, וכל תוכן לימודי קבוע, מחייה את האדם ונותן לו כוחות רוחניים שמעצימים את אישיותו ואת יכולתו להקרין ולהשפיע על אחרים במעגל המשפחתי הקרוב, במקום העבודה והלימודים, ובמעגלים נוספים. הקובע עתים לתורה ממשיך להיות מחובר ללימוד תורה למרות שעיקר עיסוקו הוא בעבודה ובפרנסה. הקפדה על קביעת עתים לתורה לה מודעים כל בני המשפחה, מעבירה מסר משמעותי מאוד על המקום המרכזי והחשוב של התורה בחיי המשפחה. היא מאפשרת לכל בני הבית להיות מחוברים כל העת לרצון להתקדם עוד מבחינה רוחנית, והיא מציבה את התורה וערכיה במרכז הבית.

אישה לא חייבת מעיקר הדין בלימוד תורה, אך היא כמובן רשאית ואין כל מניעה הלכתית שאישה תלמד תורה. אורחות החיים בעבר לא אפשרו להשקיע זמן רב בלימוד תורה, ואף גברים למדו פחות. מרחב הזמן המוצע כיום, הכלים והאמצעים הרבים, וכן השינויים שחלו במעמד האישה, מאפשרים לכל - גברים ונשים, ללמוד תורה. פוסקי זמננו כתבו שבשל אורחות החיים המוכרים לנו כיום גם נשים ובנות חייבות ללמוד תורה:

הרב יצחק יוסף, ילקוט יוסף - קיצור שולחן ערוך, חלק ב' עמ' תרצה

הנשים פטורות מתלמוד תורה... ואף על פי כן חייבות ללמוד דינים השייכים להן, שאם לא תדענה הלכות נידה וטבילה, והלכות שבת והלכות ברכות, והלכות איסור והיתר, ובשר וחלב, וכיוצא בזה, איך יוכלו לקיימן ולהישמר בהן. ומטעם זה הנשים מברכות בכל יום ברכות התורה ואומרות אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על דברי תורה... בזמננו יש להתיר לכתחילה ללמד הבנות תורה שבכתב בהסברה מלאה, עם מוסרי חז"ל שבתורה שבכתב ושבעל פה, וכיוצא בזה.

נפשן של נשותינו ובנותינו חשקה בתורה. יש צימאון נשי אמיתי ללמוד תורה. מתקיימת בהן ברכתו של אותו צדיק, החפץ חיים, שפסק להלכה (בספרו "ליקוטי הלכות" לסוטה כ ע"ב ד"ה מכאן) שלא יתכן מצב מעוות שבו נשים רוכשות השכלה כללית ואינן מרחיבות בו בזמן את ידיעותיהן התורניות. ... לכן פסק החפץ חיים שהמציאות החדשה מחייבת לימוד תורה לנשים. אין לפטור אותן מכך, כפי שהיה נהוג בדורות הקודמים, שבהם נשים היו ספונות בביתן ועסקו במשק הבית בלבד. יראת השמים שלהן לא היתה זקוקה למזון רוחני נוסף. המסורת שעברה מאם לבתה ואווירת הבית היהודי הספיקו לכך. אולם לא כן בדורותינו, בהן האשה עצמאית, מתקדמת בכל תחומי החיים ופתוחה להשפעות מתחלפות. עליה לבנות את אישיותה הרוחנית בצורה אוטונומית.

אשה זקוקה ללימוד תורה לא רק כאמצעי להכרת היהדות וקיום מצוות, אלא גם כערך עצמי, כמזון רוחני לנפש. עליה לפתח עצמה מבחינה רוחנית. לכן על אשה לקבוע עיתים לתורה כל יום, לא רק כדי לרכוש ידע נוסף ביהדות, אלא גם כדי להתפתח מבחינה רוחנית ולהעשיר את עצמה במקורות האינסופיים של התורה. עליה ללמוד לא רק למנוע ניוון רוחני, אלא גם כדי להתקדם, לפחות באותו קצב בו היא מתקדמת בהשכלתה, בניסיונה המקצועי, ובקידום מעמדה הכללי, אם לא יותר.

לימוד תורה שבכתב ושבעל פה, הלכה, אמונה ומוסר, כל אלה ממלאים את אדם המשפחה, בונים את עולמה הרוחני, ובנוסף יכולים להעניק לה כוחות שימלאו את חיי המשפחה בטוב ובקדושה.

ימי שבת וחג משמשים הזדמנות טובה יותר להתמלא באופן רחב ומעמיק יותר בלימוד תורה. זה הוא זמן לקבוע מסגרת ותוכן ברור:

תלמוד ירושלמי מסכת שבת פרק טו הלכה ג

רבי ברכיה בשם רבי חייא בר בא: לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לעסוק בהן בדברי תורה.

הרב יוסף חיים, בן איש חי, פרשת וירא, שנה שניה, אות כ

וטוב לומר דברי תורה לבני ביתו בליל שבת על ענין הפרשה.

רבי אברהם אבן עזרא, הפירוש הקצר שמות פרק לא פסוק יג

חייב אדם בכל שבת ללמוד דברי התורה. וכן: "מִדּוּעַ אֵת הַלֶּכֶת אֵלָיו הַיּוֹם לֹא חִדָּשׁ וְלֹא שִׁבְתָּ" (מלכים ב' ז, כג), כי בשבת היו הולכים אנשים ונשים לנביאים ולחכמים לשמוע דברי תורה.

בשבת ובחג יש פנאי, וערכה הרוחני של השבת והחג מתעצם כשהזמן מנוצל ללימוד ועיון ולמילוי הנפש בכוחות רוחניים. זהו גם הזמן הטוב ביותר ללימוד תורה במעגל המשפחתי ולחיזוק הקשר הפנימי בין בני המשפחה. במועדים אלה יש פנאי להתעניינות הדדית בעיסוק ובלמוד של כל אחד מבני הבית, לשיח משותף על נושאים העולים על סדר היום מתוך מבט ערכי וחינוכי, ועוד. העובדה שמובילי הבית קשורים לתורה מקרינה על התנהלות הבית ומשפיעה על עיצוב דרכם של בני הבית.

ג. כלכלה ומשפחה

11. עבודה ופרנסה

אחת המשימות המרכזיות שמוטלות על כל אדם היא לדאוג ליציבותו הכלכלית. כשמדובר במשפחה המשימה מורכבת ומחייבת יותר. פרנסה טובה ויציבות כלכלית מאפשרות נוחות ורוגע, ומפנות פנאי לבנייה מעמיקה יותר של התא המשפחתי, לפיתוח האישי, ולעשייה למען החברה ולמען הכלל. "אֲשֶׁרִי כָּל יָרָא ה' הֵהִלֵּךְ בְּדַרְכָּיו. יִגִּיעַ כְּפִיָּה כִּי תֵאָכֵל אֲשֶׁרִיָּה וְטוֹב לָךְ" (תהילים קכח, א-ב). כל אדם חייב לעשות מאמץ ולמצוא עבודה שתפרנס אותו ואת משפחתו, ולא לשבת בחיבוק ידיים: "שהבטלה מביאה לידי זימה... שהבטלה מביאה לידי שיעמום" (משנה כתובות ה, ה).

משנה מסכת אבות פרק ב משנה ב

רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר: יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עוון, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עוון.

הרב אברהם בן מאיר
אבן עזרא, ראב"ע
(המאות הי"א-הי"ב).
היה חכם רב-תחומי:
משורר, מדקדק,
פרשן תנ"ך, פילוסוף,
מתרגם, אסטרונום
ורופא. בחמישים
שנותיו הראשונות
שהה בספרד ובצפון
אפריקה, ובשארית ימיו,
נדד בארצות אירופה.
פירושו למקרא הוא
בדרך הפשט. על פירושו
לתורה נכתבו עשרות
פירושים.

חכמים אף הורו שאם אין לאדם ברירה, עליו לעבוד בכל עבודה שמציעים לו, והעיקר שלא יתבטל ושלא יזדקק לתמיכה ועזרה מאחרים - דמי אבטלה, צדקה ועוד.

רמב"ם הלכות מתנות עניים פרק י הלכות יח- יט (טור ושולחן ערוך יורה דעה סימן רנה)

לעולם ידחוק אדם עצמו ויתגלגל בצער, ואל יצטרך לבריות, ואל ישליך עצמו על הציבור. וכן ציוו חכמים ואמרו: "עשה שְׁבִתָּךְ חול ואל תצטרך לבריות". ואפילו היה חכם ומכובד וְהָעֵנִי, יעסוק באומנות, ואפילו באומנות מנוולת, ולא יצטרך לבריות. מוטב לפשוט עורות הנבילות בשוק, ולא לומר לעם: חכם אני וגדול אני וכהן אני, פרנסוני. ובכך ציוו חכמים. גדולי החכמים היו מהם חוטבי עצים, ונושאי הקורות, ושואבי המים לגנות, ועושין הברזל והפחמים, ולא שאלו מן הציבור, ולא קיבלו מהם כשנתנו להם.

אדם פותח את יומו בתפילה ובלימוד תורה ואחר כך יוצא לעבודתו ולעסקיו. מרן ר' יוסף קארו פתח את ספר שולחן ערוך, בהלכות השכמת הבוקר, קריאת שמע, תפילה ונושאים נוספים בהלכה, ולאחר כל אלו הוא כתב הלכות מחייבות בסימן נוסף תחת הכותרת: "סדר משא ומתן":

שולחן ערוך אורח חיים סימן קנו סעיף א

אחר כך ילך לעסקיו, דכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עוון, כי העוני יעבירנו על דעת קונו. ומכל מקום לא יעשה מלאכתו עיקר, אלא עראי, ותורתו קבע, וזה וזה יתקיים בידו.

יש להשקיע מאמץ גדול על מנת לבסס את הבית ולהעניק לבני המשפחה די מחסורם. בעולם המודרני אדם נדרש להשקיע שעות רבות ואנרגיה גדולה במקום העבודה. יש מקומות עבודה שבהם רווחת התפיסה, שהעבודה, פיתוח הקריירה וההישגים, הם חזות הכול. יש מקומות עבודה שבהם דורשים מן העובדים שעות עבודה רבות וארוכות, כמעט ללא חופשות. שבוע רודף שבוע, פרויקט רודף פרויקט, תוך מתן הבטחות גדולות ומענקים נדיבים. העובדים מעוניינים גם הם להצליח ולהרוויח, להראות הישגים ולהתקדם. מתפתח מעגל שעניינו - רדיפה אחר כסף, מעמד ויוקרה. יש מקומות עבודה שבהם

התמסרות מלאה נדרשת ואין ברירה אחרת, אך ברוב מקומות העבודה אין זה כך. לעיתים בשם הפרנסה, ההכרה במעמד החברתי או המימוש העצמי, אדם מתקשה לקיים מעגלי חיים הכרחיים נוספים כמו משפחה, המשך פיתוחו הרוחני, ואף דברים סתמיים שהוא אוהב לעשות, תחביבים וכד'.

אמנם, אדם צריך לפעול על פי סדרי עדיפות מתאימים במתח שבין קריירה, עושר ומעמד לבין ניהול חיי משפחה טובים, חינוך ילדים, לימוד תורה ועשיית חסד. צריך להקדים את המשפחה והדאגה לה להשקעה בקניינים חומריים. כמו כן יש צורך לאזן בין הרצון להשפיע על הסביבה והחברה, לבין חיי הבית.

מקורות הפרנסה הם עוגן כלכלי של המשפחה ושל כל אדם כפרט. העובדה שאדם הצליח בעסקים וצבר הון רב, עלולה ליצור בקרבו תחושות של כוחנות וגאווה. התורה מזהירה מתחושות אלו.

רבנו ניסים, דרשות הר"ן הדרוש העשירי

"פֶּן תֵּאָכַל וְשָׂכַרְתָּ וּבָתִּים טָכִים תִּבְנֶה וְיִשְׁכַּבְתָּ. וּבִקְרָךְ וְצִאָנָה יִרְבֶּיךָ וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה לָּךְ וְכָל אֲשֶׁר לָךְ יִרְבֶּה... וְאַמְרָתְךָ בְּלִבְכָּךְ כָּחִי וְעֵצֶם יָדִי עֲשֶׂה לִי אֶת הַחִיל הַזֶּה. וְזָכַרְתָּ אֶת ה' אֱ-לֹהֶיךָ כִּי הוּא הִנָּתַן לָּךְ כָּח לַעֲשׂוֹת חֵיל" (דברים ח, יב - יח).

רצה בזה, כי עם היות שאמת שיש באישים סגולות מיוחדות לדבר מהדברים, כמו שיש אנשים מוכנים לקבל החכמה, ואחרים מוכנים לשית עצות בנפשם לאסוף ולכנוס, ולפי זה יהיה אמת בצד מה, שיוכל העשיר לומר כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. עם כל זה עם היות שהכח ההוא נטוע בך, זכור תזכור הכח ההוא מי נתנו אליך ומאין בא. והוא אומרו: "וְזָכַרְתָּ אֶת ה' אֱ-לֹהֶיךָ כִּי הוּא הִנָּתַן לָּךְ כָּח לַעֲשׂוֹת חֵיל" (פסוק יח). לא אמר וזכרת כי ה' אלוך נותן לך חיל, שאם כן היה מרחיק שהכח הנטוע באדם יהיה סיבה אמצעית באסיפת ההון. ואין הדבר כן. ולפיכך אמר כי עם היות שכוחך עושה את החיל הזה, תזכור נותן הכח ההוא, יתברך.

אדם נדרש לפעול ולעשות, אך עליו לזכור שהקב"ה הוא שנתן לו את הכוח, הפוטנציאל, את היכולת והכישורים, להצליח ולהרוויח כסף. תזכורת זו חשובה לכולם, ובמיוחד לאלו שהצליחו יותר מכולם. שלמה המלך אמר זאת בפסוק

רבנו ניסים בן ראובן גירונדי, הר"ן (המאה הי"ד), ראש ישיבה בספרד. חיבר פירוש על הרי"ף, פירוש שנדפס סביב הרי"ף בחלק מן המסכתות, וכן חידושים על מסכתות הגמרא. מחבר ספר "דרשות הר"ן" בענייני אגדה ומחשבה.

קצר: "בְּרַכַּת ה' היא תַּעֲשִׂיר" (משלי י, כב). רבי יהושע בן חנניה נתן עצה ברוח זו כששאלו אותו איך להתעשר:

תלמוד בבלי מסכת נדה דף ע עמוד ב

מה יעשה אדם ויתעשר? אמר להן: ירבה בסחורה, וישא ויתן באמונה. אמרו לו: הרבה עשו כן ולא הועילו! אלא: יבקש רחמים ממי שהעושר שלו. שנאמר: "לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב" (חגי ב, ח). מאי קא משמע לן? דהא בלא הא לא סגי (=מה בא להשמיענו? שזה בלא זה לא יועיל).

היחס לאדם שרוזף אחר רכוש והון רק כדי למלא את סיפוקו ולהעצים את כוחו וכבודו הוא יחס שלילי: "אַהֲבָה כְּכֶסֶף לֹא יִשְׁבַּע כְּכֶסֶף" (קהלת ה, ט). לעומת זאת, היחס לאדם שמנצל את מה שצבר והשיג, גם לעשייה חברתית ולאומית, תורמת ומיטיבה (ביצירת מקומות עבודה, בפיתוח הכלכלה ובהרחבתה, בתרומות לחברה) מבורך הוא, ויש להכיר לו טובה על מעשיו.

נשים אף הן יוצאות לעבוד, ויש שהשיגו הישגים יפים ופיתחו קריירה ומעמד. גם כאן נדרש איזון נכון בין העבודה, הפרנסה, והפיתוח האישי לבין חיי המשפחה. באופן מיוחד יש לאם תפקיד חשוב ומשמעותי בעת שילדיה צעירים, וזקוקים לה מקרוב.

הרב יעקב אריאל, הלכה בימינו, עמ' 163, 210

בימינו, ראוי שאף האשה תעבוד, ומוטב שתממש את עצמה בעיסוק ההולם את אישיותה. כתוצאה מהמכשור המתוחכם הממלא את הבית, מקיום מסגרות טיפוליות לתינוקות ולילדים, ומתיעוש של מצרכים רבים - לא תמיד יש לה מה לעשות בבית. מאידך, ההתפתחות הכלכלית זקוקה לידים עובדות רבות, כולל של נשים. אולם הפרופורציה חייבת להישמר. טובת המשפחה מחייבת שבדרך כלל, בעיקר בתקופת הפוריות, האשה תהיה מפרנסת משנית ולא עיקרית.

...האשה יצאה מהפלך, מהתנור והכיריים. היא רוכשת השכלה, מקצוע ומעמד משלה. כל אלו נועדו להעלות את הרמה המשפחתית. לחזק את הקשר הזוגי-רוחני ולקדם את הרמה הרוחנית של המשפחה. ניתן להתקדם בו זמנית בשני המישורים. גם במישור הקרייריסטי-אישי וגם בזוגי והמשפחתי. לכן הקריירה המשפחתית חייבת להתקדם בהתאם. בתקופת הפוריות של האשה

(שהיא קצרה יחסית!), יש צורך בהעדפה מתקנת. בראש סולם הערכים בתקופה זו חייבת לעמוד המשפחה. כי זו מצוה עוברת. אין לה זמן אחר. קצב ההתפתחות של הקריירה המקצועית חייב להתאים אפוא את עצמו לקצב ההתפתחות של הקריירה המשפחתית.

22. צרכנות נבונה בכלכלת המשפחה

החברה המודרנית מפתה לצרוך מוצרים, מותגים, ומכשירים שונים שיש בהם נוחות אך גם ביטוי למעמד ולמיקום חברתי. "תרבות הצריכה" הוא הכינוי שבו מתוארת התנהלות זו. הפיתוי נעשה ביצירת אווירה תקשורתית וציבורית, באמצעות פרסומות, מערכות שיווק, מסרים ואמירות, ורבים נסחפים ונגררים אחר אותן "אופנות" חולפות, כדי להיות כמו כולם. מחירה של היגרות זו הוא בזבוז של כסף ומשאבים, שבאה לעיתים קרובות על חשבון צרכים אחרים חיוניים וערכיים שיועילו ויטיבו עם הבית, המשפחה והילדים.

היצר והרצון לצרוך, סוחפים ומניעים גם כשאין יכולת כלכלית. ההוצאות רבות מההכנסות, ואנשים נקלעים לחובות ותסבוכות כלכליות.

תלמוד בבלי מסכת ביצה דף טז עמוד א

כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים, חוץ מהוצאת שבתות והוצאת יום טוב, והוצאת בניו לתלמוד תורה. שאם פחת - פוחתין לו, ואם הוסיף - מוסיפין לו.

רש"י

כל מזונותיו של אדם - כל מה שעתיד להשתכר בשנה, שיהא נזון משם - קצוב לו, כך וכך ישתכר בשנה זו, ויש לו ליזהר מלעשות יציאה מרובה - שלא יוסיפו לו שכר למזונות אלא מה שפסקו לו.

הרב יעקב בן אשר, טור אורח חיים הלכות יום טוב סימן תקכט

ואע"פ שצריך כל אדם לצמצם יציאותיו, אל יצמצם בהוצאת יום טוב וצריך לכבדו ולענגו כדרך שמענג ומכבד השבת...

במשך השנה צריך אדם לצמצם את ההוצאות שלו, ולא לפזר ולבזבז. לקראת שבת ויום טוב מותר לחרוג מעט מדרך זו, אך לא להגזים. על הפסיקה הזו העיר החפץ חיים.

הרב יעקב בן אשר, הטור
(המאות הי"ג-ה"ד),
חי ופעל בספרד. בנו
של הרא"ש. הגדול
והמפורסם בין ספריו
הוא ספר 'ארבעה טורים'
קובץ של ארבעה ספרים
נפרדים, המהווים ביחד
ספר הלכה מקיף של
ההלכות הנוהגות בזמן
הזה: אורח חיים, יורה
דעה, אבן העזר, חושן
משפט.

הרב ישראל הכהן מראדין, החפץ חיים, ביאור הלכה סימן תקכט

וזהו תוכחת מרובה על זמנינו שבעוונותינו הרבים הרבה אנשים עוברין על זה, ולא ישימו לב איך להתנהג בהוצאות ביתם להרחיק דברים המותרים. ורבים חללים הפילה הנהגה הרעה הזו, שמביאה את האדם לבסוף על ידי זה לידי גזל וחמס וגם לחרפה וכלימה... ואשרי למי שיאמץ לבבו ולא ישגיח לפיתויים וינהל הוצאות ביתו בחשבון כפי ערך הרווחתו ולא יותר.

לעתים מתרגלים לרמת חיים ראוותנית ובזבזנית, וקשה מאד לחדול מכך. במצבים קיצוניים עלולים גם להיסחף ולעבור עבירות חמורות כמו גנבה וגזל, כדי להישאר למראית עין באותו מעמד ובאותו מיקום חברתי. מה שבאמת אינו חיוני לחיי הבית והמשפחה, הוא מותרות. יש לשקול היטב לפני שמתמסרים למותרות - מהי תועלתם ומהי מידת השימוש בהם.

קופסא לתכשיטים, כסף.
אוסף מוזיאון לאמנות יהודית ע"ש וולפסון,
היכל שלמה

פרק יג

קרבה בין האיש לאישה

פרק יג: קרבה בין האיש לאישה

נושא מורכב ועדין זה של חיי האישות בין בני הזוג מצריך עדינות בגבולות הדיבור עליו, מתוך רצון לשמור על הצניעות, האינטימיות והעומק שבהסתרה. יחד עם זאת, מדובר במרכיב משמעותי של הזוגיות ובמצווה מן התורה, אחת מתרי"ג מצוות. כמו בכל הנושאים שבהם עסקנו, גם בפרק זה נלמד על הדרת התורה בבניית הזוגיות והמשפחה, כאשר הקשר הגופני מהווה חלק בלתי נפרד מבנייה זו. אין זה ראוי שההיכרות עם התוכן האינטימי העמוק ביותר בחיי זוג נשוי, המפגש הפיזי בין איש לאישה, יוכר ויילמד באמצעות כלי התרבות העכשווית – הטלוויזיה, הרחוב, האינטרנט ודומיהם.

בעולם הרחב מכנים את הקשר הפיזי שבין איש לאישה בשם: יחסי מין. חז"ל מדריכים אותנו לדבר על נושאים צנועים ואינטימיים אלו בלשון נקייה: "דברו חכמים בלשון נקייה" (משנה נדה ו, יא), ועל כן אנו מכנים את הקשר הפיזי שקיים אך ורק במסגרת הנישואין, בשם: "חיי אישות". ההבדל מקפל בתוכו תפיסה אחרת על המתרחש במהלך המפגש הפיזי בין בני זוג. הקשר הפיזי איננו רק פורקן יצרי ומפגש בין שני מינים, אלא הוא ביטוי של חיים מאוחדים של שני אנשים, שהם כאיש אחד ומתוך כך כבשר אחד. היכולת למצוא שפה מתאימה לדבר על נושאים רגישים ועדינים אלו חשובה במיוחד בתוך הקשר הזוגי והיא פתח גדול להרגיש ולהיות מודע לצורכי בן ובת הזוג.

בדברים הבאים נעסוק בהדרת התורה, חז"ל וספרות הפסיקה לגבי חיי אישות המשלימים את הקשר הנפשי של בני הזוג, ומאפשרים את בניין המשפחה והתפתחותה. במהלך הדברים נעסוק מעט גם בפרטי ההלכות, במקומם של היצר, השיתוף, השמחה והעונג שבמצווה, וכן ביחס בין הגוף לנפש.

בפרק זה נעסוק בשלושה נושאים:

- א. מצוות עונה – חיי אישות בין בני הזוג.
- ב. החיבור הגופני: חשיבותו של החיבור הפיזי לקשר שבין איש לאישה מתוך הדדיות ושמחה, צניעות וקדושה.
- ג. חיבור מתוך רצון משותף ובשמחה.

א. מצוות עונה - חיי אישות בין בני זוג

קשר זוגי בין איש לאישה מכיל ומביא לידי ביטוי רבדים שונים ומגוונים הקיימים באדם. קשר זוגי הוא מצווה מתרי"ג מצוות, והקשר הפיזי בין איש לאשתו כמצווה, מכונה אצל חז"ל: מצוות עונה (שבת קיח ע"ב). עונה = זמן, עת. זמנים מסוימים במהלך שבוע או חודש שבהם איש ואישה חיים חיי אישות. הקב"ה, יוצר האדם, הוא שיצר את החיים בצורתם זו, הוא שקשר בין האיש והאישה בכל הרבדים הרוחניים, הנפשיים והגופניים, והוא החפץ במערכת קשרים כזו. מצוות עונה נותנת מקום לקשר המלא והחי בין בני הזוג ומכירה בחשיבותו של המפגש הפיזי לא רק כאמצעי לקיום מצוות פרייה ורבייה, אלא גם כקשר היוצר ומאפשר חיבור עמוק בין בני זוג. המצווה מוטלת על האיש, שאחת מחובותיו לאשתו היא קיום חיי אישות בזמנים מסוימים. אך כמובן שהתפילה והייחול הם לקשר הדדי שבו החובה הופכת לזכות, והאיש והאישה שותפים מלאים בחיבור.

מצוות עונה מוזכרת בתורה בהקשר של אמה עבריה. אדונה של אמה עבריה יכול ליעד אותה להיות אישה לבנו או לעצמו. מרגע שהאמה נישאת - חייב האיש להעניק לה את זכויות היסוד שלה. במצב אישי מסובך ומורכב שכזה מחייבת התורה את האיש במצוות עונה כדי ליצור חיבור וקשר אמיתי בינו לבין האישה - האמה שהוא נשא. על אחת כמה וכמה שחובה זו מוטלת בין איש ואישה שנישאו באופן רגיל.

שמות פרק כא, פסוק י

אם אֶחָדָת יִקַּח לוֹ אִשָּׁה כְּסוּתָהּ וְעִנְתָּהּ לֹא יִגְרַע

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דנזיקין פרשה ג

מה זו (=אמה עבריה) שארה כסותה ועונתה לא יגרע, אף בת ישראל שארה כסותה ועונתה לא יגרע. ... "שִׁאָרָה" - אלו מזונותיה, "כְּסוּתָהּ" - כמשמעו; "וְעִנְתָּהּ" - זו דרך ארץ. (דרך ארץ - קשר טבעי שבין איש לאישה).

את מהותן של הלכות אישות הסביר הרב יוסף דב סולובייצ'יק.

הרב יוסף דב סולובייצ'יק, "ובקשתם משם", איש ההלכה, עמ' 209

הן הפילוסופיה היוונית והן הנצרות לא תפסו את הבחינה המטפיזית-מוסרית בהזדווגות המינית. רק בהלכה יש לפעולה זו יסוד מוצק בחיים הדתיים - מצוות פרו ורבו היא מצווה ראשונה בתורה. חיי נישואין הם חיים טהורים ומבורכים. חייו של הרווק, אף על פי שלא חטא מעולם, נוגדים את תפיסת ההלכה. כל מי שאינו נושא אישה שרוי בלי שמחה, בלי ברכה ובלי תורה. הקב"ה בעצמו מזווג זיווגים. שמחת חתן וכלה חשובה מאד, וכל המשתתף בה - שכרו רב. האיש מחויב להזדקק לאשתו לפרקים קבועים, הכל לפי כוח גופו ותנאי עבודתו. הלכות תשמיש המיטה מיוסדות על עקרון פסיכולוגי ועל היגינה מינית והן מפליאות בפיקחותן וב"חדישותן". כמה תשומת לב והבנה עדינה ואינטימית טמונות בדינים אלה. ואותה ההלכה, הקשה כברזל, שאסרה הזדווגות לאישה בימי נידתה ועשתה כמה סייגים לאיסור זה, הטילה חובה מוחלטת על האדם להזדקק לאשתו מפרק לפרק מתוך אהבה וחיבה. ההלכה קבעה את המושג "בעילת מצווה". האדם עובד את בוראו בגופו, באכילתו ובפעולה המינית.

ב. החיבור הגופני

יחסם של חכמי ישראל לחיבור הפיזי שבין איש לאשתו מדגיש ומחדד את מעלתה וחשיבותה של מצוות עונה. הם האריכו והעמיקו בחשיבות החיבור הפיזי שבין איש לאשתו כשהוא נעשה בקדושה ובטהרה. במעשה זה מתממש הייעוד הנשגב של האדם כצלם אלקים, בכוח וביכולת שניתנה לו ליצור חיים, לחבר שמים וארץ, נצחיות וזמניות, לחבר גוף ורוח ובכך להביע בחיים המשותפים את אחדותו של העולם שברא הקב"ה.

בתורה מסופר על הדרך בה ברא הקב"ה את האישה, ועל המפגש המיוחד של האיש עם אשתו לאחר שהתעורר מהתרדמה שנפלה עליו. הרמב"ן בפירושו לתורה הסביר את הפסוקים הללו כבסיס לחיי כל זוג, כאשר נפגש איש עם אשתו. אמנם הרמב"ן איננו עוסק ישירות בחיבור הגופני בדבריו אלה, אבל מדבריו יש ללמוד על הייחוד שבקשר האנושי בין איש ואישה גם בחיבור הגופני.

בראשית ב, כג-כד

(כג) וַיֹּאמֶר הָאֱדָם זֹאת הַפֶּעַם עֵצָם מִעֵצָמִי וּבָשָׂר מִבָּשָׂרִי לָזֶאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לִקְחָהּ זֹאת: (כד) עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אָבִיו וְאִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד:

הרב משה בן נחמן, רמב"ן, בראשית ב, כד

לבשר אחד - הוולד נוצר על ידי שניהם ושם נעשה בשרם אחד, לשון רש"י. ואין בזה טעם, כי גם הבהמה והחיה יהיו לבשר אחד בולדותיהם. והנכון בעיני, כי הבהמה והחיה אין להם דבקות בנקבותיהן, אבל יבא הזכר על איזה נקבה שימצא וילכו להם. ומפני זה אמר הכתוב, בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו ודבק בה, והיתה בחיקו כבשרו ויחפוץ בה להיותה תמיד עמו. וכאשר היה זה באדם, הושם טבעו בתולדותיו, להיות הזכרים מהם דבקים בנשותיהם, עוזבים את אביהם ואת אמם, ורואים את נשותיהן כאילו הן עמם לבשר אחד.

אצל בעלי חיים אין קשר מחייב בין זכר לנקבה. הזכר בא על הנקבה ומתנתק ממנה. בעוד שבני אדם מתקשרים זה לזה במסגרת הנישואין, כבשר אחד, והקשר שנוצר ביניהם ממשיך ומחייב.

ג. חיבור מתוך רצון משותף ובשמחה

הלכות רבות עוסקות בהרחבה רבה בצורך בהדדיות וברצון משותף של בני הזוג להיות בחיבור מלא ובהשלכות החמורות של מפגש שנעשה שלא על פי דרך זו.

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף עב עמוד ב

אמר רבא: חייב אדם לשמח אשתו בדבר מצוה! [=תשמיש המיטה].
(רש"י: לשמח - אפילו שלא בשעת עונתה אם רואה שמתאוות לו).

הרמב"ם הצביע על מצבים שבהם יש מניעה הלכתית מלקיים חיי אישות בשל הדרישה ההלכתית לקיים חיי אישות מתוך שמחה, אהבה וצניעות:

רמב"ם הלכות דעות פרק ה הלכה ז

אף על פי שאשתו של אדם מותרת לו תמיד, ראוי לו לתלמיד חכמים שינהיג עצמו בקדושה... ולא יקל בראשו ביותר, ולא ינבל את פיו בדברי הבאי, ואפילו בינו לבינה. הרי הוא אומר בקבלה: "ומגיד לאדם מה ש'ח"ו" (עמוס ד, יג). אמרו חכמים: אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו עתיד ליתן עליה את הדין (חגיגה ה ע"ב). ולא יהיו שניהם לא שכורים, ולא עצלנים, ולא עצבנים... אלא ברצון שניהם ובשמחתם.

חיי האישות מתקיימים בצניעות בין איש לאשתו. את האהבה והקשר העמוק ביניהם הם מבטאים בינם לבין עצמם ולא בפרהסיה, בצניעות ולא בפריצות ובהוללות. גם גילויי חיבה שבין בני זוג (מגע, חיבוק, נישוק) הם עניין שבינם לבין עצמם ולא בפרהסיה. החצנת הקשר האינטימי שבין בני הזוג, מוזילה אותו ומפחיתה את ערכו ואת עוצמתו.

סוגה בשני עשנים

פרק יד

סוגה בשושנים -

קרבה וריחוק בחיי הזוגיות

פרק יד: סוגה בשושנים -

קרבה וריחוק בחיי הזוגיות

במהלך חייו של זוג נשוי יש ימים שבהם הם מותרים בקרבה פיזית, ויש ימים שבהם הם אסורים בקרבה זו. הדימום בימי הווסת מגדיר את האישה כנידה, ובני הזוג אסורים במפגש פיזי, עד שהאישה תיטהר.

הלכות טהרת המשפחה בנויות סביב המחזוריות החודשית של האישה. התנועה הזו של בני הזוג - קרובים ורחוקים, וחוזר חלילה, נותנת לזוגיות חיים. חיים משמעם תנועה, תזוזה והתקדמות. אף בחיי בני הזוג אנו פוגשים תנועה, תזוזה והתקדמות סביב הציר של זמני הקרבה והריחוק. מעגל החיים הזה - קרבה פיזית ומרחק פיזי - צופן אתגרים, התמודדויות והזדמנויות לכל זוג וזוג.

בפרק זה נעסוק בעקרונות ההלכתיים ובמשמעויות הרוחניות המלוות את מעגל הקשר של איש ואשתו (פרטי הדינים הם רבים, ויש ללמוד אותם באופן מסודר ומדויק עם מדריך חתנים/מדריכת כלות לפני מועד החתונה).

בפרק זה שישה נושאים מרכזיים:

- א. זמנים של קרבה וריחוק.
- ב. הליכות בני הזוג בימים שהם אסורים זה לזה.
- ג. "סוגה בשושנים" - מהותם של ימי ההרחקות.
- ד. תהליך ההיטהרות.
- ה. משמעות הטבילה במקווה.
- ו. הדרכת חתנים/הדרכת כלות; שאלת רב ואנשי מקצוע נוספים.

א. זמנים של קרבה וריחוק

הקושי הגדול שבזיווג זיווגים (מתאימים...) נובע מהשונות שבין האיש והאישה. שונות זו באה לידי ביטוי בעולם הנפשי של השניים, ולא פחות מכך בעולם הפיזיולוגי שלהם.

אישה נשואה עוברת שינויים רבים, ובכללם שינויים הורמונליים הניכרים בגופה: היריון, לידה, הנקה. המערכות שבגופה עוברות כל הזמן שינויים, וזאת בנוסף למחזור החודשי לו היא רגילה כבר מימי נעוריה. לעומתה, בתהליך הנישואין האיש איננו עובר שינויים ביולוגיים.

להלן תיאור קצר של התהליכים הביולוגיים אצל נער-איש, נערה-אישה: (מבוסס על: מיכל נגן, מתוך הספר איש ואישה, הרב אלישיב קנוהל, עמ' 229) בכל תינוקת שמגיעה לעולם מצויים אברי הרבייה: הרחם - איבר ההולדה והבאת החיים לעולם, השחלות - שבתוכן מאגר אדיר של ביציות המוכנות ומחכות להבשלתן בבוא העת. עד לגיל ההתבגרות הן מצויות בתרדמה, ואז חלקן מתעוררות ומבשילות. בשחלות אין ייצור נוסף של ביציות מעבר לביציות שנוצרו בזמן העוברי, ורק כ-400 ביציות מגיעות להבשלה מלאה במשך שנות פוריותה של האישה. לעומת זאת, אצל נער, ייצור תאי הזרע מתחיל רק בגיל ההתבגרות, ובכל יום גופו מייצר מיליוני תאי זרע, עד זקנה ושיבה.

בגיל ההתבגרות (בדרך כלל בין גיל 11 לגיל 16) מתחיל תהליך בגוף הנערה הנקרא 'המחזור החודשי'. אורך המחזור ברוב המקרים הוא בין 23-35 ימים. המחזור החודשי נשלט על ידי מערכת מורכבת של הורמונים (חומרים כימיים המקשרים בין תאי הגוף השונים, ועוברים ממקום למקום באמצעות מערכת הדם). גם אצל גברים ייצור תאי הזרע קשור להפרשת הורמונים, אבל ההפרשה ההורמונלית אצל גברים זהה מדי יום ואינה מחזורית.

בכל חודש משלימה ביצית אחת את התפתחותה בשחלה, והיא מוכנה להפריה. לאחר שהיא הבשילה, יוצאת הביצית מהשחלה אל החצוצרה (צינורית המחברת בין השחלות לבין הרחם). חריגה זו של הביצית מהשחלה אל החצוצרה נקראת ביוץ. במקביל להתפתחות הביצית, חלים שינויים גם ברחם - רירית הרחם, שהיא השכבה הפנימית של הרחם, מתעבה בהדרגה ומתמלאת בכלי דם כדי להתכונן לקליטת ביצית מופרית.

אם ביצית בשלה פוגשת תאי זרע בחצוצרה, עשויה להתרחש הפריה. אם התרחשה הפריה, מתחיל היריון. הביצית המופרית מגיעה לרחם, עובר זעיר מתחיל להשתרש בתוך הרחם ולהתפתח עד לידתו. כאשר לא מתרחשת הפריה, הביצית מתנוונת ומתמוססת בתוך החצוצרה, ורירית הרחם מתנוונת גם היא ונפלטת בדימום דרך הנרתיק אל מחוץ לגוף. דימום זה הוא הקרוי בתורה "עַת נִדְתָּה" (ויקרא טו, כה) של האישה. לאחר התפרקות רירית הרחם והדימום, מתחיל מחזור חדש - ביצית חדשה מבשילה ורירית הרחם נבנית מחדש.

בתורה נזכרות שתי טומאות הקשורות להפרשות היוצאות מן הגוף אצל נשים: טומאת נידה (ויקרא טו, יט; יח, א-ה; יט, כד-ל), וטומאת זבה (ויקרא טו, כה, כח-לא). הנידה היא אישה שיש לה דימום מהרחם בזמן הקבוע של הווסת כחלק מהמחזור החודשי. מזמן שיצא דם מהרחם, אפילו טיפת דם כחרדל (=טיפת דם מועטה ביותר כגודל גרגיר של צמח חרדל), האישה נידה. הזבה היא אישה שיש לה דימום רב שלא בזמן המחזור הקבוע, או כתוספת למחזור הקבוע.

מדין תורה אישה הרואה דם בזמן המחזור החודשי טמאה טומאת נידה שבעה ימים, בין אם ראתה מעט דם יום אחד ובין אם ראתה דם כל שבעת הימים. לאחר שבעה ימים היא יכולה לטבול ולהיטהר מן הטומאה. לעומת זאת, בטומאת הזבה אם ראתה דם שלושה ימים רצופים צריכה לספור שבעה ימים נקיים (ללא דימום) ורק אז רשאית לטבול ולהיטהר. בשל צרות הגלות חששו לטעות בין דם טהור לדם טמא ובין ימי נידה לימי זיבה, ולכן תיקן רבי יהודה הנשיא תקנה שצמצמה את ההבדל בין תהליך ההיטהרות של נידה לתהליך ההיטהרות של זבה. ובתקופת התלמוד תהליך ההיטהרות של נידה וזבה הושווה לגמרי, ונקבע שכל ראייה של דם מצריכה שבעה ימים נקיים.

תלמוד בבלי מסכת נדה דף טו עמוד א

אמר ר' זירא: בנות ישראל החמירו על עצמן, שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליה שבעה נקיים.

חכמים (ברכות לא ע"א) ציינו חומרא זו כדוגמה ל"הלכה פסוקה" - דין ברור שאין לגביו מחלוקת (רבינו יונה, ברכות שם). הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה יא, י) הסביר שהביטוי "הלכה פסוקה" הכונה היא ש"אין לסור ממנה לעולם".

חכמי ישראל אימצו את החומרא של בנות ישראל וקבעו כהלכה פסוקה המחייבת את הכל.

הרב משה בן נחמן, רמב"ן, הלכות נידה פרק א, הלכה יט

חומרא זו שנהגו בנות ישראל הוכשרה בעיני החכמים ועשו אותה כהלכה פסוקה בכל מקום, לפיכך אסור לאדם להקל בה ראשו לעולם.

הרב מרדכי אליהו הסביר את טעמה של הלכה זו:

הרב מרדכי אליהו, דרכי טהרה, עמ' י-יא

בנות ישראל החמירו על עצמן שעל כל טיפת דם קטנה כחרדל יושבות הן שבעה נקיים כמו זבה. וסיבות רבות לחומרא זאת, והחשובה שבהן היא כדי שתהיה לכל הנשים ספירה אחידה ולא תצטרך כל אחת ואחת לחשב לעצמה חשבונות מסובכים שלא כולן בקיאות בהם. דין זה, אף על פי שהוא חומרא, נקבע כהלכה שאין עליה עוררין.

ב. הליכות בני הזוג בימים שהם אסורים זה לזה

התקופה שבה בני הזוג אסורים זה לזה, כל עוד האישה לא טבלה, היא תקופה שיוצרת ביניהם ריחוק פיזי ומעמידה אותם בניסיון של התגברות על יצרם. אסור להם לחיות חיי אישות ואסור כל מגע פיזי אחר ביניהם (חיבוק, נישוק, מגע סתמי וכד'). עם זאת, תקופה זו היא הזדמנות לבני הזוג לחוות רובד אחר של מערכת יחסים שהוא מעבר לקשר הפיזי, וכן לתת מקום לנפרדות של כל אחד מבני הזוג. ההלכות שנועדו לעזור לבני הזוג לעצב את האווירה הנאותה בבית בימים אלו נקראות "דיני הרחקות". דיני הרחקות מכוונים את בני הזוג להימנע ממעשים והתנהגויות העלולים ליצור התעוררות פיזית ביניהם ולהשכין בבית אווירה שתאפשר להם לקיים דין זה. דיני הרחקות הם רבים ולפני החתונה יש ללמוד אותם לעומקם.

חשוב לציין שהיות בני הזוג אסורים או מותרים זה לזה הוא עניין אינטימי ביניהם. אף אחד או אחת מלבדם איננו צריך לדעת את מצב הקשר ביניהם.

ויקרא יח, יט

וְאֵל אִשָּׁה בְּנִדָּת טְמֵאָתָהּ לֹא תִקְרַב לְגִלּוֹת עֲרוּתָהּ

מסכתות קטנות מסכת אבות דרבי נתן נוסחא א פרק ב

איזהו סייג שעשתה תורה לדבריה? הרי הוא אומר: "וְאֵל אִשָּׁה בְּנִדָּת טְמֵאָתָהּ לֹא תִקְרַב לְגִלּוֹת עֲרוּתָהּ" (ויקרא יח, יט). יכול יחבקנה וינשקנה וידבר עמה דברים בטלים? תלמוד לומר: "לֹא תִקְרַב". יכול תישן עמו בבגדיה על המטה? תלמוד לומר: "לֹא תִקְרַב".

הימים שבהם בני הזוג אסורים זה לזה אינם ימים פשוטים, שכן באופן טבעי המצב השלם והשמח ביותר בזוגיות הוא הזמן שבו הם מותרים.

מדרש תנחומא פרשת מצורע סימן ו

"וְאִשָּׁה כִּי יִזְבּ זֶבַע יָמִים רַבִּים" (ויקרא טו, כה). והלא שבעת ימי נדה הן, ולמה קרא אותן ימים רבים? אלא לפי שפורשת מבעלה והם ימים של צער, לפיכך קרא אותן ימים רבים.

אף שהימים שבהם בני זוג אסורים זה לזה הם ימים של צער וריחוק, זוהי הזדמנות לפתח ולרענן את הקשר הנפשי והזוגי.

תלמוד בבלי מסכת נידה דף לא עמוד ב

שאלו תלמידיו את ר' שמעון בן יוחי... ומפני מה אמרה תורה מילה לשמונה? שלא יהו כולם שמחים (רש"י: שאוכלין ושותין בסעודה) ואביו ואמו עצבים (רש"י: שאסורין בתשמיש). תניא, היה ר' מאיר אומר: מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה? מפני שרגיל בה וקץ בה, אמרה תורה: תהא טמאה שבעה ימים, כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה.

הרב קלמן כהנא הסביר את הפנים השונות בקשר הנפשי והזוגי.

הרב קלמן כהנא, טהרת בת ישראל, הקדמה, עמ' 30

...אך ורק בהטלת ההימנעות, בהגבלה המוכתבת ע"י חוק התורה נוצר היחס המתאים בין איש לאשתו, יחס שאיננו מבוסס רק על התאוונות. וכבר העיר רש"י הירש זצ"ל, שהסמיכה התורה איסור שכיבה עם אשה נדה לאיסור לקיחת אחותו, כדי להורות שבחיי משפחה ישנן תקופות בהן על איש לחיות עם אשתו כאח עם אחותו. יחס זה לא רק שאינו מצמצם את הקשר המשפחתי הפנימי, אלא הוא מעדנו ומגביר אותו מבחינה רוחנית ומוסרית כאחת. וכשתיאר המשורר האלוקי יחסו של הקב"ה לכנסת ישראל כיחס הנעלה שבין איש לאשתו השתמש בין השאר בביטוי "אחותי רעייתי" לכינוי כנסת ישראל. על פי זה לימדונו חז"ל ש"לא זז משם עד שקראה אחותי" (שמות רבה פרשה נב, ה) - ללמדך שיחסי חיבה ואהבה, יחסי התקרבות, רבים ושונים הם, ושלמות חיי הבית מושתתת על יחסי קירבה בין איש לאשתו כיחס האהבה והחיבה שיסודם באחוה - אח אל אחותו. "אחותי רעייתי" - שלמות חיי הזוג הם.

הרב קלמן כהנא
(נפטר בשנת תשנ"א).
רב קיבוץ חפץ חיים,
כיהן כחבר כנסת וסגן
שר החינוך מטעם
פועלי אגודת ישראל,
ומחותמי מגילת
העצמאות. חיבר ספרים
רבים העוסקים במצוות
התלויות בארץ. ספרו
"טהרת בת ישראל"
על הלכות טהרת
המשפחה, שימש ספר
יסוד וכמעט יחיד
בתחום, במשך שנים
רבות.

לצד ההקפדה על דיני ההרחקות, על בני הזוג לשמר ולפתח את הקשר והקרבה הנפשית ביניהם גם בימים אלו.

הרב מרדכי אליהו, דרכי טהרה, עמ' לח

ועם כל זה שאין לאדם להרבות קירבה ולדבר דברים בטלים עם אשתו נדה, אין הכוונה לרחקה ולהימנע מדברים הנצרכים, אלא רק מדברי חיבה המרגילים לערווה. ולהיפך, מצווה לקרבה אם רואה אותה מורחקת ומצטערת. וגם בנידתה חייב הוא לאהוב אותה כגופו ולכבדה יותר מגופו. ובדברים אלה אין להחמיר יותר ממה ששיערו חז"ל, שחומרה יתרה בדברים אלה, עלולה להביא לדברים חמורים. ועל כגון זה אומרת הגמרא (שבת סד ע"ב): ... זקנים הראשונים היו אומרים שלא תכחול ולא תפקוס ולא תתקשט בבגדים צבעונים בזמן נדתה, עד שבא רבי עקיבא ולימד: אם כן אתה מְגַנֶּה על בעלה ונמצא בעלה מגרשה. ולכן אמר רבי עקיבא שיכולה לכחול (=לצבוע את העיניים) ולפקוס (=לעשות תסרוקת) וללבוש בגדים יפים גם בנידתה.

...אף על פי שאין ביניהם (בזמן שהאישה נידה) קירוב כלשהו במעשים או בדברים, יש ביניהם קירוב לבבות ודיבורים שבצנעה. ועל כן חשוב מאוד להבין את יסודות הגדרים שגדרה תורה ושגדרו חכמים, שלא להחמיר או להקל יתר על המידה.

ג. "סוגה בשושנים" - מהותם של ימי ההרחקות

הגמרא והמדרש מדמים את הדרך שבה מתייחסים בעם ישראל להלכות טהרת המשפחה לגדר של שושנים. גדר של שושנים היא אמנם גדר בכך שהיא מציינת גבול ועם זאת השושנים אינן מהוות מחסום ממשי לרצוה לעבור את הגדר. כך גם בהלכות נידה. מצד אחד, ההלכות יוצרות גדר שמטרתה להרחיק ולשמור מן העבירה. מצד שני, זו גדר שקל לפורצה ושמירתה מסורה ללבם ולמסירות נפשם של בני הזוג, המצויים בין כותלי ביתם ושומרים על קדושת הבית היהודי.

שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ז, ב

"בְּטֶנֶךָ עֲרֵמַת חֲטָיִים סוּגָה בְּשׁוֹשְׁנִים" (שיר השירים ז, ג). אמר ר' לוי: בנוהג שבעולם, אדם נושא אשה ... בא ליזקק לה, והיא אומרת לו: כשושנה אדומה ראיתי, ופורש ממנה מיד. מי גרם לו שלא יקרב לה? איזה כותל ברזל יש ביניהם, ואיזה עמוד ברזל ביניהם? אי זה נחש נשכו, איזה עקרב עקצו שלא יקרב לה? דברי תורה שרכין כשושנה, שנאמר בה: "וְאֵל אִשָּׁה בְּנִדָּת טֻמְאָתָהּ לֹא תִקְרַב" (ויקרא יח, יט).

רש"י, תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף לו עמוד א

סוּגָה בְּשׁוֹשְׁנִים - גדורה בשושנים, כלומר: באזהרה קלה ובהבדלה מועטת הם נפרשין מן העבירה, ואין צריך גדר אבנים להפסיקן, שאפילו אין רחוקין מן העבירה אלא גדר שושנים מפסיק ביניהם לא יפרצו בה פרצות הגדר.

את דברי חז"ל הללו הסביר הרב סולובייצ'יק.

הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק, "אברהם העברי", חמש דרשות, עמוד 65

המדרש ורש"י, על הפסוק "בְּטֶנֶךָ עֲרֵמַת חֲטָיִים סוּגָה בְּשׁוֹשְׁנִים", מתארים יפה את הכשרון של היהודי לפעול פעמים רבות נגד הכח הבלתי מוגבל של תאוותו הטבעית. הרי חתן נכנס לחופה, לבו מתגעגע לחופה ולחיבת חיתוניו. בא להזדקק לה, אמרה לו: טיפת דם כחרדל ראיתי. הרי הופך פניו לצד אחר, ולא נשכו נחש ולא עקרב עוקצו, הרי 'סוגה בשושנים'.

מה מכריח את הנער הצעיר לפרוש מכלתו, אליה הוא נמשך כל כך - כח חיצוני, סכנה פיסית? לא. מי יאשים אותו אם יחטא? מי יבקר אותו אם לא יוכל להתגבר על יצרו? מי בכלל ידע מזה? כל הדרמה הזאת מתרקמת בחדרי-חדרים, באישון לילה. לא מחיצת ברזל חוסמת בעדו, אלא ערוגה של שושנים. עליו רק לדרוס על הערוגה ולרמוס את השושנים. אולם הגבורה המיוחדת שנמצאת בכל יהודי מונעת בעדו מלעשות מעשה פראי - לרמוס פרחים רעננים ויפים שאין ביכולתם להתגונן ואינם יכולים להתאונן נגד מישוהו. זהו הירואיזם שקט, גבורה אילמת שאין שרים עליה. למרות זה, הגבורה של הנער הצעיר עולה על גבורת אלכסנדר מוקדון ונפוליאון.

ד. תהליך ההיטהרות

בסיום המחזור החודשי, על האישה לבדוק את עצמה ולוודא שאכן הדם פסק. פעולה זו נקראת: "הפסק טהרה". מאז היא צריכה לוודא במשך שבעה ימים שהיא נקייה ממראות דם. ימים אלו נקראים: "שבעה נקיים". לאחר שתמו שבעת הימים הנקיים, בליל היום השמיני, טובלת האישה במקווה כשר, ולאחר הטבילה היא טהורה. טבילה כשרה במי המקווה היא הימצאות כל הגוף בתוך המים בבת אחת, כאשר אין חציצה בין הגוף לבין המים. טבילה באמבטיה, בבריכה, במקווה לא כשר וכדומה אינה מועילה, והאישה נשארת בגדר נידה.

שולחן ערוך יורה דעה סימן רא סעיף א

אין האשה עולה מטומאתה ברחיצה במרחץ. ואפילו עלו עליה כל מימות שבעולם, עדיין היא בטומאתה וחייבין עליה כרת עד שתטבול כל גופה בבת אחת במי מקוה או מעיין שיש בהם ארבעים סאה.

ה. משמעות הטבילה במקווה

מקוה האר"י
בצפת

הטבילה, כמו כל דיני טומאה וטהרה, היא גזרה אלוקית שאיננו יכולים להבינה עד תומה. עם זאת, חכמים הציעו כיוונים שונים להבנת המשמעות הרוחנית של הטבילה במים כדרך להיטהרות. כמובן שאישה נטהרת מטומאת הנידה בעצם הטבילה אף אם אינה חשה בשינוי או בהשפעה רוחנית. אולם, למשמעויות השונות יש יכולת לתת טעם לקיום המצווה ולהוסיף על חוויית קיומה.

ספר החינוך הציע שתי משמעויות לטבילה במקווה מים חיים, ששתיהן קשורות להתבוננות במהותם של המים בעולמנו.

ספר החינוך מצוה קעג (מצות הטהרה מן הצרעת), מצוה קעה (מצות טבילה לטמאים)

ובטעם המים שיטהרו כל טמא, אחשוב על צד הפשט כי הענין הוא כדי שיראה האדם את עצמו אחר הטבילה כאילו נברא באותה שעה, כמו שהיה העולם כולו מים טרם היות בו אדם, וכמו שכתוב: "וְרֵאָה אֱלֹקִים מְרַחֵם עַל פְּנֵי הַמָּיִם" (בראשית א, ב). ויתן אל לבו בדמיון כי כמו שנתחדש בגופו, יחדש גם כן פעולותיו לטוב, ויכשיר מעשיו, וידקדק בדרכי השם ברוך הוא. ...ועוד נאמר בענין, שיש בטבילה רמז אל הטובל שינקה נפשו מכל חטא, כמו שטבע המים לנקות כל דבר המתכבס בהן.

הראי"ה קוק הסביר את החשיבות של ההרחקה בימי ראיית הדמים, של שבעת הימים הנקיים, ושל ההיטהרות דווקא במקווה כשר, לחיי הזוגיות ולהפנמת ערכי הצניעות והקדושה.

הראי"ה קוק, פנקסי הראי"ה א, סעיף מב, עמ' לג-לד

יסוד איסור נידה הוא... להגדיל ערך חיי המשפחה בחידוש החיבה והאהבה, שביותר היא צריכה לכך בעת שהיא מתעסקת בטיפול וגידול בנים. עם זה הוא

מרומם את הנפש, ומגדיל יראת ה' ואהבתו, וכבוד דת קודשנו ורושמה האדיר עמוק בנפשות. זה הרושם הנאצל שאין דומה לו, שפועל על הבית הישראלי. חידוש היתר האשה לבעלה דווקא ע"י ההכנה התורית [התורנית, ההלכתית] המתארכת בז' נקיים, וגומרת בטבילה במקווה כשרה כדת, אין לשער ערכו הגדול לנצחיות ישראל ולאומץ רוחו, ורגשי קודש העמוקים החודרים עמוק בלב. דור נולד ע"י פעולה נאדרה בקודש הזאת.

טהרה כזאת שתישא עליה רק את תו ההיגיינה, לא תעצור כח לפעול את הפעולה הנפשית הזאת שהיא חותכת חיים רוחניים וקדושים לאומתנו.

ימי ההרחקה מגדילים את האהבה ואת הרצון להתקרב. הארכת הימים בשבעה ימים נקיים מעצימה את הדבר עוד. הדור הבא הנולד מתוך קדושה, מתחיל בנקודת התחלה טובה יותר של חיים רוחניים וטהורים. פעולות אלה מגבירות רוחניות וטהרה באומה, בכוחן להפחית גשמיות ותאוות, הן במרחב האישי של כל אדם הן במרחב הכללי, ואף הלאומי. הטבילה במקווה כשר אינה לשם ניקיון והיגיינה, אלא לשם התקדשות והיטהרות, שזהו היסוד העמוק בקשר שבין בני הזוג.

ו. הדרכת חתנים/הדרכת כלות; שאלת רב ואנשי מקצוע נוספים

הדרכת חתנים /הדרכת כלות

בניית בית בישראל הוא דבר גדול ומשמעותי מאד, וכגודל הבניין כך גודל ההכנה הנדרשת. בדרך הטבע אדם המתיימר להיות בעל מקצוע מכובד, נדרש להתכונן לכך ולהשקיע זמן רב בלמידה ובהכנה הנדרשת, כך ואף יותר מכך נדרשת הכנה משמעותית לבניית זוגיות נכונה. ההלכות הרבות איתן נפגשים בני הזוג, והאתגרים הרוחניים הקיימים בבניית בית בישראל מחייבים תניית תשומת לב רבה בטרם תחל בניית הבית המיועד.

בכדי למלא צורך זה יש מדריך חתנים/מדריכת כלות. המדריך נפגש מספר פעמים עם החתן המיועד, וכך גם המדריכה נפגשת עם הכלה המיועדת, ויחדיו הם מלבנים סוגיות הלכתיות, רוחניות, נפשיות ורגשיות הנוגעות במישורין לחיי הזוגיות ולבניין המשפחה העתידית. לא כדאי להקל ראש בחשיבות ההדרכה הזוגית ולצאת ידי חובה בהכנה מינימלית, כי הצלחת הבניין תלויה בגודל ההכנה, וממילא כדאי להם לחתן ולכלה לתור אחר הדרכה רצינית, שתאפשר להם להגיע מוכנים לחתונתם באופן הטוב ביותר.

שאלת רב ואנשי מקצוע נוספים

המושג "שאלת רב" הוא מן הדברים המהותיים ביותר ביהדות. לכאורה, הצורך בשאלת רב הוא ברור מאליו. ככל תחום בחיים, גם לתחום ההלכה יש "מומחים", אנשים שהשקיעו את כל אונם ומרצם והקדישו שנים רבות בלימוד ובהבנת התורה וההלכה לתחומיה השונים ובהתמדה רבה, וברור כי אליהם יש לפנות כשמתעוררת שאלה הלכתית. יתרה מזאת, כמו שנועצים תחילה ברופא משפחה כמי שמכיר את אופיו של השואל וההיסטוריה הרפואית שלו, כך עדיף לפנות לרב המכיר את האדם, את אופיו ואת דרך ביטויו, כדי שהתשובה תביא בחשבון את מכלול המרכיבים הללו. כל שאלה מבוססת על הנחות יסוד קבועות בהלכה, על מצבי חיים המשתנים מאדם לאדם ומזוג לזוג, ועל שאלות נסתרות, שהרב בחוכמתו ובניסיונו בתחום, יודע ברגישות רבה לשאול כדי לענות תשובה נכונה הלכתית על פי המציאות המדויקת של אותו מקרה. התשובה אינה מתמצית בפסיקה יבשה, אלא מלווה במבט עמוק ובחיזוק. פסיקה היא עולם חינוכי שלם, היא שילוב עמוק של תורה וחיים, אהבה וחסד. מאגר מידע ממוחשב אינו יכול להחליף רב כפי שאינו יכול להוות תחליף לרופא.

"שאלת חכם" - כפי שמכנים לעתים את שאלת הרב, היא הזדמנות של מגע ושל קרבה אל חכמת התורה וההלכה, קריאה לחיבור לעולם הרוחני שבבסיס ההלכה וקשר ללומדיה ומלמדיה שבכל הדורות. לפסיקה יש מסורת, ופוסק יכול להיות רק מי ששימש תלמידי חכמים וקיבל את רשותם לפסוק.

הצורך בשאלה ובהתייעצות עם רב מתעורר במצבים שונים. לעתים מדובר באי-ידיעה מה ההלכה אומרת לעשות במקרה פלוני (כמו שאלה בהלכות שבת - מותר או אסור? מה לברך על מאכל מסוים?). לעתים מדובר על אי-

ידיעה איך לנהוג במציאות מורכבת שאין התייחסות מפורשת אליה בספרים המצויים ביד כל אדם. במקרים אחרים מדובר בשאלה שיש לדון בפתרונה לפי שיקולים שונים ומגוונים הידועים רק למי שמצוי בעומקה של תורה, אמונה והלכה.

בכל הנוגע לשאלות של אישות ומשפחה הדברים מקבלים משנה תוקף. אף שאלו דברים שהצניעות יפה להם, מפליא הדבר איזה מקום תופסת שאלת רב בכל הדורות, ובכלל זה בדורנו בתחום זה.

זוג נשוי המנהל יחדיו בית ומשפחה נזקק לשאלות רב בתחומים שונים: בדברים הקשורים לטומאה וטהרה, להולדת ילדים ועוד שאלות קטנות וגדולות של אורחות החיים. כל זוג צריך לסגל לעצמו את היכולת לשתף רב בשאלות המתעוררות בחייהם. בימינו התברכנו באנשי הלכה רבים שהתמחו אף בצדדים המדעיים והרפואיים של הסוגיות הקשורות בבניין הבית והמשפחה.

יש בעלי תפקידים נוספים שאפשר לשאול ולהתייעץ עימם, כמו יועצות הלכה בקהילה, הבלנית של המקוה, מדריכת הכלות לשעבר (בשנים הראשונות לאחר החתונה), והם במידת הצורך מעבירים את השאלה לרב פוסק תוך התייעצות עימו. כמובן על בעלי תפקידים אלו להיות מוסמכים לדון בשאלות הלכתיות, או לכל הפחות שיהיה להם קשר גם לענייני הלכה.

כמו כן במקומות שונים קיימות דרכים להפנות לרב שאלה באופן אנונימי, ללא הגעה ישירה פנים אל פנים לרב, כמו דרך הרבנית- אשת הרב, או להניח בתיבת הדואר של הרב במעטפה סגורה, או בכל דרך אחרת שמוסכמת וידועה.

על כל זוג להחליט ביניהם למי להפנות את שאלתם, ומהי הדרך המתאימה להם לעשות זאת. כך ראוי לנהוג ולא שבני הזוג יפסקו לעצמם לבד מתוך אי נעימות, ואז יתכן שיקלו במקום של איסור ואף איסור חמור, או אף יפסקו להחמיר במקום שפוסק ההלכה היה מקל, ויאסרו על עצמם דברים מיותרים העלולים לפגוע בזוגיות שלהם ולצמצם את ימי טהרתם, דבר שאין רוח התורה נוחה ממנו.

